

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI**

**OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E GEÇİŞTE
SÜRYANİ KADİM PATRİKLİĞİ'NİN İDARİ DURUMU**

FATİME BETÜL KURT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
PROF. DR. M. SAMİ BAYBAL**

KONYA-2021

	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	
---	--	---

Bilimsel Etik Sayfası

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin	Adı Soyadı	FATİME BETÜL KURT		
	Numarası	17810201060		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri/ Dinler Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
	Tezin Adı	OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E GEÇİŞTE SÜRYANİ KADİM PATRİKLİĞİ'NİN İDARÎ DURUMU		

FATİME BETÜL KURT
İmzası

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	FATİME BETÜL KURT		
	Numarası	17810201060		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ/DİNLER TARİHİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	PROF. DR. M. SAMİ BAYBAL		
	Tezin Adı	OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E GEÇİŞTE SÜRYANİ KADİM PATRİKLİĞİ'NİN İDARİ DURUMU		

Bu tez çalışmasında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Süryani Kadimlerin Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde yaşamış oldukları tarihsel olaylar ve bu olayların dayanak olduğu Osmanlı gayrimüslimleri idarî sistemi ve bu sistemin temeli ele alınmıştır. 16. yüzyılda Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi dönüşünde topraklarına kattığı Mezopotamya bölgesiyle birlikte Süryani Kadim cemaati için Osmanlı dönemi başlamıştır. Osmanlı'da halk Müslüman ve gayrimüslim olarak iki ayrı hukuk sistemine göre yönetilmiştir. Osmanlı'nın topraklarına kattığı Süryaniler burada gayrimüslimlerin tâbi oldukları idarî sisteme dâhil olmuştur. Bu sistem Süryani Kadim cemaatinin Osmanlı idarî düzeninde Ermeni Patrikliği'ne bağlı olarak yönetilmelerini gerekli kılmıştır. Süryaniler kendi nizamnamelerini hazırladıkları 19. yüzyıla kadar idarî anlamda Ermeni Patrikliği bünyesinde görülmüş ve devlet ile iletişimlerini bu patriklik aracılığı ile sağlamışlardır. Osmanlı'nın gayrimüslimleri idarî sistemiyle ilgili olan bu düzen kimi zaman İslam hukukundaki zimmet kavramıyla karşımıza çıkmış kimi zaman ise millet kavramıyla ifade edilmiştir. Bugün halen Türkiye Cumhuriyeti'nin gündemini meşgul eden Süryanilerin azınlık olarak görülmemesi ya da Ermeni Patrikliği'yle bir olarak algılanması durumunun esas dayanak noktası ise Osmanlı'nın İstanbul'u fethettiği zaman burada var olan yerleşik düzeni koruması ve bu sistemi devam ettirmesiyle ilgilidir. Fetih öncesinde İstanbul ruhanî bir kilise merkezi olup Bizans Kilisesi'nin idare edildiği patriklik merkezidir. Ermenilerin ise fetih öncesinde İstanbul'da yüksek bir ruhanî merkezleri bulunmaktadır. Fetih'ten sonra da Ermeni patriklik merkezi İstanbul'a getirilerek kurumsallaştırılmıştır. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettikten sonra burayı imparatorluğun merkezi haline getirmek ve tüm tebaayı bu merkezden yönetmek istemiştir. Ancak ne fetih öncesi dönemde ne de fetih'ten sonra Süryanilerin İstanbul'da herhangi bir yüksek ruhanî merkezlerinin bulunmayışı ve başkentte kendilerini temsil edecek bir kuruma sahip olmayışı Süryanilerin fetih'ten önce olduğu gibi Ermeni Kilisesi bünyesine bağlı olarak idare edilmelerine sebep olmuştur. 19. yüzyıla gelinceye kadar Süryaniler Ermenilere mülhak bir kilise olarak görülmüş ve kendi nizamnamelerini hazırlamada diğer milletlere göre geç kalmışlardır. Bu zamana kadar Ermenilerle birlikte anılan Süryaniler Birinci Dünya Savaşı sürecinde yaşanan Ermeni olaylarından ve bu olayların sonuçlarından etkilenmişlerdir. Savaş sonrası milletlerin kaderini belirleyen Lozan Antlaşması ile Süryaniler azınlık olarak görülmemişlerdir. Lozan'da Ermenilerin, Rumların ve Yahudilerin azınlık sayılmasına rağmen Süryanilerin bu gruba dâhil edilmemesi ve bunun sonuçları ile hukuki yansıması ise günümüz tartışma konularından biridir.

Sonuç olarak bu tez çalışması ile Süryani Kadim cemaatinin Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde idarî anlamda yaşamış olduğu tarihsel sürece ışık tutarak bugünüümüze anlamaya çalışmak hedeflenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Süryanilerle ilgili bugün hem iç politikada hem dış politikada tartışma konusu olan problemleri gündeme getirerek Türkiye'nin kendi coğrafyasındaki çeşitliliğini, birlikteliğini korumak, sorunlarını konuşabilmek ve araştırarak bir nebze olsun aydınlatmak amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Millet Sistemi, Süryaniler, Süryani Kadim, Gayrimüslim, Azınlık.

	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	
---	--	---

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	FATİME BETÜL KURT		
	Student Number	17810201060		
	Department	SCIENCE OF RELIGION/		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	PROF. DR. M. SAMİ BAYBAL		
	Title of the Thesis/Dissertation	THE ADMINISTRATIVE STATUS OF THE SYRIAC ANCIENTS DURING THE TRANSITION FROM THE OTTOMAN PERIOD TO THE REPUBLICAN PERIOD		

In this thesis, the historical events experienced by Syriac Orthodox Christians (Khadim Syriac), who are citizens of the Republic of Turkey during the transition from the Ottoman Empire to the Republic, and the administrative system of the Ottoman non-Muslims on which these events were based, and the basis of this system are discussed. In the 16th century, with the Mesopotamia region that Selim the Resolute added to his lands upon his return from his Egypt military expedition, the Ottoman period began for the Syriac community. In the Ottoman Empire, the people were governed according to two separate legal systems as Muslims and non-Muslims. The Syriacs, who were annexed by the Ottoman Empire, were included here in the administrative system to which non-Muslims were subject. This system made it necessary for the Khadim Syriac community to be governed under the Armenian Patriarchate in the Ottoman administrative order. Until the 19th century, when the Assyrians prepared their own regulations, they were administratively within the Armenian Patriarchate, and they maintained their communication with the state through this patriarchate. This order, which is related to the administrative system of the non-Muslims of the Ottoman Empire, has sometimes regarded with the concept of dhimmi in Islamic law, and sometimes it has been expressed with the millet system. The main premise of the fact that the Assyrians, who are a major issue on the agenda of the Republic of Turkey today, are not seen as a minority or are perceived as one with the Armenian Patriarchate, is related to the fact that the Ottomans preserved the settled order that existed there when they conquered Istanbul and continued this system. Before the conquest, Istanbul was a ecumenic church center and was the patriarchate center where the Byzantine Church was administered. Armenians, on the other hand, had a high spiritual center in Istanbul before the conquest. After the conquest, the Armenian patriarchate center was brought to Istanbul and institutionalized. After conquering Istanbul, Fatih Sultan Mehmet wanted to make it the center of the empire and to manage all vassals from this center. However, the fact that the Assyrians did not have any high spiritual centers in Istanbul and did not have an institution to represent them in the capital, neither before the conquest nor after the conquest, caused the Assyrians to be governed under the Armenian Church as before the conquest. Until the 19th century, the Assyrians were seen as an annexed church to the Armenians, and they were late compared to other nations in preparing their own regulations. The Assyrians, who have been associated with Armenians until this time, were affected by the Armenian events during the First World War and the results of these events. With the Treaty of Lausanne, which determined the fate of the post-war nations, the Assyrians were not seen as a minority. Despite the fact that Armenians, Greeks and Jews are considered as minorities in Lausanne, the fact that Assyrians were not included in this group and its consequences and legal reflection is one of the current debates.

As a result, with this thesis, it is aimed to try to understand our present by shedding light on the historical process that the Syriac community has experienced administratively during the transition period from the Ottoman Empire to the Republic. It is aimed to protect the diversity and unity of Turkey in its own geography, to talk about its problems and to illuminate it by researching and bringing up the problems that are the subject of discussion in both internal and external politics today about Assyrians, who are citizens of the Republic of Turkey.

Keywords: Ottoman Empire, Ottoman Millet System, Assyrians, Khadim Syriac, Non-Muslim, Minority.

İÇİNDEKİLER

<i>İÇİNDEKİLER</i>	1
<i>KISALTMALAR</i>	3
<i>ÖN SÖZ</i>	4
<i>GİRİŞ</i>	6
1. Problem.....	6
2. Amaç	7
3. Önem.....	8
4. Yöntem.....	8
5. Sınırlılıklar	9
5.1. Araştırmanın Konu Bakımından Sınırlandırılması	9
5.2. Araştırmanın Mekân Bakımından Sınırlandırılması	9
5.3. Araştırmanın Zaman Bakımından Sınırlandırılması.....	10
6. Konu İle İlgili Çalışmalar	10
7. Tanımlar: Süryani Adı	12
7.1. Coğrafi Yaklaşım.....	12
7.2. Tarihî Olay ve Kişileri Temel Alan Yaklaşım	13
7.3. Filolojik Yaklaşım	13
8. Süryanilerin Kökeni	14
8.1. Süryaniler Asurî'dir	15
8.2. Süryaniler Aramî'dir	17
8.3. Çoğulcu/ Sentezci Yaklaşım	18
9. Süryani Kilisesi'nin Teşekkülü.....	19
9.1. Teolojik Tartışmalar ve Antakya Kilisesi'nde İlk Bölünme.....	21
<i>BİRİNCİ BÖLÜM: OSMANLI DEVLETİ' NDE SÜRYANİ KADİMLERİN İDARİ DURUMU</i>	24
1.1. Osmanlı Gayrimüslimleri İdarî Düzeninde Millet Sistemi.....	24
1.2. Osmanlı Gayrimüslimleri İdarî Düzeninde Fetihten Önceki Durumun Korunması İlkesi.....	28
1.2.1. İstanbul Merkezli Patrikhane ve Hahambaşılığın Kuruluşu.....	29
1.2.2. Ermeni Yargı Alanına Dâhil Süryani Kadim Kilisesi	32
1.3. Osmanlı'nın İdarî Düzeninde Süryani Kadim Patrikliği	35
1.4. Tanzimat Dönemi ve Gayrimüslimlerin İdarî Yapısında Oluşan Değişiklikler .	41
1.5. Tanzimat Dönemi'nde Süryani Kadimlerin İdarî Durumu	45
1.6. Islahat Fermanı	49

1.7. Nizamnameler	53
1.8. Süryani Kadimlerin Ermeni Patrikliğinden Ayrılma Girişimleri	54
1.9. Süryani Kadim Patrikhane Nizamnamesi	57
1.10. Süryani Kadim Patrikliğinde Hiyerarşik Yapı	61
1.10.1. Diyakosluk Sınıfı	62
1.10.2. Papazlık Sınıfı	62
1.10.3. Episkoposluk Sınıfı	63
1.10.4. Patriklik	64
1.10.5. Patrik Vekili	69
1.10.6. Metropolit ve Matranlık	70
1.10.7. Piskoposluk	72
1.10.8. Papaz ve Kocabaşılar	72
1.10.9. Kilise ve Manastır	73
1.11. Süryani Kadim Cemaati Üzerinde Misyonerlik Çalışmaları	75
1.11.1. Hristiyan Dünyasında İlk Ayrışma	76
1.11.2. Hristiyanlık Tarihinde İkinci Ayrışma; Batı Kiliselerinin Doğu Kiliseleri Üzerinde Misyonerlik Çalışmaları	78
1.11.3. Misyonerlik Faaliyetlerinin Süryaniler Üzerindeki Etkileri	98
1.12. Birinci Dünya Savaşı'nda Süryaniler	100
1.12.1. Birinci Dünya Savaşı'nda Süryani Kadimler	106
1.13. Paris Barış Konferansı ve Süryaniler	109
<i>İKİNCİ BÖLÜM: MİLLÎ MÜCADELE YILLARI VE CUMHURİYET DÖNEMİNE GEÇİŞTE SÜRYANİ KADİMLER</i>	
2.1. Millî Mücadele Yıllarında Süryani Kadimler	111
2.2. TBMM'nin Açılışında Süryani Kadim Patriği III. İlyas Şakir	117
2.3. Sevr Antlaşması ve Lozan Konferansı'nda Azınlıklar Sorunu	119
2.4. Lozan Konferansı	124
2.5. Cumhuriyet Dönemi'nde Süryani Kadimlerin İdarî Yapısı	133
2.5.1. Süryani Kadim Patriklik Merkezi'nin Suriye'ye Taşınması	139
2.5.2. Patrik İlyas Şakir'in Türk Vatandaşlığından Çıkarılması	141
2.5.3. Varlık Vergisi ve Süryaniler	145
2.5.4. Süryani Göçü ve Diaspora	147
SONUÇ	150
BİBLİYOGRAFYA	153
EKLER	157

KISALTMALAR

bk.: Bakınız
çev.: Çeviren
ed.: Editör
Hz.: Hazreti
M.: Mîladî
t.y.: Basım tarihi yok
ts.: Tarihsiz
vb.: Ve benzeri
vd.: Ve diğerleri
yy.: Yüzyıl

ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti kurulduğu günden itibaren birçok millete ve medeniyete ev sahipliği yapmış, topraklarında pek çok farklı unsuru ve uyruğu barındırarak imparatorluğunu bu unsurların varlığı ile zenginleştirmiştir. Osmanlı Devleti içerisinde varlıklarını koruyan bu unsurlardan kimi daha baskın ve görünen bir toplum karakterine sahipken, kimi daha kapalı ve içe dönük halde yaşamıştır.

Bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'nu güçlendiren ve kozmopolit yapıya bürünmesini sağlayan bu çok çeşitli millet yapısı, 19. yüzyılda yayılan milliyetçilik akımı ve ulus toplum düşüncesi ile Osmanlı Devleti'ni idarî bakımdan zor duruma düşürmüştür. Yenileşme akımı ile birlikte Osmanlı idarî düzenine getirilen her bir reform, gayrimüslimler ile Osmanlı'nın arasını açmış ve idarî anlamda sorunlar silsilesi oluşmuştur.

Osmanlı idarî yapısı içinde inceleyeceğimiz Süryani Kadimler, Osmanlı ile 16. yüzyılda karşılaşmış ve böylece Osmanlı'ya dâhil olmuşlardır. Süryaniler ile aynı dinî çatı altında birleşen Ermeniler ve Rumlar Osmanlı içerisinde daha görünür ve belirgin bir karaktere sahipken, Süryaniler içe dönük ve kapalı toplumlar halinde, daha çok idarî merkezden uzak olan Mezopotamya bölgesinde varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Süryani Kadimler Osmanlı vatandaşı olarak 19. yüzyıla kadar devlet ile uyum içerisinde yaşarlarken, bu yüzyıl ile birlikte pek çok gayrimüslim gibi milliyetçilik akımından etkilenmişlerdir. Başta misyonerlik çalışmaları olmak üzere Batı'nın da Osmanlı'nın iç işlerini yönlendirmek üzere verdiği uğraşlar nihayetinde gayrimüslimler içinde Süryaniler de kendi vatanlarına yabancılaşma süreci ile karşı karşıya kalmışlardır. Nihayetinde ne tam olarak azınlık kavramını ne de tam olarak vatandaş kavramını kendileri için benimsedikleri bir döneme girmişlerdir. Bugün hâlen Süryaniler bu iki kavram arasında kalmış bir durumda olup, bir kısmı Türkiye Cumhuriyeti'nde bir kısmı ise yurt dışında yaşamaktadırlar. Lozan Antlaşması ile belirlenen azınlık grubuna dâhil edilmeyen Süryaniler, Türkiye Cumhuriyeti'nde ne azınlık sayıldıklarını ne de birinci sınıf vatandaş olarak görüldüklerini belirtip bu arada kalmışlıktan şikâyet etmektedirler. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yoğun kitleler halinde yurt dışına göç eden Süryaniler, gittikleri ülkelerde kimlik karmaşası yaşamışlardır. Bu kimlik arayışı Süryaniler için dinî bir yapıdan etnik bir yapıya

dönüşüm süreci başlatmıştır. Bugün yurt dışında yaşayan Süryaniler kendilerini etnik bir toplum olarak kabul edip, buna dayanarak vatan ve toprak hak ettikleri iddiasında bulunmaktadır. Bu iddianın destekçisi olarak ise Türkiye gündemini her dönem meşgul eden Ermeni Soykırımı iddiasının bir benzerini Süryani Soykırımı adıyla gündeme getirmektedirler.

Türkiye Cumhuriyeti'nin gerek bugün gerekse gelecekte izleyeceği her yol ve atacağı her adım, bu çok çeşitli toplum yapımızın kaderini belirleyecek niteliktedir. Bugün bu ülkenin topraklarında, bu ülkenin vatandaşı olarak yaşayan Süryani Kadimler hakkında yaptığımız çalışma ile Süryani Kadim toplumunun tarihine bir nebze olsun ışık tutmak ve var olan problemleri gündeme getirerek geleceğimizi inşa etme noktasında geçmişimizi anlama ve aydınlatma amacı gütmekteyiz.

Bu çalışma boyunca beni her fırsatta destekleyen ve her daim yanımda olan değerli hocam Prof. Dr. M. Sami BAYBAL' a teşekkürlerimi borç bilirim.

Ayrıca araştırma konumla ilgili pek çok değerli çalışmalarıyla katkıda bulunan ve tez yazma sürecimde yönlendirmeleri ve tavsiyeleri ile destek olan değerli hocalarımdan Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR'a ve Prof. Dr. Canan SEYFELİ'ye, sohbetiyle ve misafirperverliğiyle her görüşmeye gittiğimde yardımlarını esirgemeyen Mardin Kırklar Kilise'si Horiepiskoposu Gabriel AKYÜZ'e, Midyat Metropoliti Samuel AKTAŞ'a, Midyat Mor Abrohom Manastırı yetkilisi Yusuf TÜRKER'e, Midyat Kiliseleri Ruhanîsi Papaz İshak ERGÜN'e, Midyat Süryani Kültür Derneği 2. Başkanı Ayhan Gürkan'a, kütüphanesinden istifade ettiğim İskender De BASSO Beyefendiye, İsveçten Türkiye'ye geldiği sürelerde kendisiyle Süryani tarihi hakkında görüşme imkânı bulduğum Fehmi BARGELLO'ya teşekkürlerimi sunarım.

Konya/2021

GİRİŞ

1. Problem

Osmanlı toprakları içerisinde gayrimüslim olarak yaşayan Süryaniler Osmanlı'nın fetihten önceki düzeni koruma ve devam ettirme ilkesine göre Osmanlı döneminde de Ermeni Kilisesi'nin yargı alanına bağlanmışlardır. Bu durum Süryanilerin Ermeni Kilisesi gölgesinde kalmasına sebep olmuş ve bağımsız bir kilise olarak görülmelerini engellemiştir. Süryanilerin içe dönük yaşayan kapalı bir toplum olma özellikleri, merkezden uzakta yaşıyor olmaları, Ermenilerle aralarında mezhep birliğinin olması, Süryani Kilisesi'nin parçalanmış ve zayıf olma durumu ve de siyasî ve idarî anlamda bir iddialarının olmayışı onların Ermeni Kilisesi'nden ayrılmalarını ve bağımsız bir kilise olarak nizamnamelerini kurmalarını geciktirmiştir. Dolayısıyla bu da Süryanilerin göz ardı edilen bir toplum olarak görülmelerine sebep olmuş ve bu durum Süryaniler hakkında yapılan araştırmalara ve tezlere yansımıştır. Süryaniler hakkında yapılan çalışmalar incelendiğinde bu toplumla ilgili daha çok Hristiyanlığın doğuşu sırasındaki kristolojik tartışmalarda bulundukları konum ele alınmış veya Süryanilerin sayıları gittikçe azalmakta olan bir dinî topluluk olarak ele alınıp bu topluluğun sosyal ve kültürel hayatı ilgi görmüştür. Fakat Süryani Kadim cemaatinin Osmanlı dönemi ile ilgili yazılı verilerin ve araştırmaların çok kısıtlı olduğu görülmektedir. Süryanilerin Osmanlı hâkimiyetindeki idarî durumlarını araştırdığımız bu tez boyunca Osmanlı dönemlerinin bir karanlık olduğunu kendilerine dair çok fazla bilginin olmadığını görmüş olduk. Bu durum Süryanilerin tarihini tüm yönleriyle değerlendirmeyi engelleyen bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Konunun araştırma ve veri toplama sürecinde, bağımsız olarak Süryanilere dair verinin kısıtlı oluşu ve daha çok Ermenilere yönelik hazırlanmış çalışmalar içinde Ermeni yargı alanına bağlı olarak Süryanilere dair bilgilerin yer alması problem olarak karşımıza çıkmıştır. Bu tez süreci boyunca araştırmalarımız dolaylı yoldan Ermeni Kilisesi hakkında bilgi edinmemizi de gerekli kılmıştır.

2. Amaç

Süryani Kadimler ile ilgili Türkiye’de yapılan çalışmalar çok yönlü olmayıp daha çok bu toplumun ilk Hıristiyan oldukları dönem ile ilgili ve de bu dönemdeki kristolojik tartışmalardaki konumları ya da durumları ile ilgilidir. Yine bu toplumun sosyal hayatları ve kültürel yapısı araştırma konusu olarak ilgi görmüştür. Ancak Süryani Kadimlerin Osmanlı dönemi idarî durumları hakkında yeterli çalışmanın olmaması ve bugünün anlaşılması noktasında geçmişe dair bazı boşlukların olması bizleri bu konuyu araştırmaya sevk etmiştir. Bu nedenle, bu çalışma ile söz konusu boşlukları bir nebze olsun gidermeyi hedeflemekteyiz. Aynı zamanda yüzyıllardır aynı coğrafyanın komşu milletleri olarak yaşadığımız, kültürümüzün zenginliğinin bir parçası olan Süryani Kadim cemaati hakkında genel bir bilgi edinmeyi hedefleyen bir çalışma sunarak komşumuzu tanımak, tanınmasına katkı sağlamak ve onun problemlerine kulak vermek, sorunlarını dile getirmek ve birbirimizi anlamak amacı gütmekteyiz.

Çalışmamız;

Süryanilerin Osmanlı Devleti idarî düzeni ile gayrimüslimler içinde yeri nedir?

Süryaniler neden Ermeni Patrikhanesi yargı alanına dâhil edilmiştir?

Tanzimat sonrasında getirilen yeni düzen Süryani Kadimleri nasıl etkilemiştir?

Süryani Kadim Kilisesi ne zaman bağımsız bir kilise olarak nizamname hazırlamıştır?

Süryani Kadimlere yönelik yapılan misyonerlik faaliyetleri Süryani Kadim Kilisesini ve Süryani toplumunu nasıl etkilemiştir?

Osmanlı’nın Birinci Dünya Savaşı’na girdiği dönemde Süryanilerin tutumları nasıl olmuştur?

Lozan Konferansı’nda alınan kararlar Süryani Kadimleri nasıl etkilemiştir?

Milli Mücadele döneminde Süryani Kadimlerin tutumu ne olmuştur?

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin inkılâplarına karşı Süryanilerin tutumu nasıl olmuştur? Sorularına cevap bulmayı amaçlamaktadır.

3. Önem

Çalışmamız, yüzyıllardır bu coğrafyanın bir milleti olarak bu topraklarda yaşayan Süryani Kadim toplumunun, Osmanlı dönemi idarî durumlarını ve bu dönemde devlet içindeki yerlerini tespit edip, Cumhuriyet dönemine geçiş sürecinde yaşamış oldukları tarihî gerçekleri bilmek ve bugünü geniş çerçevede anlamayı amaçlaması bakımından konunun önemine vurgu yapmaktadır.

19. yüzyıl ile birlikte Batı toplumunun Osmanlı Devleti topraklarında yapmış oldukları misyonerlik faaliyetleri, bu toprakların milletlerini kendi vatanlarına yabancılaştırmış, komşu milletleri ve hatta aynı din çatısı altında birleşen cemaatleri birbirlerine düşman etmiştir. Mezopotamya topraklarının kadim sakinlerinden olan ve Osmanlı döneminden Cumhuriyet döneminin ilk yıllarına kadar bu topraklarda uyum içerisinde yaşayan Süryani Kadim cemaati içerisinde bugün ne yazık ki Batı'nın milliyetçilik akımından etkilenmiş bir topluluk söz konusudur. Özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yurt dışına akın akın göç eden Süryaniler arasında Asurî soykırımı adıyla bir iddia ortaya atıp bu iddia ile Türkiye Cumhuriyeti'ni siyasî arenada zor duruma düşürmeyi hedefleyen bir grup söz konusudur. Bu çalışma ile Türkiye Cumhuriyeti'nin bugünkü sorunlarını geçmişe dönüp araştırarak ve tarihî olayları gözler önüne sererek bugünün değerlendirilmesinin yapılmasını sağlamayı önemli görmekteyiz. Konunun Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan çok çeşitli millet yapısının birlikteliğine destek olmak açısından tarihî önemi olduğunu düşünüyoruz.

4. Yöntem

Çalışmamızda araştırma konumuz olan tarihî olaylar ve durumlar kendi koşulları içerisinde incelenmiş ve bu koşullar içinde tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle çalışma metodu olarak “tarama modeli” kullanılmıştır. Bu model çerçevesinde konu hakkında sorular belirlenip bu sorulara cevap bulmak amaçlanmıştır. Araştırma konusu hakkında bilgi elde etmek için yazılı belgelere, araştırma tezlerine, makalelere ve kitaplara başvurulmuş, ayrıca ilgili ve yetkili mercilerle yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen bilgiler ve görüşmelerde kaydedilen veriler belli bir düzene göre tasnif edilmiş ve kendi yorumlarımız da eklenerek aktarılmaya özen gösterilmiştir.

Tarihi araştırmalar geçmişe yönelik bilgileri bir araya getirmeyi ve analiz etmeyi gerekli kıldığı için pek çok kütüphanede ve arşivde dağınık halde bulunan bilgilerin bir araya getirilmesi yoğun çalışmalar ve emek gerektirmektedir. Biz de tek taraflı ve eksik açıdan incelemeye mahal vermemek için farklı kaynaklardan farklı yorumlar ortaya koyan araştırmalardan istifade etmeyi amaçladık. Mümkün mertebe konumuz hakkında yapılan beli başlı araştırmaları ve çalışmaları değerlendirerek tenkit süzgecinden geçirip aktarmaya zen gösterdik.

Çalışmamız giriş bölümü ve ayrıca iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Süryani ismi, Süryanilerin kökeni ve bu konu hakkındaki tartışmalar, Süryani Kilisesinin teşekkülü ve bağımsız bir kilise olma süreci hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde Osmanlı dönemi gayrimüslim idarî düzeni hakkında genel bir bilgi verilip, Süryani Kadim Patrikhanesi'nin gayrimüslimler arasındaki yeri belirtilmiştir. Bu bölümde Süryani Kadimlerin Osmanlı dönemi idarî düzeni hakkında elde edilen veriler aktarılmıştır.

İkinci bölümde ise Millî Mücadele yıllarında Süryaniler, Lozan Antlaşması ile Süryani Kadimlerin Cumhuriyet dönemine geçiş süreçleri ve bu dönemin Süryaniler zerindeki etkisi aktarılmıştır.

5. Sınırlılıklar

Bu tez çalışmasında araştırma konu, mekân ve zaman bakımından sınırlandırılmıştır.

5.1. Araştırmanın Konu Bakımından Sınırlandırılması

Bu çalışmanın merkezinde Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan Süryani Kadim Patrikhanesi'nin idarî durumu ele alınmış olup, Süryani Kadimlerin dışında kalan, Katolik ve Protestan Süryaniler ve Nasturiler hakkında sadece genel bilgiler yer almıştır. Ayrıca Süryani Kadim Patrikhanesi'nin Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde ki idarî durumları ele alınmış olup, sosyal ve kültürel hayatları konunun dışında bırakılmıştır.

5.2. Araştırmanın Mekân Bakımından Sınırlandırılması

Araştırma konumuz olan Süryani Kadimler dünya üzerinde pek çok farklı coğrafyada yaşamaktadırlar. Ancak bu çalışmada yalnızca Osmanlı Devleti

toprakları ile Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan Süryani Kadimler hakkında araştırma yapılarak mekân sınırlandırılmıştır.

5.3. Araştırmanın Zaman Bakımından Sınırlandırılması

Bu çalışmanın bir diğer sınırlılığı zaman bakımındandır. Süryani Kadimlerin kökenine ve bu kilisenin teşekkül sürecine genel olarak değindiğimiz bu çalışma esasen “Osmanlı’dan Cumhuriyet Dönemine Geçiş Süreci” içerisinde Süryani Kadimlerin idarî durumunu incelemekle zaman açısından sınırlandırılmıştır.

6. Konu İle İlgili Çalışmalar

Süryaniler ile ilgili Türkiye’de yapılan çalışmalardan en geniş kapsamlı olarak istifade edilen eserlerden biri Prof. Dr. Mehmet ÇELİK tarafından hazırlanan “*Süryani Kilisesi Tarihi (I)*” adlı çalışmadır. Bu çalışmada Süryani Kilisesi’nin teşekkül süreci ve bu süreçte Roma’nın Hristiyanlığı kabul ettiği döneme kadar geçen süreç ve de Roma’nın Hristiyanlığı kabul etmesiyle başlayan kristolojik tartışma süreci ve konsiller ayrıntılı olarak aktarılmıştır. Eserin birinci cildi kendi konumuz için oldukça uzak bir dönemi içermektedir. Ancak Süryani kavramının tanımı ve kökenine dair ayrıntılı bilgileri içermesi açısından çalışmamızda istifade ettik. Kitabın yazarı ile yaptığımız görüşmede ne yazık ki bu eserin diğer ciltlerinin yayımlanmadığını öğrendik.

Süryaniler ve Süryanilik hakkında çok yönlü bilgi edinmek açısından pek çok çalışmasından istifade ettiğimiz Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR’ın tezimizde geçen eserlerinden temel kaynak olarak yararlandığımız kitabı “*Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat 19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*” dir. 2008 yılında Beyan yayınlarından çıkan bu eser Süryani kavramının tanımına, kökenine dair genel bilgiden sonra Süryanilerin Osmanlı dönemi tarihine yönelik ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bu çalışma her ne kadar Mardin Süryanileri ile sınırlandırılmışsa da Süryaniler hakkında siyasî, idarî, sosyal ve kültürel anlamda genel bilgiler edinmemiz açısından oldukça kapsamlı bir eserdir.

Tezimizde Süryanilerin Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında yaşamış oldukları tarihi serüveni aktarmak açısından faydalandığımız bir diğer temel kaynak Doç. Dr. Bülent ÖZDEMİR’in “*Süryanilerin Dünü Bugünü I. Dünya Savaşı’nda Süryaniler*” dir.

Çalışmamızda faydaladığımız temel kaynaklardan bir diğeri de Süryaniler ve Süryanilik hakkında pek çok farklı konunun ve çalışmanın bir araya getirilmesiyle hazırlanan, kapsamlı ve toplu bir editör çalışması özelliği taşıyan Ahmet TAŞGIN, Eyüp TANRIVERDİ ve Canan SEYFELİ'nin editörlüğüyle hazırlanan ve dört ciltten oluşan “*Süryaniler ve Süryanilik*” adlı çalışmadır.

Yine konumuz gereği değinmek durumunda kaldığımız gayrimüslimler hakkında Gülnihal BOZKURT'un “*Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*” adlı eserinden ayrıntılı bilgi edinmiş olduk.

Ülkemizde Sosyal Bilimler Enstitülerine bağlı Dinler Tarihi, Din Sosyolojisi, Tarih ve Din Felsefesi alanlarında hazırlanmış olan yüksek lisans ve doktora tezlerinden tezimizin ilgili alanları için bilgiler aktardık.

Bunlardan ilki Haşim ERDOĞAN'ın hazırlamış olduğu “*20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiyede'ki Süryaniler*” adlı doktora tezidir. Bu tez Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalında 2013 yılında hazırlanmıştır.

Bir diğeri Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR'ın hazırlamış olduğu “*19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*” adlı doktora tezidir. Bu tez Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalında 2006 yılında doktora tezi olarak hazırlanmıştır.

Çalışmamızda başvurduğumuz bir diğeri ise Deniz BAYBURT'un hazırlamış olduğu “*Türk Tarihi 'nde Süryaniler (1880-1938)*” adlı doktora tezidir. Bu tez Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalında 2009 yılında hazırlanmıştır.

Bir diğeri Yelda Tutar SERTER'in hazırlamış olduğu “*Cumhuriyet Dönemi'nde Süryaniler (1923-1990)*” adlı doktora tezidir. Bu tez Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalında 2016 yılında hazırlanmıştır.

Yine ülkemizde Süryanilerle ilgili yapılan çalışmaların önemli bir kısmı da Süryani din adamları tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu kaynaklar içinde başvurduğumuz eserlerden biri Metropolit Hanna DOLEBENİ tarafından yazılan “*Tarihte Mardin*” adlı kitaptır. Bir diğeri ise Aziz GÜNEL'in yazmış olduğu “*Türk Süryanileri Tarihi*” adlı eserdir.

Yine Hori episkopos Gabriel AKYÜZ'ün yazmış olduğu “*Tüm Yönleriyle Süryaniler*” adlı eser de başvurduğumuz kaynaklardandır. Bir diğeri ise Yakup

BİLGE'nin “*Anadolu'nun Solan Rengi Süryaniler*” eseridir. Yakup TAHİNCİOĞLU'nun “*Tarihleri Kültürleri ve İnançlarıyla 5500 Yıldır Bu Topraklarda Yaşayan Süryaniler*” isimli kitabı istifade ettiğimiz kaynaklar arasındadır.

7. Tanımlar: Süryani Adı

Süryaniler hakkında yapılan çalışmalara bakıldığında “Süryani” adının tam olarak nereden geldiği ile ilgili farklı değerlendirmelerin olduğu görülür. Bu çeşitli değerlendirmelerin sebebi daha çok 19. yüzyılın başlarından itibaren Süryanilerin din merkezli bir toplumdaki milliyetçilik merkezli bir topluma dönüşüm süreçleri ile ilgilidir. Zira milliyetçilik akımından etkilenen Süryaniler arasında Süryani kökenine dair yeni değerlendirmeler ve farklı görüşler söz konusu olmuştur. Bu farklılıklar Süryanileri, dinî merkezli bir topluluk oldukları görüşüne sahip olanlar ile etnik kökene dayalı bir toplum olduklarını ileri sürenler olarak ikiye ayırmıştır. Bu da muhafazakâr kesim ile milliyetçi kesim arasında bir kutuplaşmanın doğmasına sebebiyet vermiştir.¹

Süryaniler arasında Süryani adının kökenine dair yapılan bu iki farklı yorum dışında, Süryanileri konu alan çalışmalarda, Süryani adıyla alakalı genelde bilimsel tasnif yönünden üç farklı yorum karşımıza çıkmaktadır. Buna göre bu isim için Coğrafi Yaklaşım, Tarihî Olay ve Kişileri Temel Alan Yaklaşım ve Filolojik Yaklaşım olarak üç ayrı alanda yorum söz konusu olmuştur.² Çok farklı rivayetlere sahip bu açıklamaların tek ortak noktası ise tümünün Mezopotamya menşeli olmasıdır.³

7.1. Coğrafi Yaklaşım

Bu yaklaşıma göre Suriye ismi Lübnan'ın Sur şehrinden türemiştir. Sur şehri ile ticari ilişkileri iyi olan Yunanlılar burada yaşayan Hristiyan halkı Süryaniler olarak isimlendirmişlerdir. Daha sonra bu isim tüm sahil bölgesinde yaşayan halk

¹ Haşim Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 10; İbrahim Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat 19. Yüzyılda Mardin Süryanileri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2009), 21.

² Mehmet Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır* (İstanbul: Çiviyazıları Yayınevi, 2003), 22.

³ İbrahim Özcoşar, “Şehir ve Cemaat: Mardin Süryanileri ya da Süryanilerin Mardin'i”, *İDEALKENT* 9 (2013), 77.

için kullanılmaya başlanmıştır. Buna göre Süryani ismi Yunanlıların bu kullanımından gelmektedir.⁴

Bir diğer coğrafi yaklaşım ise Suriye isminin bölgeyi ele geçiren Kilikos'un kardeşi Suros'dan geldiğidir. Buna göre Süryani ismi de Suriye'de yaşayan, Suriyeli halkı ifade etmek için kullanılan bir tabir olmuştur.⁵

7.2. Tarihî Olay ve Kişileri Temel Alan Yaklaşım

Tarihî olay ve kişileri temel alan yorumlara baktığımızda bu konuda yapılan değerlendirmelerden biri, Süryani adının, Yahudileri serbest bırakan Pers Kralı Sirus'un yani Keyhüsrev'in adından türediğidir. Keyhüsrev adı Süryanice'de Sirus olarak anılmaktadır ve bu isim Süryani ismine benzetilmektedir.⁶ Bâbil tutsaklığından Kudüs'e geri dönen Yahudiler Sirus'un kendilerine karşı göstermiş olduğu iyi muameleden övgü ile bahsetmişlerdir. Konuştukları Aramî lehçe de Seyrusça ya da Süryanca olarak adlandırılmıştır. Süryani ismi de Pers Kralı Sirus'un serbest bıraktığı esirlere verilen ad olarak kullanılmıştır. Bu durumda Süryani ismi Kudüs'te Hristiyan olan küçük bir Yahudi toplumuna verilmiş bir isim demek oluyor.⁷

Bir diğer yorum ise Süryani isminin Hz. İbrahim'in sülalesinden gelen Dadanoğlu Asur veya Asurîn'den geldiğidir.

Yine Süryani adının M.Ö. 1400-1500 yıllarında Antakya şehrini inşa eden, Mezopotamya'da hâkimiyet kurmuş olan Aramî kralı Sürrüs'ün adından türemiş olduğunu düşünenler de vardır.⁸

7.3. Filolojik Yaklaşım

Buna göre Yunanlılar tarafından Asurluların ülkesine, kelimenin sonuna bir "Y" harfi eklenerek "Asurya" denilmiştir. Zamanla kelimenin başındaki "A" harfi düşmüş ve kelime önce Surya daha sonra da Süryani kavramına evrilmiştir.⁹

⁴ Mehmet Çelik, *Süryani Tarihi (I)* (Ankara: Ayraç Yayınları, 1996), 1/15-16; Mehmet Çelik, *Süryani Kilisesi Tarihi* (İstanbul: Yaylacılık Matbaası, 1987), 1/1.

⁵ Çelik, *Süryani Tarihi (I)*, 1/15-16; Çelik, *Süryani Kilisesi Tarihi*, 1/1.

⁶ Çelik, *Süryani Tarihi (I)*, 1/15-16; Çelik, *Süryani Kilisesi Tarihi*, 1/1.

⁷ Yakup Tahincioğlu, *Tarihleri, Kültürleri ve İnançlarıyla 5500 Yıldır Bu Topraklarda Yaşayan Süryaniler* (İstanbul: Butik Yayınları, 2011), 75.

⁸ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler*, 11; Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, 23.

⁹ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 23.

8. Süryanilerin Kökeni

Süryani tabirinde olduğu gibi Süryanilerin kökeni konusunda da hem Süryaniler arasında hem de bu konunun araştırmacıları arasında farklı değerlendirmeler söz konusudur. Süryani toplumunun kimlik tespitine dair yapılan çalışmalarda etnik kimlik ile dinsel kimliğe dayalı iki farklı yönde yorum ile karşılaşılmaktadır.¹⁰ Mevcut kaynaklarda Süryanilerin kökenine dair yapılan yorumlara geçmeden önce bu konudaki farklı değerlendirmelerin nedenine değinmek gerekmektedir. Zira 20. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu içinde yaşayan Süryanilerin herhangi bir etnik kimlik kaygılarının olmadığı görülürken, II. Meşrutiyet'in ilânından sonra özgürlükçü söylemlerin de yaygınlaşması ile birlikte ulus kavramına vurgu yapan Süryani entelektüellerin ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak daha belirgin olarak Birinci Dünya Savaşı sonrasında, 20. yüzyıla birlikte Süryaniler arasında milliyetçilik kavramının tartışıldığı görülür. Bunun önemli sebeplerinden biri savaş sonrasında galip devletlerin Ortadoğu üzerinde yaptıkları plânlamalarda Süryanileri göz ardı etmiş olmaları ve kendileri için verilmiş bir söz olan ulus devletlerinin kurulmamış olmasıdır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa ve Amerika'ya büyük kalabalıklarla göç eden Süryaniler gittikleri ülkelerde azınlık gruplar olarak yaşamışlar ve ciddi kimlik problemleriyle karşı karşıya kalmışlardır. Gittikleri ülkelerde Aramîce konuşan, eski bir Hristiyan halk olarak görülmek yerine tarihsel olarak Kuzey Mezopotamya'da medeniyetler inşa etmiş bir toplum olarak kabul görmek istemişler ve buna dair tanımlamalar ile akademik çalışmalar yapmışlardır.¹¹

Tarihleri boyunca pek çok kez büyük göç dalgalarıyla karşı karşıya kalan Süryaniler için 1960'larda başlayan ve Avrupa'ya, Amerika'ya bir Süryani Diasporası oluşturan son göç, Süryaniler için derin bir değişiklik ve karışıklık oluşturmıştır. Bu göç ile Süryaniler eski topraklarından, evlerinden ayrılmış ve eski ortamlarından çok farklı bir yaşam tarzıyla karşı karşıya kalmışlardır. Daha önceki toplumsal örgütlenmelerinin, yeni bölgedeki talepleri için yetersiz kalması Süryanileri yeni toplumsal örgütlenme modellerini araştırmaya sevk etmiştir.¹²

¹⁰ Bülent Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2014), 13.

¹¹ Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 15.

¹² Yakup Bilge, *Süryaniler Anadolu'nun Solan Rengi* (İstanbul: Yeryüzü Yayınları, 1996), 9.

1990’larda yayılan makro milliyetçilik akımı ile birlikte hem diasporada yaşayan hem de Ortadoğu’da kalan Süryaniler kendi kimliklerini ön plana çıkaracak çalışmalar, tezler üretmeye başlamışlardır. Bugün diasporada olan Süryaniler için kimlik bunalımı sorunu büyüyerek devam etmekte, bu da Süryaniler arasında yeni siyasal ve sosyal yapılanma arayışlarını meydana getirmektedir. Süreç Süryani entelektüellerini yeni yapılanmaya uygun ideoloji üretmeye, tarihlerini yeniden yorumlamaya sevk etmiştir. Tarihin yeniden yorumlanması ve eski geleneklerin sorgulanması ise Süryaniler arasında bölünmelere ve yeni zeminde birleşmelere sebep olmuştur.¹³ Günümüzde ikinci ve üçüncü nesil Süryanilerin, yaşadıkları bölgelerde azınlık gruplar olarak kimlik problemiyle karşılaştıkları görülmüştür. Genel olarak mezhepleri farklı olsa bile Hristiyan ülkelerde yaşıyor olmaları dinî yönden asimile olmak noktasında kendilerini tehdit etmemekte, bu durum onları daha çok etnik kimlik arayışına yöneltmektedir.¹⁴ Bu arayışlar nedeniyle Süryanilerin kökenine dair pek çok farklı yaklaşım söz konusu olmuştur. Bu yaklaşımlar ise üç ayrı başlık altında incelenebilir.

Bunlardan birincisi; Süryanilerin Asurî kökenli olduğudur. Daha çok 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batılılarca ortaya atılan bir görüş olup, günümüzde de özellikle Avrupa ve Amerika’ya göç eden sivil, laik Süryaniler tarafından savunulmaktadır. İkinci olarak Süryanilerin Aramî kökenli olduğu görüşüdür. Bu görüş daha çok kilise taraftarlarınca savunulan muhafazakâr kesimin temsil ettiği görüştür. Üçüncü görüş ise sentezci bir görüş olup Süryanilerin Hristiyanlığı kabul etmeden önceki Mezopotamya halklarından oluşan topluluk olduğunu savunanların düşüncesidir. Buna göre Süryaniler ne sadece Asurlu, ne Babilli, ne Keldanî ne de Aramî’dir. Süryaniler Hz. İsa’dan önceki Mezopotamya halklarının temel kültürüne sahip ve Helenistik Uygarlığı da özümsemiş tüm bu halkların birleşiminden oluşan sentez bir topluluktur.¹⁵

8.1. Süryaniler Asurî’dir

Bu görüşü benimseyenler Süryanilerin kökenlerini tüm Mezopotamya kültürüne hâkim, Mezopotamya’da İmparatorluklar kurmuş Asur ve Babil’ e

¹³ Bilge, *Süryaniler Anadolu’nun Solan Rengi*, 10.

¹⁴ Özdemir, *Süryanilerin Dünyası Bugünü I. Dünya Savaşı’nda Süryaniler*, 15.

¹⁵ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 24.

dayandırmaktadırlar. Asur kavramı ise ulusal kimliğin en önemli ögesi olarak kabul edilmektedir. Mezopotamya ile konuştukları dil ise ulusal kimlik vurgularının en önemli unsurlarındandır. Asurî olduklarını savunan bu grup eski Asur kültürü, Asur yemekleri, Asur ulusal renkleri ve İsa'dan önce başlayan Asur takvimi hakkında yeniden araştırmalar yapmaktadır. Ayrıca kilise otoritesi ile sivil otoritenin yan yana toplumsal iktidara ortak olması gerekliliği fikrinden hareketle siyasal örgütlenmelere gitmişlerdir. Asurcuların savundukları tarih tezinin temeli ise, Süryanilerin başta Asurlular olmak üzere Yukarı Mezopotamya halklarının tamamının kaynaşmasıyla oluştuğudur. Tüm bu Yukarı Mezopotamya halkları ise Sümer ve Akad kültürü ile gelişip, Babil ve Asurluların yaydıkları kültür ve medeniyete sahip olmuş topluluklardır. İsa gelmeden önceki son yüzyıllarda Yunan kültürü ile de tanışan bu topluluk Hristiyanlığı kabul ederek birbirine bağlanmış, akraba topluluk oluşturmuşlardır. Nihayetinde Yukarı Mezopotamya halkının Hristiyanlığı kabul etmesiyle Süryani adını alarak tek isim altında birleştiklerini ancak Süryani adının gerçekte Asurluları temsil ettiğini savunmaktadırlar.¹⁶

Asurcuların siyasî talepleri ise Süryanilere hem anavatanlarında hem de diasporada siyasî ve kültürel bazı hakların verilmesidir. Dolayısıyla kültürel ve politik olarak Süryanileri kısıtlayıcı her türlü faktörün kaldırılması gerektiğini savunmaktadırlar.¹⁷ Asurî isimlendirmesi ile ilgili önemli bir diğer nokta ise Osmanlı topraklarında yaşayan ve günümüzde Türkiye, İran, Irak ve Suriye topraklarında yaşayan Nasturi, Keldanî ve Süryanilerden Asurî kimliği altında birleşen bir millet oluşturma fikridir.¹⁸

Yazar Stefan Anderson, “Asurlular” adlı kitabında, “Etnik kökenlerini Asurlulara kadar uzatan, Süryanilerden ayrılan cemaatin amacı ulusal bilinci güçlendirmek, şanlı bir tarihleri olduğunu ileri sürerek tarihlerine karşı ilgiyi arttırmak ve benliklerini güçlendirmektir. Ancak bu, tarihî verilere dayanmayan tamamen duygusal bir tutumdur” demiştir.¹⁹

¹⁶ Bilge, *Süryaniler Anadolu'nun Solan Rengi*, 11.

¹⁷ Bilge, *Süryaniler Anadolu'nun Solan Rengi*, 11.

¹⁸ Yonca Anzerlioğlu, *Nasturiler* (Ankara: Tamga Yayıncılık, 2000), 10; Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 26.

¹⁹ Tahincioğlu, *Süryaniler*, 78.

8.2. Süryaniler Aramî'dir

Süryanilerin kökenlerinin Asurlulara dayanma savunusu ve bu savununun yeni simgeleri ile tezlerine karşılık, Süryanilerin kökenlerini Aramîlere dayandıranlar doğmuştur. Aramîlik savunucuları da simgelerini ve tarihlerini eski Mezopotamya Aramîlerinde bulmaya çalışmıştır. Buna göre Süryanilerin kökeni Mezopotamya'da yaşayan Aramîlere dayanıp, Süryani ismi ise Aramîlerden Hristiyanlığı kabul edenler için kullanılmıştır. Aramîler arasında Hristiyanlık dinini benimseyen kişiler bu yeni dine geçmiş ve kendilerini Aramîlerden ayırmak için Süryani (Suriyeli müjdecilerden kabul edilen din anlamında Süriyani) adını kullanmışlardır.²⁰ Süryanilerin kökeninin Aramî olduğunu savunanların dayanak noktası Süryanilerin konuştukları dilin Aramca olmasıdır. Buna göre Süryaniler Hz. Nuh'un oğlu Sam'ın oğlu Aram'ın neslindendir.²¹

Bu iki düşünce farklılığı nihayetinde iki yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Kökenlerini Asurlulara veya Asurîlere dayandıranlar, Süryanilerin öncelikle siyasal bir toplum olduklarını, Ortadoğu'da demokratik hak ve özgürlüklerini elde etmek için de siyasal örgütlenme yoluna gitmeleri gerektiğini savunmaktadırlar. Aramî kökenli olduklarını iddia edenler ise, Süryanilerin Hristiyanlık inancı temelinde birlik ve beraberliklerini korumaları ve kilise temelinde birleşmeleri gerektiğini savunmaktadırlar. Dolayısıyla Asurî kökeni savunanlar, kendileri dışında kalanları muhafazakâr olmakla ve kiliseyi istismar etmekle suçlarken, Aramî kökeni savunanlar ise kendi fikirleri dışında kalanları kilise otoritesini zayıflatmakla suçlamaktadırlar.²²

Bu tartışmaların yoğunlukta olduğu ilk dönemlerde taraflar birbirlerini tümüyle reddederken süreç içerisinde karşılıklı olarak yaklaşımlarda yumuşama başlamıştır. Zamanla kararların diyaloga daha açık hale geldiğini söylemek mümkündür.²³ Yine son yıllarda Süryani din adamlarının etnik ve kültürel milliyet kavramları ile uzlaşma içine girdikleri ve bu uzlaşının diaspora Süryanileri ile kendileri arasındaki pozisyonu güçlendireceğini düşündükleri söylenebilir. Bu

²⁰ Bilge, *Süryaniler Anadolu'nun Solan Rengi*, 12.

²¹ Aziz Günel, *Türk Süryanileri Tarihi* (İstanbul: Oya Matbaası, 1970), 30.

²² Bilge, *Süryaniler Anadolu'nun Solan Rengi*, 12.

²³ Bilge, *Süryaniler Anadolu'nun Solan Rengi*, 13.

yaklaşımın bir diğer önemli sebebi ise kilisenin ve kültürel örgütlenmelerin ekonomik açıdan diasporadaki Süryanilerin yardımlarına bağlı olması durumudur.²⁴

8.3. Çoğulcu/ Sentezci Yaklaşım

Süryanilerin Aramî ya da Asurî kökenli oldukları şeklinde ortaya atılan tezin dışında Süryanilerin ne yalnız Asurî ne de yalnız Aramî oldukları, bu halkın kökeninin, Aramî, Asurî, Keldanî halklarının tamamından oluşan sentez bir topluluk olduğu görüşü, sentezci görüş olarak kabul edilmektedir.²⁵ Buna göre bu halklar birbirine komşu coğrafyalarda yaşamış, siyasî ve sosyal gelişmeler sonucunda coğrafyaları iç içe girmiş ve aynı kökenden gelen bir dil kullanmış akraba halklardır. Hristiyanlığı kabul etmeleriyle birlikte Antakya Kilisesi etrafında dinî bir cemaat olarak örgütlenmiş ve Süryani adını almışlardır. İbrahim Özcoşar Süryanilerin sentez bir halk olduklarını belirtip, 19. yüzyıla kadar kökenlerine dair hiçbir tartışma içine girmediklerini ifade etmiştir. Ancak Özcoşar'a göre misyonerlik faaliyetleriyle birlikte Batılılar Süryanileri emperyalist amaçlarına uygun politik bir güç haline getirmek için uğraşmışlardır. Süryaniler arasında var olan teolojik ayrışmalar bu halkın uzlaşmasını mümkün kılmayınca bu kez etnik anlamda tek bir ırk oldukları fikrini geliştirmiştir. Süryaniler milliyetçilik çerçevesinde politik bir güç olarak kullanılmak istenmiştir. Ancak Süryanilerin kökenlerine dair tartışmalar, aralarında birlik oluşturmak yerine, en önemli birleştirici unsur olan kilisenin bile eski etkinliğini kaybetme tehlikesini doğurmuştur.²⁶ Zira ulus kavramına yapılan vurgu, kiliseye, yüzyıllardır din eksenli bir kimliğe ve birliğe sahip olan Süryani toplumunun zamanla dinî duygularında ve kiliseye bağlılıklarında zayıflamaya neden olabileceği konusunda Süryani din adamlarını endişelenmiştir.²⁷

Bülent Özdemir, “*Süryanilerin Dünü Bugünü I. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*” adlı eserinde “Süryani kimliği” tanımlamasının kilise ve Hristiyanlık merkezine değil de neden etnik kökene dayandırmak konusunda ısrar edildiği üzerinde durulması gerektiğini vurgulamıştır. Özellikle Süryani diasporasının ısrarla üzerinde durduğu Süryani ya da Asurî toplumunun varlığı doğal olarak coğrafi bir vatan ve

²⁴ Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü I. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 16.

²⁵ Nihat Durak, “Süryani Ortodoks Kilisesi”, *Süryaniler ve Süryanilik*, ed. Ahmet Taşgün vd. (Ankara: Orient Yayınları, 2005), 1/190.

²⁶ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 26.

²⁷ Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü I. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 18.

toprak algısını beraberinde getirmektedir. Bülent Özdemir'e göre dolayısıyla bu tartışmada Birinci Dünya Savaşı'nda yaşandığını iddia ettikleri Süryani soykırımının ispatı ve bunun etrafında bir birlik oluşturma amacı söz konusudur.²⁸

9. Süryani Kilisesi'nin Teşekkülü

Süryani Kilisesi'nin teşekkül tarihi oldukça eskilere dayanmaktadır. Geleneksel Hristiyan teolojisine göre Hz. İsa'dan sonra Hristiyan misyon görevi onun havarilerine düşmüştür.²⁹

Hristiyan inancına göre, bu görev Hz. İsa'nın göklere çıkmadan önce havarilerine söylediği şu sözlerle verilmiştir: Hz. İsa havarilerini etrafına toplayarak, "Ben bundan böyle göklere çıkacağım, siz Kudüs şehrinden başlayarak bütün memleketlere dağınız. Bütün memleketleri bana şakirt edinmeniz için İncil'i dünyanın her tarafına giderek müjdeleyiniz..."³⁰

Hz. İsa'dan sonra Kudüs cemaatinin başına yakın akrabası olan Yakup geçmiştir. Hristiyanlığın ilk çağlarında Filistin ve çevresi misyon faaliyetlerinde daha aktifken zamanla Antakya bu yeni din için çok uygun bir mekân olarak görülmüştür. Bunun için Kıbrıs'a Fenike'ye ve Antakya'ya seyahatler yapılmıştır.³¹

Günümüz Hristiyan inancının oluşumu ve gelişmesinde Antakya'nın özel bir yeri vardır. Hristiyanlığın Kudüs dışına taşmasından sonra bugünkü halini almasında etkin öneme sahip üç büyük merkezden biri Antakya'dır. Diğer ikisi ise Roma ve İskenderiye'dir. Misyon faaliyetleri sonucunda Antakya'da bir grup Hristiyan cemaatin oluştuğu haberi Kudüs cemaatinin dikkatini buraya çekmiştir. Havariler tebliğ için buraya gönderilmişlerdir. Antakya'ya ilk gelen havarilerden Barnabas Tarsus'ta bulunan Pavlos'u da buraya çağırmıştır. Barnabas ve Pavlos'un çalışmaları sonucunda hızlıca yayılan bu din, cemaatini oluşturmuştur. İsa'nın mesajını kabul eden bu halk tarihte ilk defa "Hristiyan" adını alan cemaat olmuştur. Bu konudaki bilgiler "Resullerin İşleri" XI. bölümünde mevcuttur.³² Ancak gün geçtikçe Hristiyanlar arasında dinî algı ve gereklilikler konusunda anlaşmazlıklar çıkmıştır. Pavlos burada Yahudi merkezli dini, evrensel bir din haline getiren görüşlerini

²⁸ Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü I. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 18.

²⁹ Mehmet Aydın, "Süryaniler", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü* (Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2005), 710.

³⁰ Günel, *Türk Süryanileri Tarihi*, 31.

³¹ Aydın, "Süryaniler", 710-711.

³² Aydın, "Süryaniler", 711.

filizlendirmiştir. Kudüs'teki cemaat sadece Yahudi asıllı Hristiyanları içinde barındırırken, Antakya her ırk ve cinsten insanı bir araya toplayan bir kilise görünümü almıştır. Bu yeni cemaat içerisinde putperest asıllı kişiler de vardır. Özellikle Pavlos'un faaliyetleri sonucu Yahudi asıllı cemaat ile Putperest asıllı cemaat arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır.³³ Bu anlaşmazlıklar ilk olarak tarihin ilk Hristiyan toplantısı olan ve milâdî 47 ile 52 yılları arasında gerçekleşmiş olduğu düşünülen Kudüs toplantısında gün yüzüne çıkmıştır. Bunun üzerine Kudüs Kilisesi Petrus'u Antakya'ya yollamıştır. Böylece yabancıların havarisi adıyla anılan Pavlos Antakya'da daha çok putperestler arasında faaliyet gösterirken, Petrus taraftarları ise Yahudiler arasında misyon faaliyetlerine devam etmişlerdir. Nihayetinde iki ayrı cemaat oluşmuştur.³⁴ Daha sonraki dönemlerde de Yahudilerin dışında Hristiyanlık dinine gelenler için, "Yahudi şeriatıyla yükümlü olmaları, bilhassa sünnet olma gerekliliği" konusu Antakya 'da ciddi problem olarak görülmeye ve tartışılmaya devam etmiştir.³⁵

Milâdî 70 yılında Yahudilerin Kudüs'teki isyanı ve Roma'nın Kudüs'ü tahrip etmesi sonucunda Yahudi asıllı Kudüs Hristiyan cemaati, çalışmalarını kısmen durdurarak çöle çekilmiş bazıları da Antakya'ya göç etmiştir. Bu durum Antakya'nın Hristiyan âleminin lideri olmasına sebep olmuştur. Kudüs'ün tahrip edilmesiyle birlikte misyonerlik faaliyetleri de bölgenin ana kilisesi durumuna gelen Antakya tarafından yönetilmeye başlamıştır.³⁶ Artık Antakya Hristiyanları şefi olan İgnatius Nurani, kendisi için Süryani Başpiskoposu "unvanını kullanmaya başlamıştır. Episkopos rütbesiyle İgnatius Nurani önce Antakya'da dinî ihtilâfları gidermek için çalışmış; daha sonra Suriye, Lübnan, Anadolu, Mezopotamya ve Urfa bölgelerinde misyon çalışmaları başlatmıştır.

Ancak Hristiyanlığın gitgide yayılması Roma İmparatorluğu'nu endişelendirmiş ve Roma bu yeni dinî, siyasî iktidarlığı için tehdit olarak görmeye başlamıştır. Bunun üzerine Roma Hristiyanlara karşı geniş çaplı zulüm faaliyetlerine başlamıştır. Roma İmparatoru Trajan Doğu seferi sırasında Antakya'ya

³³ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 28.

³⁴ Aydın, "Süryaniler", 712.

³⁵ Aydın, "Süryaniler", 712.

³⁶ İbrahim Özcoşar, *19. Yüzyılda Mardin Süryanileri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006); Aydın, "Süryaniler", 712.

uğrayarak kırk yıla yakın zamandır Antakya Patriği olan İgnatius Nurani'yi zincire vurdurmuş ve Roma'ya gönderip öldürtmüştür. Bu zulümler IV. yüzyıla kadar devam etmiş ve 313 yılında Konstantin'in Roma imparatoru oluşuyla yayınladığı Milan Fermanı ile son bulmuştur. Konstantin Hristiyanlığın Roma vatandaşları arasında yayılmasına müsaade etmiş, böylece Hristiyanlar yıllar sonra rahat nefes alabilmişlerdir. Ancak bu dönemde Hristiyanlığın resmî din olarak kabul edilmesi ve Roma'nın Hristiyan oluşu bu kez Hristiyan âleminde teolojik ayrılıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Konstantin Hristiyanlığı, parçalanmış Roma İmparatorluğu'nu birleştirmek için bir çare olarak görmüş ve bu dinin yayılmasını serbest bırakmıştır. Üç asır boyunca gizli olarak yayılan Hristiyanlığın serbest ortamda yayılmaya başlaması dinî ihtilafların doğmasına, Antakya, İskenderiyye, Roma ve Kudüs Kiliseleri arasında teslisin unsurları konusunda ciddî görüş ayrılıklarının oluşmasına sebep olmuştur. Kilise tarihinde kristolojik tartışmalar olarak yer alacak bu görüş ayrılıklarına son vermek ve ülkedeki dinî bütünlüğü sağlamak için Konstantin İznik'te ilk Hristiyan Konsili'ni gerçekleştirmek üzere 325 yılında bir konsil düzenlemiştir.³⁷

9.1. Teolojik Tartışmalar ve Antakya Kilisesi'nde İlk Bölünme

Hristiyanlık tarihinde ilk ayrılıklara sebep olacak bu tartışmaların iki sebebi vardır. İlki Hz.İsa'nın tabiatıyla alakalı başlayan kristolojik tartışmalardır. İkinci sebep ise devletin Hristiyanlık dinini resmî din olarak kabul edip bu dini devletin resmî müessesesi olarak görmesi ve buna dayanarak kilise teşkilâtına yaptığı müdahalelerdir.³⁸

Konstantin öncülüğünde İsa'nın tabiatına dair farklı görüşleri değerlendirmek üzere ilk olarak 325 yılında İznik Konsili toplanmıştır. İlk tartışmanın odağında Oğul'un Tanrılığı meselesi söz konusu olmuştur. Bu konsilin toplanma nedeni ise İskenderiyeli rahip Arius'un "Teslisin unsurlarından Oğul'u açık bir şekilde Baba'nın yarattığını, böylece Oğul'un ezeli olarak mevcut olmadığını" düşünmesidir. Arius'a göre İsa'nın doğduğuna, yaşadığına, öldüğüne ve sonradan dirildiğine inanmak, onun Baba ile aynı özden değil benzer özden olduğunu ve sonradan olma

³⁷ Aydın, "Süryaniler", 713.

³⁸ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler*, 13.

olduğunu kabul etmek demektir.³⁹ Arius'un bu düşünceleri İskenderiye'de çok fazla tartışılmış ve çok fazla taraftar toplamıştır. Ancak bu konsilde Baba ve Oğul'un aynı tabiatla olduğu kabul edilmiş ve Arius ile taraftarları aforoz edilmiştir. Ancak bu durum Aryanizmi tamamen yok etmemiştir.⁴⁰

IV. yüzyılın sonuna gelindiğinde bu kez İstanbul Piskoposu Makedonyus, Kutsal Ruhu teslisin ikinci uknumunun bir yarattığı olarak görmüştür. Roma İmparatoru 381 yılında İstanbul'da bir konsil toplamış ve bu konsilde Arius ve taraftarları ile Kutsal Ruhun tanrısal tabiatını kabul etmeyen Makedonyus'u aforoz etmiştir. Bu konsilde İznik Konsili'nde alınan kararlar İznik amentüsü olarak tekrar resmî olarak kabul edilmiş, Makedonyus fikirleri ise lanetlenmiştir. Bu konsil I. İstanbul Konsili olarak tarihe geçmiştir.⁴¹ Bir diğer konsil ise 431 Efes Konsili'dir. Bu konsilde ise Hz. İsa'da iki tabiat olduğunu savunan Antakya Kilisesi kökenli, İstanbul Episkoposu Nestoryüs'ün düşünceleri reddedilmiş ve kendisi ve taraftarları sürgüne gönderilmiştir. Ancak sürgüne gönderilen kiliselerin bu yenilgiyi kabul etmemeleri ve galip kiliselerin de politik hevesleri ve liderlik çekişmeleri sonucunda Antakya Süryani Kilisesi'nde bölünmeler meydana gelmiştir. Bu konsilde düşünceleri reddedilen Nestur'un ortaya attığı fikirler daha sonra Nasturi Kilisesi'nin temelini atılmasına ve Nasturi Kilisesi taraftarlarının oluşmasına sebep olmuştur.⁴²

431 Efes Konsili'nden sonra gerçekleşen bir diğer önemli konsil ise 451 Kadıköy Konsili'dir. Bu konsilde Roma ve İstanbul Kiliseleri bu kez İsa'nın tek tabiatının olduğu düşüncesi olan Monofizit⁴³ anlayışı reddetmiş, İsa'nın iki tabiatının olduğu yani Diofizit⁴⁴ inancı kabul etmişlerdir. Diofizit düşüncüyü kabul etmeyen Antakya Süryani Kilisesi ise Kadıköy Konsil kararları üzerine itizal sürecine girmiştir. Antakya Süryani Kilisesi için bağımsız kilise olma süreci başlayınca Roma tarafından Antakya Kilisesi'ne baskı dönemi başlamıştır. Roma'nın baskıları sonucu

³⁹ Canan Seyfeli, "Süryani Katolik Patrikliği'nin İdaresi ve Osmanlı Devlet Salnameleri (1847-1918)", *Dicle İlahiyat Dergisi* 19/2 (2019), 4.

⁴⁰ Aydın, "Süryaniler", 713.

⁴¹ Aydın, "Süryaniler", 714.

⁴² Özcoşar, *19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*, 19.

⁴³ Monofizitizm: Hristiyan teolojisinde İsa'daki insani tabiatın ilahi tabiat içerisinde yok olduğu ve dolayısıyla İsa'da yalnızca bir tek ilahi tabiatın bulunduğunu savunan Kristolojik doktrindir.

⁴⁴ Diofizitizm: İsa'nın şahsında hem tanrısal hem insanî iki ayrı tabiatın bulunduğunu savunan Kristolojik doktrindir.

yok olma tehlikesi yaşayan Antakya Kilisesi, Yakup Baraday'ın (500-575)⁴⁵ çalışmaları sonucu yeniden dirilmiştir ve Antakya Süryani Ortodoks Patrikliği adıyla bağımsız bir patriklik oluşturulmuştur.⁴⁶ Daha sonra bu kilise mensupları Yakubîler adıyla da anılmışlardır. Ancak Yakup Baraday'ın Süryani Kilisesi için bu uğraşları onun dikkat çekmesine sebep olduğu gibi Batılılar tarafından kilisenin kurucusu olarak gösterilerek Süryani Kadim Kilisesi'nin elçisel olmadığı vurgulanması ve küçümseyici tavır içine girilmesi, Süryani Kadim Kilisesi'ni rahatsız etmektedir.⁴⁷

Daha önce Antakya Süryani Kilisesi'ne bağlı iken Kadıköy Konsili'nde bu konsilin kararlarını benimseyip Antakya Süryani Kilisesi'nden ayrılan ve Roma Kilisesi'ne bağlanan bir kesim de söz konusudur. İlerleyen yüzyıllarda yapılan misyon çalışmaları sonucu Nasturilerden ve Antakya Süryani Kilise'sinden Katolikliğe geçip, Kadıköy kararlarını kabul eden kiliseler doğmuştur. Böylece Süryani geleneğine bağlı olduğu halde Kadıköy kararlarına bağlı olan ve olmayan şeklinde kiliseler ikiye ayrılmıştır.⁴⁸

Kadıköy kararlarına bağlı olmayan kiliseler; Süryani Ortodoks Kilisesi, Süryani Nasturi Kilisesi ve Marunî Kilisesidir.

Kadıköy kararlarına bağlı olan kiliseler ise; Keldanî Katolik Kilisesi, Süryani Katolik Kilisesi ve Süryani Melkit Kilisesidir.

Bu kiliselerden Süryani Melkit Kilisesi Kadıköy Konsili'nden hemen sonra Roma Kilisesi'ne bağlanırken Süryani Katolik Kilisesi ve Keldanî Katolik Kilisesi 16. Ve 19. yüzyıllarda yapılan misyonerlik çalışmaları sonucunda Roma'ya bağlanmışlardır. Süryani kiliseleri arasında bir diğer tasnif ise Doğu Süryanileri ile Batı Süryanileri tasnifidir. Buna göre Nasturi ve Keldanî Kiliseleri Doğu Süryanileri olarak görülürken Süryani Kadimler ve daha sonra bu kiliseden ayrılan kiliseler ise Batı Süryanileri olarak adlandırılmışlardır. 19. yüzyıla gelindiğinde ise Protestan misyonerlerinin çalışmaları sonucunda Süryani Protestan Kilisesi de kurulmuştur.⁴⁹

⁴⁵ Seyfeli, "Süryani Katolik Patrikliği'nin İdaresi ve Osmanlı Devlet Salnameleri (1847-1918)", 5.

⁴⁶ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler*, 13-15.

⁴⁷ Seyfeli, "Süryani Katolik Patrikliği'nin İdaresi ve Osmanlı Devlet Salnameleri (1847-1918)", 5.

⁴⁸ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 31.

⁴⁹ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler*, 14.

BİRİNCİ BÖLÜM: OSMANLI DEVLETİ'NDE SÜRYANİ KADİMLERİN İDARİ DURUMU

Çalışmamızın ana konusu olan Süryani Kadimlerin Osmanlı Devleti bünyesinde idarî yönetimlerine gelmeden önce onların da içlerinde bulunduğu Osmanlı'nın gayrimüslimleri idare sistemine bakmalıyız. Burada açıklığa kavuşturmamız gereken ve konumuzun temelini oluşturan; '*millet sistemi*' ve '*fetihten önceki durumun korunması*' ifadeleridir. Daha sonra Osmanlı'da tüm gayrimüslimlerin idarî işlerinin kendileriyle yürütüldüğü patrikhaneler ve hahambaşlıklara değineceğiz.

Osmanlı'da Süryani Kadimlerin idaresini salt olarak açıklamak mümkün değildir. Zira ileride de belirteceğimiz üzere Osmanlı'da Süryani Kadimler de dâhil olmak üzere tüm gayrimüslim Hristiyanlar iki büyük patriklik tarafından idarî işlerini Osmanlı Devleti'ne iletiyorlardı. Bunlar Ermeni Patrikliği ve Rum Patrikliğidir. Dolayısıyla bizim Süryani Kadimlerin idaresini açıklayabilmemiz için öncelikle bu iki patrikliğin idarî sistemini bilmemiz gerekmektedir. Konumuz gereği Osmanlı'nın gayrimüslimlere yönelik politikasının, millet sistemi mi olduğu yahut fetihten önceki durumun korunması şeklinde mi ifade edilmesinin uygun olduğuna dair görüşlere yer vereceğiz. Bu kapsamda Ermeni Patrikliği'nin Osmanlı Devleti'nde idaresine ve Süryani Kadimlerin Ermeni Kilisesi bünyesindeki konumuna bakacağız.

1.1. Osmanlı Gayrimüslimleri İdarî Düzeninde Millet Sistemi

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin idare sistemine dair yapılmış çalışmalara baktığımız zaman karşımıza daha çok millet sistemi kavramı çıkmaktadır. Osmanlı Devleti geniş sınırları içinde uzun yıllar birçok medeniyete ve millete ev sahipliği yapmıştır. Bu medeniyetler içinde hem Müslüman hem gayrimüslim tebaa vardır. Osmanlı Devleti idaresinde, yüzyıllarca birçok farklı din ve etnik kökene sahip milletlerin huzur içinde birlikte yaşamalarını kolaylaştırmak için bir sistem geliştirmiş olmalıdır. Aslına bakıldığında kuruluşundan itibaren devletin idaresinde ırkî, millî, dinî hiçbir taassup eseri görülmez. Devlet'in en büyük sadrazamları balkan reayasından, kölelikten yetiştirilme kimselerdi. Türkçe yanında bazen Rumca, Slavca hatta Latince resmî dil olarak kullanılmakta idi. Ortodoks Kilisesi geniş dinî hatta idarî imtiyazlara sahip resmî bir müessese olarak tanınmıştı.

Muhtelif dinleri, kavimleri içerisinde barındıran devlet bu muazzam yapıyı tutacak geniş prensiplerle idare olunmaktaydı.⁵⁰ Bu yönüyle Osmanlı “cihanşümül devlet” olma iddiasındaydı.⁵¹ İşte Osmanlı’nın Müslüman tebaası ile birlikte gayrimüslim tebaayı da içinde barındırdığı ve idaresini kontrol ettiği bu düzen ilk yıllarda İslâmî hoşgörü olarak nitelendirilmiş ancak Fatih Sultan Mehmet ile birlikte yapılan değişiklikler ile bir sistem olarak karşımıza çıkmıştır. Millet sistemi kavramını kullanmayı uygun görenler bu ifadeyi ya Osmanlı dönemi gayrimüslim politikasının tamamı için kullanmışlardır ya da Tanzimat ile ortaya çıkan düzenlemeler çerçevesinde uygulanan sistemi ifade etmek için kullanmışlardır.⁵²

İslâm literatüründe millet kavramı din, mezhep, bir din veya mezhebe bağlı topluluk anlamlarına gelmektedir. Bu kavram Kur’an’da din anlamında kullanılmaktadır.⁵³ Osmanlı sözlüklerine bakıldığında millet kavramı için “*din, mezhep; din ve mezhep ikisi birdir. Bir din veya mezhepte bulunan cemaat*” anlamları mevcuttur.⁵⁴ Osmanlı farklı din ve kültüre sahip bireyleri etnik kökene göre değil din ya da mezheplerine göre sınıflandırmıştır. Bu anlamda millet kavramı din ve mezhep anlamında kullanılmıştır. Söz konusu sistem de bu ayrıma göre isimlendirilmiştir.⁵⁵ Yani millet sistemi bugün kullanılan “nation” anlamından uzaktır. Bu ifade ırkî bir aidiyeti değil dinî bir aidiyeti ifade etmektedir. Doğu milletlerinde bu kavramın “nation” anlamında kullanılması XX. yüzyıl’dan itibaren başlamıştır.⁵⁶

İslâm hukukuna göre bir devletin hâkimiyetini kabul eden gayrimüslimler o devletle anlaşma yaptıkları takdirde zımmî statüsüne dâhil edilirler. İslâm Devleti

⁵⁰ Halil İncalcık, “Tanzimat Nedir?”, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, ed. Halil İncalcık - Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2006), 15.

⁵¹ Cevdet Küçük, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi ve Tanzimat”, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, ed. Halil İncalcık - Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2006), 375.

⁵² Canan Seyfeli, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin İdari Yapısı: Süryani Kadim Kilisesi Örneği”, *Süryaniler ve Süryanilik*, ed. Ahmet Taşgın vd. (Ankara: Orient Yayınları, 2005), 1/252.

⁵³ Ali Güler, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Azınlıklar* (Ankara: TÜRKAR, 2007), 7.

⁵⁴ Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî* (İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317), 1400; Özcoşar, *19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*, 24.

⁵⁵ Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989), 1.

⁵⁶ İbrahim Özcoşar, “Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler”, *Süryaniler ve Süryanilik*, ed. Ahmet Taşgın vd. (Ankara: Orient Yayınları, 2005), 2/211; İlber Ortaylı, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, *Türkler* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 10/217.

tarafından zımmet adı verilen bir anlaşmaya dayanarak korunan topluluklar Zımmîlerdir.⁵⁷ Osmanlı ve diğer Müslüman devletler gayrimüslim bir devleti hâkimiyet altına aldıklarında devlet yöneticilerine İslâm'a girip girmeyeceklerini sorarlardı. Eğer bu ülke İslâmiyeti kabul ederse hukuk sistemi şer'î hukuka göre düzenlenirdi. Eğer İslâmiyeti kabul etmezlerse cizye vergisi vererek ve harp tazminatı ödeyerek İslam Devleti hâkimiyetinde zımmî tebaa olarak yönetilirlerdi.⁵⁸ İslâm ülkelerinde yaşayan gayrimüslimler zorunlu durumların dışında askere alınmazlardı.⁵⁹ Vergisini veren zımmîyi korumak İslâm Devleti'nin sorumluluğundaydı.⁶⁰ Osmanlı'da bu sistemin başlangıçta klâsik İslâmî hoşgörü şeklinde yürütüldüğü ancak Fatih Sultan Mehmet döneminde hukukî bir zemin kazandığı söylenmiştir.⁶¹ Bu hukukîleşme zeminiyle gayrimüslimler Osmanlı'nın neresinde yaşamlarını sürdürürlerse sürdürsünler, hangi dili konuşurlarsa konuşsunlar, hangi etnik kökene ve ırka mensup olurlarsa olsunlar inançlarına göre gruplandırılmışlar ve İstanbul'da bulunan yönetim merkezleri aracılığı ile Osmanlı idarî-siyasî sistemine bağlanmışlardır. Bu sistemle her cemaat kendi dinî ve örfî adetlerini uygulamada serbest bırakılmış; kendi örf ve âdetlerini uygulama, düzenleme ve koruma imkânı bulmuşlardır. Ancak her türlü dinî ve vicdanî hürriyetten faydalanan kiliselerin devletin politik işlerine karışmaları yasaktı. Devlet ise cemaatlerin dinî işlerine karışmazdı ancak dinî liderlerin idarî sorumluluklarının olmasından dolayı bu liderlerin seçimine dâhil olurdu. Cemaat dinî liderini ve ruhanî meclisini devletin onayına sunardı. Padişah tasdik ederse patrik görevine başlardı. Seçilen patrik ve ruhanî meclis cemaatin hemen her meselesi ile ilgilenir, evlenme, boşanma ve vasiyet gibi medenî haklarını kendi dinlerine ve hukuklarına göre uygulardı.⁶²

Osmanlı Devleti seçilen cemaat liderine dinî ve hukukî sorumluluk ve yetkilerini kapsayan bir berat yollardı. Yüzyıllardır bu beratın içeriği değişmemiştir. Beratta patriğin seçiminin onaylandığı belirtilerek, patriğin, topluluğun mallarını

⁵⁷ Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşları*, 7.

⁵⁸ Tahincioğlu, *Süryaniler*, 203.

⁵⁹ Tahincioğlu, *Süryaniler*, 200.

⁶⁰ Tahincioğlu, *Süryaniler*, 201.

⁶¹ Özcoşar, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler", 2/209-210; Özcoşar, 19. *Yüzyılda Mardin Süryanileri*, 23.

⁶² Seyfeli, "Süryani Katolik Patrikliği'nin İdaresi ve Osmanlı Devlet Salnameleri (1847-1918)", 23.

idarede, âyin, ibadet ve dinlerine dair diğer hususlarda tam bir serbestlik içinde olduğu, cemaatinden belli miktarda iane toplayabileceği, kendisinin, din adamlarının vergiden muaf oldukları, kilise mallarından gümrük vergisi alınmayacağı, kilise mensuplarının yalnız patriklik aracılığı ile tutuklanabilecekleri, adlî suçları işlemeleri halinde cezalandırılmaları için patriğin onların dinî sıfatlarını kaldırması gerektiği, cemaate bağlı olanların evlenme, boşanma, miras gibi meselelerinin patriğin ya da onun seçtiği din adamlarının kendi hukuk kurallarına göre çözüm getirecekleri yazılırdı.⁶³

Özetle Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslim tebaa çoklu hukuk sistemine göre yönetiliyordu. Çoklu hukuk sistemi Medine Vesikası'ndan gelmektedir. Hz. Muhammed ve Medineli Yahudi ve putperest kabilelerle yapılan sözleşmede 'herkesin dinî inançlarında serbest kalması ve özgürce yaşaması' ilkesi bulunmaktadır. Sözleşmede Yahudilerin dinleri kendilerine, Müslümanların dinleri kendilerine denmektedir.⁶⁴ Buna göre zimmîler için aile hukuku, miras hukuku, borçlar hukuku ve ticaret hukuku, ikametgâh, giyim, din hürriyeti, askerlik durumları bakımından Müslümanlar için uygulanan şer'î hukuktan ayrı bir uygulama söz konusuydu. Her dinî grup kendi cemaati içinde en yüksek mertebedeki sorumlusunu seçer ve seçilen dinî lider cemaati idare etmek ve yönetmekle sorumlu tutulurdu. Böylece Osmanlı bu gruplara verdiği sınırlı özerklik sayesinde gayrimüslimlerin kendi din, hukuk, eğitim, gelenek, örf ve adetlerini koruma ve yaşama imkânını sağlardı.⁶⁵ Dinî grupların liderleri ise birer devlet memuru gibi kendi yönetimlerindeki toplulukların yönetiminden sultana karşı sorumluydular.⁶⁶ Gayrimüslimlerin bulundukları mahallelerde papazlar ve kocabaşlar mahallenin belediye işlerinde ve de mülkî meselelerinde kadının temsilcisi sayılmışlardır. Bu dinî liderler doğum, ölüm gibi nüfus bilgilerini de kayıt altına almakla görevlendirilmişlerdir. Dinî liderler kendi milletlerinin eğitim kurumlarının, vakıfların ve hastanelerin de yönetiminde etkili olmuşlardır. Toplumsal güvenliğin

⁶³ Özcoşar, *19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*, 25.

⁶⁴ Tahincioğlu, *Süryaniler*, 204.

⁶⁵ Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşları*, 9-10; Tahincioğlu, *Süryaniler*, 203-204.

⁶⁶ Özcoşar, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler", 2/212; Güler, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar*, 7; Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşları*, 10.

sağlanması ve her türlü idarî işlerin yürütülmesi, seçilen dinî liderler aracılığı ile sağlanmıştır.⁶⁷

1.2. Osmanlı Gayrimüslimleri İdarî Düzeninde Fetihten Önceki Durumun Korunması İlkesi

Osmanlı Devleti'nin geniş coğrafyası içinde barındırdığı farklı etnik kökene sahip bireyleri ve farklı din mensubu milletleri uzun yıllar boyunca bir arada tutmasını sağlayan düzene dair elbette birçok çalışma yapılmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz üzere genel olarak bu düzen millet sistemi kavramı ile ifade edilmiştir. Yapılan çalışmalara bakıldığında böyle bir düzen aslında daha önceden yokmuş, Osmanlı bu sistemi oturtmuş yahut Fatih döneminde bir düzenleme yapılmış ve bu sistem oluşturulmuş algısı karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu kadar farklı kültür, din ve kökene sahip milletleri bir arada tutmak sonradan oluşturulan bir düzen ile mümkün değildir. Aslında daha bütüncül bakıldığı zaman Osmanlı'nın var olan oturmuş bir düzeni bir nevi miras aldığı görülür. Bu konuda yapılan çalışmalar gayrimüslimlerle ilişkileri zaten İslam kültürüne bağlıyor. Ancak ifade olarak sonradan oluşturulmuş, yeni oluşturulmuş bir sistem algısı, konumuzun temelini anlaşılmamasını zora sokmaktadır. Bu anlamda Prof. Dr. Canan Seyfeli, Osmanlı'nın emanet aldığı ve kendine göre uyarladığı, geliştirdiği bu düzene *“fetihten önceki durumun korunması ilkesi”* ifadesini önermektedir. Zira bu ifade Osmanlı'nın sağlamış olduğu bu düzeni veya oturtmuş olduğu bu sistemi bir temele bağlamaktadır. Buna göre Seyfeli millet sisteminin esasen *“Osmanlı döneminin tamamını kapsamadığı, millet sistemi uygulamalarının Tanzimat dönemi ile başladığı ve Osmanlı'nın resmî bir kararla millet sistemini siyasî, sosyal, hukukî ve dinî bir karar alarak resmen başlatmadığı, gidişata göre millet kabul edilme uygulamalarının kademeli olarak geliştiği ve bu uygulamaların aslında Tanzimat öncesi yürürlükte olan fetih öncesi durumun korunması ilkesini korumaya çalışarak gerçekleştirildiğini”* iddia etmektedir.⁶⁸

Bu çalışmada Süryani Kadimlerin Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş döneminde idarî durumu ele alınmaktadır. Osmanlı'nın gayrimüslimlerle idarî ilişkilerini görebileceğimiz en önemli kaynak hükmünde olan belgeler salnamelerdir.

⁶⁷ Özcoşar, 19. Yüzyılda Mardin Süryanileri, 25.

⁶⁸ Canan Seyfeli, “Millet Sistemi ve Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryani Kadim Patrikliği (1847-1918)”, *SBARD* 15/29 (2017), 17.

Salnamelerin ilk sayılarında Süryanilerin isminin ayrı bir millet olarak zikredilmemesi, gayrimüslimlerin fetihten önceki var olan durumlarının devam ettirilmesi ile ilgilidir.

Osmanlı İstanbul merkezli idaresini yürütürken gayrimüslimlerin de İstanbul merkezli kiliseler aracılığıyla idaresini sağlamıştır. İstanbul'un Fethi'nden önce burada yerleşik bir düzene sahip milletler yaşamaktadır. Fetihden sonra da Osmanlı tüm tebaasını İstanbul merkezli yönetmiş olup buna mukabil gayrimüslimlerin tümünün İstanbul merkezli idare edilmesi söz konusu olmuştur. Ancak Süryani Kadimlerin o dönemde İstanbul'da merkezlerinin bulunmayışı nedeniyle Süryanilerin İstanbul'da merkezi bulunan diğer Hristiyanlardan Ermeni Patrikhanesi bünyesinde idarî işleri yürütülmüştür. Ama bunun tek sebebi Süryanilerin İstanbul'da yüksek ruhanî merkezinin bulunmaması değil fetihten önce de burada bir merkezlerinin olmamasıdır.

Tanzimat dönemi uygulamaları ile İstanbul'da merkezleri bulunan patrikhaneler nizamnamelerini hazırlamışlardır. Ancak Süryani Kadimlerin İstanbul'da yüksek bir ruhanî lider ve merkezlerinin bulunmayışı kendi nizamnamelerini oluşturmalarını geciktirmiştir.

1.2.1. İstanbul Merkezli Patrikhane ve Hahambaşılığın Kuruluşu

Fatih Sultan Mehmet ile başlayan düzenlemelerin temelini “fetihden önceki durumun korunması” ilkesine bağlı görüyoruz. Osmanlı gayrimüslimleri başkent İstanbul'dan yönetmek istemiştir. Gayrimüslim Hristiyanların idaresini İstanbul'da merkezleri bulunan Rum ve Ermeni patrikleri bünyesinde gerçekleştirmiştir.⁶⁹ Yapılan düzenlemelere göre Rum Ortodoks Kilisesi, Ermeni Ortodoks Kilisesi ve Musevi Hahambaşılığı gayrimüslim idare sisteminin merkezinde yer almıştır. Musevi Hahambaşılığı'nın Tanzimat'tan sonraki dönemde aktif oldukları kesin olmakla birlikte öncesinde de ayrı bir cemaat olarak kabul edildikleri tartışmalıdır.⁷⁰ Bu durumda Osmanlı'da var olan birçok gayrimüslim unsurun bu kiliseler bünyesinde yürütülmesinin sonradan alınan bir karar ile yeni bir düzenleme getirmek için değil de fetihten önceki durumlarının korunması ve bu çerçeve üzerine

⁶⁹ Canan Seyfeli, “Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryaniler”, *Süryaniler ve Süryanilik*, ed. Ahmet Taşgın vd. (Ankara: Orient Yayınları, 2005), 1/54.

⁷⁰ Seyfeli, “Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryaniler”, 1/55.

geliştirilmesi söz konusu olmuştur. Bu görüşü öneri olarak sunan Seyfeli'nin konuyu temellendirmek üzere verdiği örneklerle bakalım. Bu anlamda M.638 Hz. Ömer'in Kudüs'ü fethi, M. 1516'da Yavuz Sultan Selim'in Kudüs'ü fethi ve 1453 İstanbul'un fethiyle oluşan düzenlemeler çerçevesinde gayrimüslimlerin sınıflandırılma durumlarını göreceğiz.

Hz. Ömer 638 yılında Kudüs'ü fethettiğinde buradaki Hristiyanlar iki ayrı otorite olarak yaşamaktaydılar. Bunlardan diyofizit görüşe mensup olanlar Grek Patrikliği altında, monofizit düşüncüyü benimseyen Yakubî, Süryani, Kıptî ve Habeş toplulukları ise Ermeni Patrikliği hiyerarşisi altında iki grup olarak yaşamaktaydılar. Hz. Ömer Kudüs'ü fethettiğinde bu sınıflandırma üzere bulduğu Hristiyanları oldukları hal üzere serbest bıraktı. İslam hâkimiyetini kabul etmeyen Rumlar şehri terk ederken kalanlardan diyofizit görüşü savunanlar Rum Patrikliği bünyesinde, monofizit düşüncüyü destekleyen Ermeni, Kıptî, Süryani ve Habeş kiliseleri de Ermeni Patrikliği bünyesinde idare edildiler.⁷¹ Fatih Sultan Mehmet 1453 'de İstanbul'u fethettiği zaman burada Hristiyanların önemli ruhanî merkezleri bulunmaktaydı. İstanbul'u aldığı anda tüm Bizanslıların günlük hayatlarının eskisi gibi devam ettirebileceklerini ve dinlerinin gerekliliklerini uygulamada serbest bırakılacaklarını bildirmiştir.

Bizans Kilisesi'nin idare merkezi İstanbul olup bu kilise önceden olduğu gibi ruhanî idaresinde serbest bırakılmıştır. Daha sonra Sultan Fatih Rum din adamlarına kendi törenlerine uygun patrik seçmelerini emretti ve din adamları tarafından seçilen Georgios Scholarius'u Rum Ortodokslarının dinî lideri olarak onayladı. Rum Kilisesi'nin din ve özel hukuk işlerinde serbest olduğunu, kendisinden önceki patriklerin yetkisine sahip olduğunu, Rumların davalarının eskisi gibi ruhanî mecliste görülebileceğini belirten ferman yayınladı.⁷² Rum milletine seçtiği patriğe, cemaatini idare için gerekli yetkileri kullanma imtiyazı tanıyarak onu tüm Ortodoksların başına geçirdi. Fatih devrinde aynı şekilde Yahudi hahambaşına da Rum Ortodoks liderine tanınan haklar verildi.⁷³

⁷¹ Seyfeli, "Süryani Kadim Kilisesi Örneği", 1/255.

⁷² Güler, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar*, 8; Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşları*, 12.

⁷³ Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşları*, 12.

Ermenilerin de İstanbul'da ruhanî merkezleri bulunmaktaydı.⁷⁴ 1461 yılında Fatih Ermeni piskoposu Hovakim'i Bursa'dan İstanbul'a getirerek Gregoryen Ermeni Patrikhanesini kurdu.⁷⁵ Hovakim'e Ermeni Patriği unvanını verdi. Ortodoks cemaatine tanıdığı hakların aynısını Ermeni cemaatine de tanıdı.⁷⁶ Süryani, Habeş ve Kıptî kiliseleri de bu patrikliğe bağlandı. Ermenilere ait iki bağımsız kiliseden biri olan Kudüs'te bulunan patriğe de Yavuz'un Mısır seferiyle, diğer Ermenilere verilen haklar verildi.⁷⁷ İşte burada fetihten önce de aynı hiyerarşi altında bulunan Ermeni Kilisesine bağlı kiliseler fetihten sonra da Ermeni Patrikhanesi bünyesinde idarî işlerini yürütmüşlerdir. Yine Rumların da tüm diyofizit Ortodoks cemaati üzerinde hâkim olma yetkisi fetihten önce var olan durumun korunması ilkesine bağlıdır. Osmanlı belgelerinde Galata zimmîleri olarak zikredilen Katolıklara da eskiden olduğu gibi dinî ruhanî serbestlik verilmiştir.⁷⁸ Bazı kaynaklarda Ermeni milletine Ermeni olmayan bazı Hıristiyan cemaatler üzerinde yetki tanınmasında Ermeniler için İstanbul'un cazip kılınması ve İstanbul'un nüfusunu arttırmak amacı güdüldüğü yazmaktadır.⁷⁹ Yine Ermenilerin bu ayrıcalıklara sahip olmasına, diğer Hıristiyan cemaatlerin İstanbul'da hem nüfus olarak hem de kurumsal olarak temsilcilerinin bulunmaması gerekçe gösterilmiştir.⁸⁰ Ermeni Kilisesi bünyesine dâhil olan kiliselerin monofizit anlayışa sahip olmalarından dolayı bir çatı altında Osmanlı tarafından birleştirilmesi de sebep olarak görülmüştür. Ancak Ermeni Katoliklerin de bağımsız patrikliklerini kurana kadar Ermeni Ortodoks Kilisesi bünyesine dahil edilmesi bu görüş ile çelişmektedir. Yani monofizit olmayan gayrimüslim unsurların da Ermeni patrikliğine dâhil edilmesi söz konusudur.⁸¹ Ancak yukarıda zikrettiğimiz üzere bu sınıflandırma fetihten önce de vardır. Fetih sonrasında gayrimüslimlerin de isteği ile Osmanlı'nın idarî işleri ruhanî ve sivil idare bakımından ayrılmıştır. Sivil idareleri Osmanlı'nın reayası olarak padişahça yürütülürken ruhanî olarak dinî

⁷⁴ Seyfeli, "Süryani Kadim Kilisesi Örneği", 1/256.

⁷⁵ Naci Şahin, *Osmanlı Ermenileri ve İkinci Meşrutiyet* (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2015), 34.

⁷⁶ Özcoşar, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler", 2/218.

⁷⁷ Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşları*, 12.

⁷⁸ Seyfeli, "Süryani Kadim Kilisesi Örneği", 1/256.

⁷⁹ Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi* (İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1992), 34; Özcoşar, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler", 2/218.

⁸⁰ Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi*, 22; Özcoşar, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler", 2/220.

⁸¹ Canan Seyfeli, *İstanbul Ermeni Patrikliği (Kuruluşu ve Tarihten Günümüze İdari Yapısı)* (Ankara: Aziz Andaç Yayınları, 2005), 101.

geleneklerini uygulama yönünde serbest bırakılmışlardır. Ruhanî liderler bu hiyerarşik yapı içerisinde cemaatlerinden sorumlu olmuşlardır. Osmanlı, ruhanî liderlerin atamasını kendisi gerçekleştirmiş olup ancak dinî liderlerin takdisi vb. gereklilikleri kendi aralarında kendi gelenekleri üzere uygulamalarında serbest bırakmıştır.⁸²

1.2.2. Ermeni Yargı Alanına Dâhil Süryani Kadim Kilisesi

Süryani Kadim Kilisesi'nin Ermeni Patrikliği'ne bağlılığı Osmanlı'dan önce de var olan bir durumdu. İlk üç ekümenik konsilin kararlarına ve aynı zamanda monofizit anlayışa bağlı olan Ermeni kilisesinin patriklik makamı M.638 yılında kurulmuştur. Kudüs'ü fetheden Hz. Ömer Ermeni Piskoposu Abraham'ı monofizit hiyerarşiye patrik tayin etmiştir. Bizans İmparatoru I. Iustinianos döneminde (527-565) “tek devlet- tek kilise” siyasetinden dolayı Kudüs'teki monofizitlerin büyük bir kısmı şehir dışına sürülmüştür.

Kudüs'te daha önce Rum, Yakubî Süryani, Ermeni, Kıptî ve Habeş Hıristiyanları tek hiyerarşide yaşamaktaydılar.⁸³ Fakat 451 Kadıköy Konsili ile gündeme gelen monofizit düşünce ve onun savunucularının aforoz edilme durumu beraberinde kiliselerin tek hiyerarşiden ayrılıklarını meydana getirmiştir. Monofizitizm tek tabiatı savunan görüştür. İsa'nın tabiatına dair yapılan tartışmalarda monofizit düşünceyi benimseyenler İsa'nın insanî tabiatının, ilâhî tabiatı içinde yok olduğunu, dolayısıyla tek tabiatlı olduğunu savunmuşlardır.⁸⁴ Bu düşünceye mensup kiliseler Kudüs'teki manastırlardan sürülmüşlerdir. Aforoz edilen Ermeni, Süryani, Kıptî ve Habeş Kilisesi ana kiliseden ayrılıp kendi kiliselerini kurmuşlardır.⁸⁵ Diyofizit düşünceye mensup olanlar ise Rum Patrikliği'ne bağlı kalmışlardır. Aynı konsilde aforoz edilenlerin başında Antakya merkezli Süryani Kilisesi gelmektedir. Resulî Kilise olarak da bilinen bu kilise Kadim kilisedir.⁸⁶ Süryani Kadim Kilisesi için kullanılan '*kadim*' ifadesi 1845 tarihine dayanır. 1782 tarihinde Süryaniler arasında patrik seçiminde çıkan ihtilâf neticesinde Michael Carve liderliğindeki bir grup Roma Katolik Kilisesine bağlanmıştır. 1845 'de

⁸² Seyfeli, “Millet Sistemi ve Osmanlı Devlet Salnameleri”, 258.

⁸³ Seyfeli, “Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryaniler”, 1/254.

⁸⁴ Şinasi Gündüz, “Misyonerlik”, *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 30/266.

⁸⁵ Seyfeli, *İstanbul Ermeni Patrikliği*, 20.

⁸⁶ Seyfeli, “Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryaniler”, 1/65.

Süryani Katolik Kilisesi'nin Osmanlı tarafından resmî olarak kabul edilmesi üzerine geleneksel Antakya Patrikliği'ne bağlı kalanlar kendilerini Katolik Süryaniler'den ayırt etmek için Kadim Süryaniler ismini kullanmıştır.⁸⁷

Kudüs Hz. Ömer tarafından fethedildiğinde Hristiyanlar monofizitler ve diyo-fizitler olarak ikiye ayrılmıştı. Hz. Ömer de bu diofizit- monofizit şeklindeki ikili hiyerarşiyi koruyarak Rum Patrikliği'ni diofizitlerin, Ermeni Patriği'ni de eşit şartlarla monofizitlerin (Süryani, Kıptî ve Habeş) lideri yapmıştır. Ermeni Patriği'ne verilen bu haklar 1516 'da Yavuz Sultan Selim'in Kudüs'ü fethettiği sırada Kudüs Ermeni Patriği II. Sarkis'e verdiği fermanla devam etmiştir. Bu fermanla Ermeniler mezhepdaşları ve yamakları olan Habeş, Kıpti ve Süryani toplumları üzerinde hiyerarşik anlamda söz sahibi olmuşlardır.⁸⁸ Bu fermanda Hz. Ömer'in verdiği ahitnameye atıfta bulunulmuş ve aynı gelenek olduğu gibi bırakılmıştır.⁸⁹ Fermanın bir kısmını Türkçe olarak vereceğiz.

“Nişan-ı Hümayûn,

Yüce Tanrı ve peygambrine hamd ile Kudüs'e gelip, Safer ayının 25. Günü fethedilip, Ermeni toplumunun partiki olan Serkis adlı rahip, diğer bütün rahipler ve halk ile birlikte gelip benden yardım ve ihsan dilediler. Eskiden beri bazı şartlarla kendilerinde olan kilise, manastır ve diğer kutsal yerleri, Kudüs'ün içinde ve dışında bulunan kilise ve ibadethaneleri, eskiden hangi şartlarla ellerinde bulunuyorsa yine aynı şekilde devam etmek üzere Ermeni toplumuna patrik olanlar sahip olacaklardır. Hazret-i Ömer – yüce Tanrı ondan razı olsun- hazretlerinin verdiği nâme ve melik Selahaddin zamanından beri verilen emr-i şerifler gereğince sahip bulundukları Kamame, Beytü'l lahm Mağarası ve Kuzey tarafındaki kapı, büyük kiliseleri olan Mar Yakup, Deyr-i Zeytun, Habsü'l Mesih ve Nablus ve kiliselerine bağlı mezhepdaşları olan Habeş, Kıptî ve Süryani toplumlarına, Mar Yakup Kilisesinde oturan Ermeni patrikleri tarafından sahip olunup, başka toplumlardan hiç kimsenin karışmaması için bu nişan-ı hümayûnu verdim... 9 Kasım 1915”⁹⁰

⁸⁷ Günel, *Türk Süryanileri Tarihi*, 35; Durak, “Süryani Ortodoks Kilisesi”, 1/199.

⁸⁸ Canan Seyfeli, “Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi”, *İstanbul Ermeni Patrikhanesi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), 1.

⁸⁹ Seyfeli, “Süryani Kadim Kilisesi Örneği”, 1/257.

⁹⁰ Yavuz Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 16-17.

Dolayısıyla Yavuz Sultan Selim'in Kudüs'ü fethiyle bu bölgelerde yaşayan Süryaniler de Kudüs Ermeni Patrikliği'ne bağlı olarak Osmanlı sınırlarına dâhil olmuştur.⁹¹ Osmanlı Devleti içerisinde geniş sınırlara yayılan Süryaniler daha çok Güneydoğu Anadolu, Suriye, Lübnan, Filistin ve Irak'ta yoğunlaşmışlardır.⁹²

Osmanlı hâkimiyetine giren her bir bölgede yaşayan Ermeniler kendi merkezlerine ya da hangi merkezi kabul ederlerse onun baş ruhanîsine bağlı olarak sivil idarelerinde İstanbul Patrikliği'nin yargı alanına dâhil olmuştur. Bu merkezlerin idarî yapısı kendi içerisinde şekillenmekle birlikte Osmanlı ile ilişkileri İstanbul Patrikliği aracılığıyla sağlanmıştır. Bu patrikliğin Osmanlı ile ilişkileri sağlama noktasında Süryaniler için de sorumluluğu söz konusudur.⁹³ İstanbul Ermeni Patrikliği'ne dahil olan Süryani kiliseler şunlardır:

Süryani Kadim Patrikliği (Monofizit), Nasturi Kilisesi (Diyofizit), Süryani Katolik Patrikliği (Kalkedoncu), Keldanî Patrikliği (Kalkedoncu), Rum Melkit Patrikliği (Kalkedoncu), Marunî Kilisesi (Kalkedoncu-Monotelit), Süryani Protestanlar.⁹⁴

Osmanlı'da iki farklı Süryani Kadim Kilise merkezi bulunmaktadır. Bu kiliseler, Kudüs Ermeni Patrikliği bünyesinde olan Kudüs merkezli Süryani Kadimler ile Mardin merkezli Süryani Kadimlerdir. Bu iki kilise için idarî durumlar Osmanlı hâkimiyetine girme durumlarına ve zamanına göre fark göstermektedir. Burada karşımıza iki şehir ve bu iki şehirdeki patriklikler çıkmaktadır. Bunlar Mardin ve Kudüs şehirleridir. Mardin, Süryani Kadimler'in ruhanî merkezi olan Deyrüzafaran Kilisesi'nin bulunduğu şehirdir. Kudüs ise bu şehirde bulunan Süryanilerin bağlı olduğu Ermeni patriklik merkezidir. Fethiyle birlikte Yavuz Sultan Selim'in buradaki Süryanilerle ilişkileri fetihten önceki durumun koruması ilkesine göre olduğu hal üzere bıraktığını belirttik. Bu iki kiliseyi birbirinden ayrı düşünmek fetih öncesi durumun korunması ile ilgilidir.⁹⁵ İstanbul merkezli yönetimin hâkim olduğu sistemde Süryaniler Osmanlı hakimiyetinde, sivil idaresinde Osmanlı hükûmetine bağlı, ruhanî idaresinde serbest, bütün bu ilişkilerini sürdürmek için de

⁹¹ Seyfeli, *İstanbul Ermeni Patrikliği*, 97.

⁹² Özcoşar, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler", 2/217.

⁹³ Seyfeli, "Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi", 97.

⁹⁴ Seyfeli, "Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi", 101.

⁹⁵ Seyfeli, *İstanbul Ermeni Patrikliği*, 102.

bağımsız bir kilise merkezine sahip değildi. Bu durumda Osmanlı Devleti bütün tebaasını İstanbul'dan idare etme amacıyla, başkentte merkezi bulunmayan Yakubi Süryanilerin Ermeni Patrikliği'ne bağlılığını devam ettirmiştir.⁹⁶ İstanbul'da XIX. yüzyılın son on yılına kadar bir Süryani metropolitliğinden bahsetmek mümkün değildir.⁹⁷

Süryani Kadim Kilisesi Antakya merkezli olup Osmanlı hâkimiyetinde iken Mardin'de Deyrüzzaferan manastırında ikamet eden patriklik tarafından idare edilirdi.⁹⁸ Bu merkeze İstanbul ve Ankara'daki Süryaniler de dâhildi. Mardin merkezli Süryani Kadimler 1783 yılından önce Osmanlı ile ilişkilerini Babîâlî ile aracısız olarak sağlarken, 1783 yılından sonra İstanbul Ermeni Kilisesi'ne bağlanmıştır. Bu, kendi istekleri ile olmuştur. 1780 sonrası belgelerde Mardin ve çevresindeki Süryanilerin İstanbul Ermeni Patrikliği'ne bağlandığı, Kudüs Süryanilerinin ise Kudüs Ermeni Patrikliği'ne dâhil edildiği bilinmektedir.⁹⁹

Tanzimat öncesi süreçte Süryanilere verilen belgelerde Süryaniler için Ermeni milleti ifadesi kullanılmıştır. Yine 1835 tarihli belgelerde Süryanilerin iki kısma ayrıldığı, Süryani Kadimlerin Yakubi-Süryani olarak geçtiği, Katolik Süryanilerin ise Süryani olarak isimlendirildiği görülmektedir.¹⁰⁰ Yine resmî yazışmalarda Süryaniler için “Ermeni milletine tâbî Süryani taifesi”, “Ermeni yamakları” ifadeleri kullanılmıştır.¹⁰¹

1.3. Osmanlı'nın İdarî Düzeninde Süryani Kadim Patrikliği

Osmanlı'da gayrimüslimlerin idaresi, kendi dinî hiyerarşilerinde en yetkili kişi ile sağlanıyordu.

Süryani Kadim patrikleri ruhanî anlamda bağımsızdı. Ancak bu liderler halkının sivil işlerinden Babîâlî'ye karşı sorumluydu. Osmanlı Süryanilerin âyin ve ibadetlerine karışmıyordu fakat sivil işlerinin yürütülebilmesi için Ermeni Patrikliği'ni sorumlu tutuyordu. Süryani patriği ruhanîlerin seçilmesi, azledilmesi, tayin edilmesi, ibadethanelerin tamir ve onarımının yapılabilmesi gibi işlerde Ermeni

⁹⁶ Seyfeli, “Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryaniler”, 1/260.

⁹⁷ Seyfeli, “Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryaniler”, 1/259.

⁹⁸ Seyfeli, *İstanbul Ermeni Patrikliği*, 101.

⁹⁹ Seyfeli, *İstanbul Ermeni Patrikliği*, 103.

¹⁰⁰ Seyfeli, *İstanbul Ermeni Patrikliği*, 105.

¹⁰¹ Özcoşar, “Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler”, 2/224.

Patrikliği aracılığıyla Babîâli'ye taleplerini bildirebiliyordu. Ermeni patrikleri Süryani hiyerarşisine, ayin ve ibadetlere müdahale edemiyordu.¹⁰²

Süryanilerde patrik seçimi episkoposların ve metropolitlerin katıldığı bir cemaat tarafından yapılırdı. Patriklik seçimleri için patriklik merkezleri seçilirdi. Bunun için 1293'ten beri patriklik merkezi olan Deyruzzafaran'da senato toplantılarını düzenlemek üzere 1699 yılında bir yer inşa edilmiştir.¹⁰³ Ruhanîlerden en fazla oyu alan kişi patrik seçilirdi. Seçimlerde ihtilaf çıktığı durumlarda birden fazla patriğin aynı anda görev yaptığı zamanlar olmuştur. Cemaatin, seçilmiş olan patriğin görevinin meşru sayılması için bazı şartlar sunduğu zaman zaman görülmüştür. 19. yy'da sıkça karşılaşılan bu durumlardan daha çok görüleni seçilen patrikten Katolik Süryanilerin zapt ettikleri kiliseleri geri alması ve İstanbul'dan patriklik fermanı alması şartıdır. 19.yy'ın ortalarından itibaren Süryani cemaati patrikleri özellikle İstanbul tarafından onaylanmak için girişimlerde bulunmuşlardır. Seçilen patriklerin meşru sayılması için İstanbul'dan ferman almaları şartı konulmuştur. Bu girişim Süryanilerin bağımsız millet kabul edilme girişimlerinin ilk adımı olarak kabul edilebilir. Bu şartın ilk olarak 1836 tarihinde seçilen Patrik İlyas'a sunulduğu görülmüştür. Bu talep üzerine Patrik İlyas iki rahip eşliğinde İstanbul'a gelmiş ve Ermeni Patrikliğinde ağırlanmıştır. 14 ay burada kalan Patrik İlyas Ermenilerin yardımıyla 6 ferman alır. Bunlardan biri patriklik için beşi de Katolikler tarafından zapt edilen Süryani Kadim kiliseleri içindir.¹⁰⁴

Osmanlı Devleti yeni seçilen patriğe dinî ve hukukî yetkilerini içeren bir berat verirdi. Bu beratın içeriği hiç değişmemiştir. Osmanlı'nın Süryani Kadim Patrikleri'ne verdiği beratın bir örneği aşağıdaki gibidir:

“Patriğin yetki alanları Yakubi Süryanilerin yaşadığı Halep, Şam, Rakka, Musul ile Deyrulzafaran Kilisesi ve bunlara bağlı bölgelerdir. “Pedros rahip zikr olunan Halep, Şam, Rakka, Diyarbekir, Mardin, Musul ve kilise-i Deyrulzafran ve Tevabi’inde sakin Yakubi Süryani taifesi üzerlerine... patrik olup”

- Süryanilerin hem ruhanîleri hem de cismanileri kendi dinleriyle ilgili her işte patriğe itaat etmek zorundadırlar. Bu durum padişahın emridir. “Süryani taifesi

¹⁰² Seyfeli, “Süryani Kadim Kilisesi Örneği”, 1/262.

¹⁰³ Günel, *Türk Süryanileri Tarihi*, 35; Özcoşar, “Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler”, 2/224.

¹⁰⁴ Özcoşar, “Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler”, 2/226.

..... Patrikliğine dahil mahallelerde bulunan matranlara ve papaslara ve keşişlere ve sair taife-i mezbûrenin büyüğü ve küçüğü mûmaileyhi üzerlerine patrik bilup ayinlerine müteallik umûrlarında kendiye müracaadla yolunda olan sözüne tecavüz eylemeyüp itaatinde kusur etmeyeler.”

- Manastır ve kiliselerdeki tüm din adamlarının azil ve ataması patriğin yetkisindedir. Buna dışarıdan hiç kimse müdahale edemez. Bunu ihlal edenler kanun yoluyla engellenecektir. “Ve patrikliğe ve manastır ve kiliselerine müteallik azl ve nasba müstehak olan matranları ve papas ve keşiş ve sair rahipleri patrik-i mumâileyh ayinleri üzere azl ve nasb eyledikde aherden kimesne müdahle eylemeyüp ve patrikliğine dahil kasaba ve kuranda vaki’ Yakubi Süryani taifesi yedlerine terk olunan kilise ve manastırlarına ve ayinlerine müteallik umûrlarına aher milletden kimesne mani olmayup ve sair vakıflarına müteallik olan hususları dahi patrik-i mumâilyh marifetiyle görülüp aher milletden fert karışmayup kat’en müdahale eylemeyeler. Bazı zi- kudter kimesneler şu papası falan muhala gönder veyahud şu papası azl ve yerinde şu rahibi nazb eyle deyu ve sair bahane ayinlerine muhalif teaddi edenler ve nizam-ı Kadimlerinin ihlaline bahis olanlar marifet-i şerle men ve def olunub ayinlerine muhalif vaz’ ve hareket eden Yakubi Süryani papas ve keşişlerine patrik-i mûmâileyhin ayinleri üzere te’dip ve sahiplerini traş ve kendülerini papaslıktan azl ve kiliselerin ahere verdükde kimesne müdahale eylemeyüb”

- Yakubi Süryanilerin kendi aralarındaki sorunlara yerel yöneticiler dahil, patrikten başka kimse karışamaz ve patriğin müdahalesi yokken bunları cezalandıramaz. Böyle bir durum kanunlara aykırıdır. “Yakubi Süryani milletinden bazıları birbirleriyle münazaa eylediklerinde patrik-i mûmâileyhin bir dürlü müdahalesi yoğiken ehl-i örf taifesi ve sair taraflardan ber vechi ve hilaf-ı şer’i şerif tecrîm ettirülmeyüb”

- Patriğin kendi camaati üzerinde ekonomik bazı yetkileri de vardır. Cemaatinde görevlendirdiği memurları vasıtasıyla topladığı yardımlara kimse karışamaz. Ruhanîlerden varissiz ölenlerin ile camaatten mallarını patrikliğe vasiyet edenlerin malları ve kiliselere vakıf olan her türlü mal varlığı patrikliğe aittir. “ bazı kiliselerine vekil olub ruhban fukaranın nafakaları için cem’ eyledikleri sadâkat ve nüzûrat ve sair mahsulatı ekl ve bey etmemek için ayinleri üzere mühasebesi

gördükte aherden müdahale olmayub”, bila- varis fevt olan matranların ve papasların ve keşişlerin ve kalogriyelerin mu’tad_ı kadîm üzere patrike ait metrukatlarına patrik_i mumâileyh veyahud vekilleri ahz ve kabz eyledikte hilaf-ı mutad-ı kadîm beytülmal ve kassam adamları müdahale eylemeyüb ve fevt olan Yakubi Süryani matranı taifesi ve papasları ve keşişleri ve keşiş avratları ve sair Yakubi Süryani taifesi kendi ayinleri üzere kilise ve manastırları fukarasına ve patriğe her ne vasiyet iderler ise makbûl olup kimesne tarafından müdahale olunmaya, memalik-i mahrusemde sakın Yakubi Süryani taifesinden sadaka cemiçün patrik-i mümailyh veyahud vekilleri mürûr ve ubûr eyledikleri mahallelerde bindikleri bargirlerine ve yanında olan adamlarına tebdil-i came ve kisve eylediklerine ve patrik-i mûmâileyhin de gezdirdiği اساسına ve kanun-i Kadimde üzere giydiği libasına zabitan tarafından muhalafet ve teaddi ve müdahale olmayub ve müdahale olmayup ve bindikleri bargir ve katırları ulak ve askeri ve saireleri tarafından alınmayub ve müdahale ettirmeye ve patrikliğine tabi kadîmden kiliselerine vakıf olan bağ ve bahçe ve çiflik ve çayır ve tarlalarına v manastırlarına ve ayazmalarına ve değirmenlerine ve buyut ve dekakin ve iscar-ı musmıra ve gayrı musmıralarına kiliseye vakıf ve eşya davarlarına bundan evvel Yakubi Süryani patriği olanlar ne vecihle mutasarrıf olagelmışlr ise mûma ilayh dahi ol minval üzere zapt ve tasarruf eyleyüp patrikliği umarına aherden kimesne vechen minel vücûh dahl ve taarruz eylemeye”

- Aile hukukunun temelini oluşturan evlilik ve boşanma gibi işler tamamen patriğine veya onun yetki verdiği ruhanîlere aittir. Patriğin görevlendirmedeği hiç kimse bunlara müdahale edemez. “Patrik-i mûma ileyhin marifeti ve izni yoğiken ayinlerine muhalif kura papasları nikah caiz olmayan kesâna nikah eylemeyub ve bir avrat ortadan kaç ve milleti merkumeden biri avrat boşamalu veya almalu olsa aralaruna aralarına payrik-i mûma ileyhinden gayri kimesne girmeye karışmaya”

Süryani patrikleri kendilerine verilen bu yetkiler dâhilinde kendilerine veya cemaatlerine yönelik yapılan herhangi bir haksızlığı önce yerel idarecilere, sonuç alamazlar ise başkente şikâyet edebiliyorlardı. Bununla ilgili bir örneğe 1866 tarihinde rastlanmıştır. Dönemin Süryani patriği Yakup’un kendilerine haksızlık

yapıldığına yönelik şikâyeti üzerine Mardin kaymakamından gerekli tahkikatın yapılması ve haksızlık yapanların cezalandırılması bir buyruldu ile isteniyordu.¹⁰⁵

Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat öncesi dönemine kadar aktarılan bu bölümde Süryani Kadimlerin Ermeni Patrikliğine bağlı olmasının, Osmanlı'nın fetihten önce var olan durumu devam ettirmesinin bir sonucu olduğu görülmüştür. Dolayısıyla Süryani Kadimler Ermeni Patrikliğinin Osmanlı içinde izlediği tarihî seyirden doğal olarak etkilenmişlerdir

Osmanlı'nın yükseliş devri ile aynı seyrinde giden idarî başarısı 17. yüzyıldan sonra duraklama ve gerileme dönemleri ile paralellik göstermiş ve idarî sisteminde aksaklıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. İlk olarak askerî alanda başlayan aksaklıklar ile gerileme dönemine giren Osmanlı zamanla bütün sistemlerini sorgulama ve yeniden oluşturma yoluna gitmiştir. Gerek gerilemenin nedeninin idarî alanda olduğunun düşünülmesi ve bu anlamda reformlar yapılması gerekliliği düşüncesi, gerekse Avrupa'nın ilerleme kaydetmesi ve Osmanlı'nın bu ilerlemelerin gerisinde kaldığı düşüncesi, Osmanlı'yı Batı ülkelerini taklit etme yoluyla gerilemenin önüne geçme hedefine sürüklemiştir. Bu dönemde Avrupa'da meydana gelen siyasî ve endüstriyel devrimler artık yerel ya da kıtasal değil evrensel nitelikte sorunlar doğurmuştur. Dünyanın diğer bölgelerindeki devletler bu gelişmelerden olumlu ya da olumsuz etkilenmiş, olumsuz sonuçlarına karşı tedbirler almak zorunda kalmışlardır.¹⁰⁶

Bu dönemle birlikte diplomasi daha önemli bir konuma gelmiştir. Dönem itibariyle toprakların ve devletin çıkarlarının korunması, silahlı güçlerin kullanılmasından çok diplomasi ve uzlaşma arayışlarına bağlı hale gelmiştir.

Buna göre diplomasi sayesinde Osmanlı'ya verilecek zararlar önlenabilir, reformlar ile Osmanlı'nın geliştiği, Batılı olma yolunda ilerlediği konusunda Avrupalı devletler ikna edilebilir, böylece kendilerinden gelecek zararlar bu

¹⁰⁵ Özcoşar, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler", 2/228-231.

¹⁰⁶ Fatih Demirci, *Islahat Fermanı ve Müsâvât Meselesi* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999), 33.

reformlar ile engellenebilirdi.¹⁰⁷ Bu yüzden bu döneme diplomasi asrı denilmiş olup diplomasi savaştan daha önemli sonuçlar doğuracak düzeye gelmiştir.¹⁰⁸

Devletin güçlü olduğu zamanda verilen kapitülasyonlar Osmanlı'nın zayıfladığı dönem çöküşünü hızlandıran sebeplerin başında sayılabilir. Zira ilk olarak Fransa'ya verilen kapitülasyon ile Fransa ülke içindeki zımmîler üzerinde hami olma yetkisi bulmuştur. Bu kapitülasyonlar ile zımmîler büyük devletlerin koruması altına girerek zamanla Osmanlı aleyhine problemler oluşturmaya başlamışlardır. Bunun üzerine Osmanlı'nın fetihten önceki durumu koruma ilkesi gereği gayrimüslimler için izlediği yöntem yeni bir biçim kazanmıştır. Zira daha önceden gayrimüslimlerin idaresini kolaylaştıran bu düzen zamanla Osmanlı'yı zor duruma düşürmüştür. Öteden beri kendi içerisinde sistemleşmiş bir düzeni bulunan Osmanlı Devleti sınırlarını genişlettikçe bünyesine yeni dinî unsurlar dâhil olmuş ve böylece yeniden yapılandırmayı gerektirecek bir duruma gelmiştir. Bu gerilemeyi fırsat bilen Avrupa devletleri misyonerlik faaliyetleri ile Osmanlı içerisinde yeni dinî cemaatlerin oluşmasını sağlamış ve böylece Katolik ya da Protestan cemaatler aracılığı ile Osmanlı'nın iç işlerine karışma fırsatı elde etmiştir.¹⁰⁹ Bunun üzerine birçok anlamda reformların yapıldığı dönem başlangıcı olan Tanzimat dönemine gelmeden önce gayrimüslimleri idare sistemi millet sistemine doğru evrilmiştir. Zira farklı kilise bünyesine dahil olup yeniden şekillenen cemaatlerin nasıl idare edileceği, sınırlara dahil olan yeni gayrimüslim unsurların idaresinin nasıl sağlanacağı giderek zayıflamakta olan Osmanlı için baskı oluşturmaya başlamıştır.

19. yy'a gelindiğinde Osmanlı artık bir yenileşme sürecine girmiştir. Birçok alanda gerçekleşen yeniliklerden konumuzla ilgili ilk gelişme Tanzimat'ın da temelini oluşturan 1830 yılında Katolik Ermenilerin farklı bir millet olarak kabulü olmuştur.¹¹⁰ Ortodoks Ermenilerden ayrılan Katolik Ermenilerin kabul ettikleri yeni âyin ve usullerin Latin unsurlar içermesi sebebiyle Ortodoks Ermeni Kiliseleri'nde

¹⁰⁷ Roderic Davison, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Diplomasinin Modernleşmesi", çev. Hayrettin Pınar, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, ed. Halil İnalcık - Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2006), 189.

¹⁰⁸ Demirci, *Islahat Fermanı ve Müsâvât Meselesi*, 34.

¹⁰⁹ Seyfeli, *İstanbul Ermeni Patrikliği*, 115.

¹¹⁰ Seyfeli, "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryaniler", 1/55.

âyinlerini icra edememeleri gibi durumlar söz konusu olmuştur.¹¹¹ Dolayısıyla Katolik Ermenilerin ayrı bir millet olarak kabulü gerçekleşmiştir. Böylece Osmanlı, “millet sistemi” diye ifade edilen döneme girmiştir. Bu dönem ile birlikte Rum Patrikliği, Ermeni Patrikliği ve Hahambaşılık arka arkaya kendi nizamnamelerini oluşturacak şekilde yeniden yapılandırılmışlardır.¹¹²

1.4. Tanzimat Dönemi ve Gayrimüslimlerin İdarî Yapısında Oluşan Değişiklikler

Tanzimat; 3 Kasım 1839 tarihinde ilân edilen Gülhane Hattı Hümayunu ile 18 Şubat 1856 ‘da yayınlanan Islahat Fermanı’nın hüküm ve uygulamalarını ifade eden bir kavramdır. Bu bakımdan Tanzimat 1839 yılından başlayarak 1876 yılına kadar 37 yıllık bir dönemi kapsar. Bu dönem, Türk siyasî ve idarî kurumlarıyla toplum hayatının Batı’ya resmen açıldığı ve ondan etkilenmeye başladığı en önemli süreci oluşturur. Bu süreçte Batılı kurum ve sistemlerle Osmanlı kurum ve değerleri uzlaştırılmaya çalışılmıştır.¹¹³

18. yy’da Amerika’da yayılan “herkesin eşit yaratıldığı” fikri ile Fransa’da “insan ve vatandaşlık haklarının” ilânından sonra yayılan milliyetçilik düşüncesi, nihayet Osmanlı Devleti’ni de sarsacak derecede etkilemiştir. Öyle ki çok uluslu toplum yapısını uzun yıllar kendi içinde huzurlu bir şekilde yürüten Osmanlı için ulusçuluk fikri gayrimüslim unsurları harekete geçirmesi açısından tehlike arz etmiştir. Osmanlı, hem gayrimüslimlerin idaresine verdiği önem hem de kendi iç işlerine Batılı devletlerin karışmasını önlemek amacıyla bünyesinde barındırdığı bu farklı ulustan milletler için yeni düzenlemelere girişmiştir. Zira bu döneme kadar Osmanlı’nın idarî düzeni dinler kapsamında bölünmüş milletleri ifade ederken bu zamandan sonra millet kavramı dinî unsuru değil ırkî unsuru ifade edecektir. Osmanlı bir anlamda bunun önüne geçmek için Osmanlıcılık fikri ile bütün tebaasını eşit bir konuma getirmekle problemleri çözebileceğine inanmıştır. Gayrimüslimler için oluşturacağı eşitlik ve özgürlük ortamı sayesinde kendilerinden ve dış müdahalelerden gelecek sıkıntıların önüne geçmek istemiştir. Bu ferman gayrimüslimler arasında bir hareketlenme doğurmuş ve Katolikler, Protestanlar, kendi idarî yapılanmalarını gerçekleştirmek için harekete geçmişlerdir. 1847 yılında

¹¹¹ Seyfeli, *İstanbul Ermeni Patrikliği*, 117.

¹¹² Seyfeli, “Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryaniler”, 1/56.

¹¹³ Eryılmaz, *Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi*, 55.

da Katoliklerden sonra Protestanlar da ayrı bir cemaat olarak kabul edilmişler ve nizamnamelerini oluşturmuşlardır.¹¹⁴

Osmanlı topraklarında yüzyıllarca dil, din, kültür ve geleneklerini yitirmeden yaşayan zımmîler ulusçuluk duygularını bilinçsizce de olsa muhafaza etmişlerdi. Milliyetçilik akımıyla dirilen ulusal devlet istekleri Osmanlı Devleti'ni zor durumda bıraktı. Sırp, Rum, Romen, Bulgar, Ermeni, Arnavutlar ulusal duygularla ayaklandılar ve Batılı devletleri de bu anlamda kendilerine yardımcı buldular. Bu ülkeler kendi uyruklarına verilen kapitülasyonlardan ya da ikili anlaşmalardan doğan imtiyazlardan zımmîleri de yararlandırmaya başladılar.¹¹⁵ 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması'na dayanarak Rusya, Ortodoks Milleti üzerinde hâkimiyet hakkı iddia ederken, Fransa Katolikleri savunmuş ve bunu Protestanları savunan İngiltere ve Amerika da devam ettirmiştir. Böylece Batı, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma fırsatı bulmuş ve meseleyi uluslararası bir görünüme sokmuştur. Bu devletler Osmanlı gayrimüslimlerini kendi himayelerine almak ve onlar vasıtasıyla Osmanlı topraklarında egemenlik kurmak amacıyla zımmîler lehine reformlar yapılmasını isteyip bu uğurda rekabete girmişlerdir. Bu gelişmeler üzerine Osmanlı, Tanzimat ile birlikte başlayan reformlarla gayrimüslimlerin idarî sistemine yeni düzenlemeler getirmiştir. Buna göre hangi millet grubuna dâhil olursa olsun vatandaşların hukuki statü farklılıkları kaldırılacak ve zımmîler de bu statüden çıkarılıp Müslümanlarla birlikte Osmanlı vatandaşı statüsüne dahil edilecektir. Devletin bütün vatandaşlarının hukuki anlamda eşit sayılması için ortak bir hukuki sistem uygulanmalıydı. Oysa Osmanlı Müslüman tebaasını Şer'i hukuka göre yönetirken gayrimüslimleri de kendi hukuk kurallarınca sorumlu tutuyordu. Bu düzenleme ile her iki unsur için ortak bir hukuk oluşturulmalı ve de tamamen birbirleri arasındaki hukukî ayrıma engel olunmalıydı. Bunun için laik Batı örnek alınarak teokratik Osmanlı Devleti'nde uygulanacak kanun ve kurumlar Tanzimat'tan itibaren oluşturulmaya başlandı.¹¹⁶

Osmanlı devletin bekasının Avrupa'nın kabul edebileceği bir düzenleme ile sağlanabileceğini düşündü. Devlet ayakta kalabilmek için Batılı devletlere dayanma ihtiyacı hissetti. Bunun bedeli ancak Avrupa'nın onaylayabileceği bir programı kabul

¹¹⁴ Seyfeli, "Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi", 119.

¹¹⁵ Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşları*, 10-11.

¹¹⁶ Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşları*, 2-3.

etmekti. Dolayısıyla gerek dış baskılar gerek içte yenilikçi devlet adamlarının ısrarı ve gayrimüslimlerin de çabalarıyla yeni bir döneme girilmiş oldu. Bu vesile ile Osmanlı Devleti baskıları reform görüntüsü altında hafifletmek istiyordu. Ancak bu yola girilince bir daha dönüşü olmayacağı süreç başladı. Verilen tavizler bir diğerini doğurdu ve Batılılaşma bir devlet politikası haline geldi.¹¹⁷

Ferman bütün tebaanın eşitliğini getirmiş oldu. ‘Ehl-i İslâm ve milel-i saire’nin eşitliği din esasına dayalı millet kavramını Osmanlıcılık anlayışına çeviriyordu.¹¹⁸ Bütün devlet makamları ve rütbelere gayrimüslimlere de açıldı. Gayrimüslimler siyasî bakımdan Müslümanlarla eşit duruma geldiler.¹¹⁹

Bütün bu uygulamalar elbette ki Müslüman Osmanlı reayasını rahatsız etti. Zira kendilerini yüzyıllardır gayrimüslimlerden farklı gören Müslümanlar bir anda gayrimüslimler ile eşit duruma gelmişlerdi. Müslüman halk genel olarak reformlara sıcak bakmadı. Halk geleneksel durumların korunması taraftarıydı. Bu yeni hükümler ile birlikte Müslümanlarla aynı haklara sahip gayrimüslimler askerlikten muaf olmaları dolayısıyla eğitim ve ticarete kendilerini daha da geliştirme fırsatını elde ederek ayrıcalıklı bir statüye ulaşmış oluyorlardı.¹²⁰

Tanzimat ile devletin toplum üzerindeki rolü ve sorumluluğu değişti. Toplum sorunlarının tepeden inme yasalarla çözülebileceği inancı oluştu.¹²¹ Ne yazık ki bu yenilikler sadece Müslüman tebaayı değil gayrimüslimleri de memnun etmemişti. Zira gayrimüslimler arasında var olan hiyerarşi de eşitlik ilkesi gereği yok olacak böylece gerek dinî anlamda halka üstünlüğü olan din adamlarının yetkileri sınırlandırılmış olacak gerekse ekonomik olarak üstünlüğe sahip olanlar için eşitlik söz konusu olacaktı. Bunların dışında gün yüzüne çıkan problemlerden biri de kutsal yerlerin paylaşımı konusu oldu. Tanzimat ile Avrupa devletlerinin kendi aralarındaki gayrimüslimleri himaye mücadelesinden Osmanlı etkilenmiş ve gayrimüslimler arasında kutsal kabul edilen yerlerin paylaşımı hususunda rekabet gün yüzüne çıkmıştır. Zira Rumlar ve Ermeniler arasında var olan kutsal yerlerin idaresi konusu bu Hristiyan kiliseler arasında kuruldukları günden itibaren var olan

¹¹⁷ Eryılmaz, *Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi*, 55-56.

¹¹⁸ İncalcık, “Tanzimat Nedir?”, 29.

¹¹⁹ Eryılmaz, *Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi*, 56.

¹²⁰ Deniz Bayburt, *Türk Tarihi’nde Süryaniler (1880-1938)* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 35.

¹²¹ Eryılmaz, *Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi*, 57.

bir problem ve mücadeledir. Kudüs ve çevresi Hz İsa'nın yaşadığı, dinini yaydığı bölgeler olduğu için bu yerlerin temizliği, muhafazası, bakımı ve tamiri işlerine çok önem verilirdi.¹²² İmparatorluğun güçlü olduğu dönemlerde Yavuz ve Kanuni'nin fermanlarıyla belirlenen çözüm yollarına uyarak hiçbir sorun çıkartmayan kiliseler arasındaki tartışma, daha sonraki yıllarda güç gösterisine dönüşmüştür.¹²³ Daha önce de değinildiği üzere kapitülasyonlar sadece tanındıkları ülke tebaalarına Osmanlı tarafından serbestçe faaliyet imkânı ve de koruma imkânı sağlarken zimmîlerle bir ilgisi yoktu. Ancak verilen bu kapitülasyonlar ile Batılı ülkeler zimmîler için de hüküm çıkarmışlar ve onları da bu imkânlardan faydalandırmışlardır. Örneğin 1553 yılında Fransa'ya verilen kapitülasyonla kutsal yerlerin himayesi bu ülkeye bir hak olarak tanınmıştı. I. Ahmet zamanında 1604 yılında Fransa ile yapılan bir başka anlaşma ile Kudüs'te oturup Kamame Kilisesi'nde ayin icra eden rahiplerin orada tam bir emniyet ve huzur içinde oturabilecekleri, istedikleri yere gidebilecekleri, tecavüze uğramayacakları, kendilerinden lüzumu halinde de yardım ve himaye esirgenmeyeceği" belirtilmişti. Aynı anlaşmanın 4. maddesinde Fransa kralının ve onun müttefiklerinin uyruklarının Kudüs'teki mübarek makamları ziyaret etmek hususunda serbest olacakları, kendilerine hiçbir müdahale yapılmayacağı ve zorluk çıkartılmayacağı, tecavüz edilmeyeceği yazılıdır. Bu maddelerden anlaşıldığı üzere maddenin geçerliliği Fransız vatandaşları içindir. Osmanlı'da yaşayan Fransız din adamlarının, kutsal yerleri ziyaret etmek isteyen Fransızların ve müttefiklerinin güvenliklerinden başka hiçbir taahhüdü içermemektedir. Buna rağmen bu maddeler Osmanlıda yaşayan Katoliklerin himayesinin temelini oluşturmuştur. Bununla birlikte Fransa ile yapılan bu anlaşmanın hükmünden Fransa'nın müttefiklerinin de ileride hak elde edebilmeleri sağlanmıştır. Bunun gibi verilen birçok kapitülasyon ile Osmanlı'daki Katolikler Fransızlar tarafından himaye edilmiştir.¹²⁴

Nihayetinde sorunlar Tanzimat'ın ilânı ile son bulmadı hattâ kutsal yerler sorunu Kırım Savaşı'na yol açtı. Rusya'nın kapitülasyonlara dayanarak Ortodoksları koruma hakkına sahip olduğunu iddia etmesi Osmanlı'yı Kırım Savaşı'na soktu. Bu savaşın sonunda gerçekleşecek Paris Konferansı için Osmanlı dış müdahaleleri

¹²² Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşları*, 44.

¹²³ Ercan, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, 20-21; Bayburt, *Türk Tarihi'nde Süryaniler (1880-1938)*, 30.

¹²⁴ Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşları*, 34.

engellemek adına Islahat Fermanı'nı ilân etti. Böylece Osmanlı, reformları kendi inisiyatifi ile gerçekleştirmiş olduğunu göstermiş oldu. Bu ferman Tanzimat Fermanı'nı teyit etmekle birlikte Fatih devrinden bu zamana kadar gayrimüslimlere verilen haklara yenilerini ekledi.¹²⁵

1.5. Tanzimat Dönemi'nde Süryani Kadimlerin İdarî Durumu

Osmanlı'nın gayrimüslimleri idare sistemi dönemin şartlarına göre Tanzimat ile yeni bir boyut kazanmıştır. Tanzimat öncesi dönemde İstanbul Ermeni Patrikliği yargı alanına dâhil olan Süryani Kadimlerin Tanzimat döneminde de İstanbul Ermeni Patrikliğine bağlılıkları devam etmiştir. Osmanlı arşiv vesikalarına göre bu bağlılık ruhanî anlamda değil cismanî anlamda bir bağlılıktır. İstanbul Ermeni Patrikliğinin birçok konuda Süryani Patrikliğinin cismanî idaresinde yetkili olduğu görülür. Süryani Kadimlerin başkentle ilgili tüm resmî yazışmaları İstanbul Ermeni Patrikliği aracılığı ile yapılır. Bu resmî işlemlerle ilgili yazışmalar Ermenilerle ilgili defterlerde bulunmaktadır. Süryani Kadimlerin beratları Ermeni beratlarında yer alırken, Süryani Kadimler ile ilgili hükümler “*Ermeni Atik Ahkam*” defterlerinde yer almıştır. Süryanilere ait tek defter ise “*Süryani Kadim Yakubi Defteri*” isimli 1251-1329 tarihli defterdir. Bu deftere yazılı tek bir sayfa bulunmaktadır. Bu sayfanın konusu ise Süryanilerden ayrılan Katolikler ve geriye kalan Süryani Kadim cemaatinin durumudur. Buna göre Katolikler ayrı bir cemaat olarak teşkilâtlanırken geriye kalan Süryanilerin İstanbul Ermeni Patrikliğine devamının söz konusu olduğudur.¹²⁶ Buna göre Süryani Kadim ruhanîleri ve cemaati İstanbul Ermeni Patriği'ni patrik olarak kabul eder, âyinlerinde ve işlerinde kendisine müracaat eder, patriğe saygı gösterir ve itibar ederlerdi. Süryanilerin manastır ve kiliselerini ilgilendiren işler, Süryani rahip tayini ve azli gibi uygulamalar İstanbul Ermeni Patrikliğinin vazifesiydi. Bu nedenle Süryani ruhanîleri Ermeni Patrikliğinin prensiplerinden mesuldü. Bu konuda gereken tedbirleri İstanbul Ermeni Patrikliği sağlayıp bu bağlılığın devamı konusunda gerekli önlemleri almışlardır. İstanbul Ermeni Patrikliği Süryani cemaatin başka mezhep ve milletlerle ilgilenmelerini ve mezhep değiştirmelerini yasaklamıştır. Bu yetkiler

¹²⁵ Seyfeli, *İstanbul Ermeni Patrikliği*, 122.

¹²⁶ Özcoşar, *19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*, 37.

cismani olup Süryani Patrikliği ruhanî işlerinde kendi hiyerarşisine bağlı kalmış, âyin ve usullerini kendi gelenekleri üzerine devam ettirmiştir.¹²⁷

19.yy'da gayrimüslim cemaatler birer birer nizamnamelerini hazırlarken Süryani Kadimlerin merkezden uzak olmaları ve İstanbul'da henüz bir ruhanî temsilcilerinin bulunmayışı böyle bir girişimlerinin olmamasının temel sebebi olarak görülmüştür. Bununla beraber bu gecikmenin sebeplerinden biri de yıllarca Ermenilerle birlikte sayılan ve tanınan Süryanilere ayrı bir nizamname düzenlenmesinin acil bir ihtiyaç olarak görülmemesidir. Süryanilerin Osmanlı'nın son dönemlerine denk gelen misyon faaliyetlerine kadar inançlarını rahatça yaşama imkânı bulmaları Osmanlı'dan idarî anlamdaki taleplerini geciktirmiştir.¹²⁸

Süryanilerin Tanzimat dönemi itibariyle idarî durumlarının incelenebileceği önemli kaynaklardan biri de salnamelerdir. Burada kastedilen Süryani cemaatleri; Süryani Kadim Kilisesi (Batı Süryani), Doğu Süryani Kilisesi (Nasturiler) ve bunlardan ayrılarak oluşan Süryani Katolik ve Keldanî kiliseleri, yine Katolikliği kabul etmiş, Melkit ve Marunî kiliseleri ve Süryani Protestanlardır.

Farsça bir kelime olan Salname '*yıllık*' anlamına gelmektedir. Salnameler belirli zamanlarda belirli bir konu hakkında düzenli olarak yazılan yıllıklardır. Tanzimat'ın başından itibaren yayınlanmaya başlayan salnamelerin en bilineni "Salname-i Devlet-i Aliyyey-i Osmaniyye" adıyla neşredilen Osmanlı devlet salnameleridir. Devlet salnamelerinin ilk sayısı 1263 h. (m.1847) yılına aittir. Bu tarihten itibaren başlayan salnamelerin son sayısı da 1333-1334 (1917- 1918) yılına ait olan 68. sayıdır. 1847- 1918 yılları arasında toplam 74 yıla ait bilgileri toplayan bu yıllıkların 1326 h. (m.1908) 64. sayısına kadar hicrî takvim kullanılmıştır. 65. sayısına gelince bu tarihten itibaren hicrî yıl yerine malî yıl 1 Mart -28 Şubat arası resmen kabul edildiğinden 1326 malî (1910) yıl için çıkarılmıştır. Malî yıla göre 1327 (1911) ve 1328 (1912) yıllarına ait 66. ve 67. Sayıları çıkarıldıktan sonra en son sayı Birinci Dünya Savaşı sonrasında 1333-1334 h. (1917-18) yılında çıkarılmıştır. Dolayısıyla salnameler, gayrimüslimler ve bunlar içerisinde dolaylı olarak Süryaniler hakkında üççeyrek asırlık bir zaman dilimini içeren bilgiler vermektedir. Tanzimat dönemi ile birlikte gayrimüslimlerin idarî sistemlerinde olan

¹²⁷ Seyfeli, *İstanbul Ermeni Patrikliği*, 155-156.

¹²⁸ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler*, 22.

değişimleri ve yeni gelişmeleri salnameler ile takip etmek mümkündür. 1263 (1847) tarihli ilk salnamede gayrimüslimlerin aktarıldığı bölümde ‘Ruesay-ı Milel-i Hamse’ başlığı geçmektedir. Bu başlık hakkında kastedilen beş milletin patriği şunlardır;

“Rum milleti patriği Antimos”

“Ermeni milleti patriği Mateos”

“Ermeni Katolik milleti patriği Andon”

“Rum Katolik patriği Maksimos”

“Hahambaşı Yakup”

27. (1289/1872) sayıya kadar kabul edilen beş millet için “Ruesay-ı Milel-i Hamse” ifadesi kullanılırken 28. sayıda bu ifade Ruesay-ı Milel olarak değişmiştir. Çünkü şimdiye kadar kabul edilen milletlere Bulgar Eksarhlığı da eklenmiş olup bu sayı altıya çıkmıştır. 52. (1314-1896) sayıda ise tanınmış millet sayılarının artması üzerine “Ruesay-ı Ruhanî” tabiri kullanılmıştır.

Devlet salnamelerinin de çıkarılmaya başlandığı 1263/1847 yılında Süryani Patriği Yakup Matran’a verilen fermenda “*Ermeni Patrikliğine dâhil Halep ve Şam ve Rakka ve Diyarbakır ve Mardin ve Musul ve Kilisey-i Deyru’z Za’faran ve Tevaribi’i Yakubi- Süryani Patriki olan İlyas Matran rahibin vefatı vuku’una mebnî*” ibareleri geçmektedir. Bu ifadelerden Süryani Kadim Kilisesi’nin Tanzimat döneminde de Ermeni Patrikliğine bağlılığını görüyoruz. Ancak ilk çıkan 1263/1847 tarihli salnamede Süryani Kadimlerin ismi geçmeyip sadece bağlı bulundukları İstanbul Ermeni Patrikliğinin ismi geçmektedir.

Süryani Kadimler ile ilgili ilk kayıt 13. sayıda görülmektedir. İstanbul Ermeni Patrikliği’ne bağlı olan yerler verilirken “*Kudüs Ermeni Patrikliği ve patrikliğe bağlı olan yerler zikredilmiştir. Burada Kudüs, Patrik Ohannes, Livay-ı Kudüs’de Kuds-i Şerf ve Tevaib’i ile Habeş ve Kıbtî ve Süryani milletleri*” ifadesi yer almaktadır. Burada Yavuz Selim’den beri Kudüs Yakubi Süryani cemaati ile Süryani Kadim cemaatinin bağlılığı görülür.

Salnamelerin 32. sayısında Süryani Katolikler ayrı olarak verilmiştir. 40. sayıda (1302/1885) Süryani Kadim Patrikliği Ermeni Patrikliğinden ayrı olarak verilmiş ve de sıralamada Ermeni Katoliklerden sonra 4. sırada kendine yer bulmuştur. Süryani Kadim Patrikliğinin ayrı verilmeye başlandığı 40. sayı ve devamında Kuds-i Şerif Metropolitinin de dahil edildiği görülmektedir. Buradan da

değişikliğin hem Kudüs metropolitliğinde hem de Deyru'z Za'faran merkezli Yakubi Süryani hiyerarşilerinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Yani Yakubi Süryani Kadimler hem Kudüs Patrikliğinden hem de İstanbul Ermeni Patrikliğinden ayrılmıştır. 44. sayıda Süryani Kadimler, Ermeni Patrikliğine bağlı olduğu belirtilmeden verilmiştir. Bununla birlikte bu sayıda Keldanîler de Katolik Patrikliğinden ayrı olarak verilmişlerdir. Salnamelerde olan bazı aksaklıklardan Süryani Kadim cemaatinin tam olarak ne zaman Ermeni Patrikliğinden ayrı olarak kabul edildiği anlaşılmamaktadır. Çünkü bazı sayılarda ayrı verildikten sonra yine Ermeni Patrikliği bünyesine dâhil edildiği gözlenmiştir. Salnamelerde görülen bu aksaklıkların birçok nedeni olabilir. Dönemin dinî siyasî ve sosyal durumu salnamelere yansımıştır. Yenileşme hareketlerine ayak uydurmaya çalıştığı dönemde bir yandan da batılı devletlerin gayrimüslimlerin haklarını savunmak bahanesiyle iç işlerine karışması, Osmanlı'nın gayrimüslimlere karşı kuşkucu bir tavır ile yaklaşmasına sebep olmuştur. Gayrimüslimlerin millet kabul edime çabaları devam ederken yeni cemaatlerin misyonerlik faaliyetleriyle dinî cemaatlerin sayısında artma olmuştur. Bu durumlar salnamelere aksaklıklar olarak yansımış olabilir. Salnamelerde Rum ve Ermeni patriklikleri dışında kalan cemaatler konusunda aksaklıklar söz konusudur.¹²⁹

Keldanîlerle birlikte millet sayısı dokuza ulaşmıştır. 58. yılda Protestan cemaati, 68. ve son sayıda Karayi Musevi cemaati ve Latin vekâletinin de dâhil edilmesiyle toplamda 12 millet ayrı olarak verilmiştir. 68. son salname 1913 sonrasında Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı nedeniyle verilen aradan sonra çıkarılmıştır. Bu sayı son sayı olup savaş sonrası durumu gösterdiğinden ve Süryanilerin Cumhuriyet öncesi durumlarını gösteren belge niteliğinde olduğundan önemlidir. Son salnamede Süryani Kadim Patrikliği'ne dahil 2 patrik vekili, 7 metropolit ve 9 metropolit vekilinin ismi ve görev yerleri verilmiştir.

Sonuç olarak salnamelerden de gördüğümüz üzere Süryani Kadim Patrikliği Osmanlı gayrimüslimleri idare sisteminde 1890'lara kadar Ermeni Patrikliklerine dahil iken 1890'dan sonra Osmanlı millet sistemi içerisinde yer almışlar ve ayrı

¹²⁹ Seyfeli, "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryaniler", 1/62-63.

millet olarak kabul edilmiştir. Bu şekilde idarî yapısında ve konumunda belirgin farklılık göstermeden Osmanlı'nın son yıllarına kadar devam etmiştir.¹³⁰

1.6. Islahat Fermanı

Islahat Fermanı Sultan Abdülmecit döneminde, 18 Şubat 1856 tarihinde Babıâli'de tüm bakanlar, yüksek memurlar, Şeyhülislam, Patrikler, Hahambaşı ve çeşitli cemaatlerin ileri gelenlerinin hazır bulunduğu bir toplantıda okundu. 1839 Gülhane Hattı Hümayun ile tüm Osmanlı uyruklarının can, mal, ırz, konut dokunulmazlıkları güvence altına alınmıştı. 1833 Gülhane Hattı Hümayundan farklı olarak 1856 Islahat Fermanı ile sadece zimmîlerin hukûkî statülerinde değişiklik olup artık Kuran'a atıf olmamıştı. Zira İslâm hukukunun zimmîlere tanımış olduğu statü ve haklar tamamen değiştirilmişti. Zimmîlere verilen bu yeni haklar vurgulanırken milletlerin sahip oldukları yetkiler de tek tek teyit edilmişti. Buna göre bir mezhebe bağlı olan zimmîlerin sayıları ne kadar olursa olsun kendilerinin rahatça ibadet edebilmelerini sağlayacak ortam oluşturulacak ve ibadetlerini serbestçe icra etmeleri sağlanacaktı. Fermanın getirdiği haklar ile birlikte Müslümanlar ile gayrimüslimler hukukun birçok alanında eşit duruma geldiler. Fermanın maddeleri şunlardır:

“

- *Fatih devrinden beri gayrimüslim cemaatlere verilmiş imtiyazlarla ruhanî muafiyetler aynen devam edecektir.*
- *Bu imtiyazlarla muafiyetlerin yeni şartlar ve ihtiyaçlarla telifi için Hükümetin nezareti altında olmak şartıyla Patrikhanelerde hususi meclisler teşkil edilecek ve bu meclislerin kararları Babıâli'ye arz edilip tasdik edilmek suretiyle kesinlik kazanacaktır.*
- *Patriklerin seçim usulü ıslah olunacak ve kaydı hayat ile tayin edilecek patrik, piskopos, metropolit, murahhasa ve haham gibi ruhanî reisler “usûlü tahliyye”ye tabi olarak devlete sadakat yemini edeceklerdir.*
- *Cemaat işleri ruhanî ve cismanî azadan mürekkep meclisler tarafından yürütülecektir.*

¹³⁰ Seyfeli, “Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryaniler”, 1/49-81.

- *Cemaatlerin ruhanî reislerine vermekte oldukları “cevaiz ve avaidat” gibi bağışlar ya da aidatlar tamamıyla men edilerek, bunun yerine ruhanî reislere muayyen bir maaş bağlanacaktır.*
- *Şehir, kasaba ve karyelerde (köylerde) icra-yı âyine mahsus binalarla mektep, hastane, mezarlık, vs umumi yerlerin “heyeti asliyeleri üzerine” tamir edilmelerine mâni olunmayıp, böyle mahallerin yeniden yapılması gerektiğinde patrik veya millet reislerinin tasvibi halinde Babıali’nin müsaadesine mütevakıf olacaktır.*
- *Ahalisi karışık olmayıp yalnız bir mezhep cemaatıyla meskûn olan yerlerde zahiren ve alenen ayin icrasına müsaade edilecektir.*
- *Küçük ve büyük farkı yapılmayıp bütün mezhepler din serbestisinden istifade etmekte eşittirler.*
- *Din, dil, ırk itibariyle bir sınıfın diğer bir sınıftan aşağı tutulduğunu ifade eden kaffei ta’birat ve elfazı temyizat, muharrerat-ı divaniyyeden ilelebed mahv ü izahle edilecektir.*
- *Bu gibi tabirlerin memurlarla halk tarafından kullanılması da kanunen menedilecektir.*
- *Hiç kimse din değiştirmeye, yani ihtidaya mecbur edilemeyecektir.*
- *Hangi milletten olursa olsun bütün Osmanlı tebaası, Devletin hizmet ve memuriyetlerine kabul edilecektir.*
- *Kanunî ehliyet ve vasıflara sahip herkes, hangi dine mensup olursa olsun Devletin askerî ve mülkî okullarına girmek hakkını haiz olacaktır.*
- *Her bir cemaat, maarif, sanat ve sanayiye dair okullar açmaya iznilidir. Ancak bu okulların eğitim usulü ve öğretmenlerin seçimi, azası padişah tarafından atanan karma bir “meclis-i maarif”in nezaret ve teftişi altında olacaktır.*
- *Müslümanlarla gayrimüslimler veya münhasıran gayrimüslimler arasında meydana gelecek ticaret ve cinayet davaları için muhtelif karma mahkemeler te’sis edilecek ve yargılama aleni olacaktır.*
- *Gayrimüslimler arasında özel hukuku ilgilendiren davalar, ilgili tarafların talepleri halinde patriklerle ruhanî meclis tarafından görülebilecektir.*

- *Hukuk bakımından eşitlik vazife eşitliğini gerekli kıldığından, Müslümanlar gibi gayrimüslimler de askerlik hizmetiyle mükellef olacaklar ve bu mükellefiyetlerini fiilen ifa edebilecekleri gibi, bedel vermek suretiyle de eda etmek hakkını haiz olacaklardır. Gayrimüslimlerin, orduda “suret-i istihdamları hakkında nizam-ı lazime yapılır” bir an evvel neşredilecektir.*
- *Vilayet ve sancak meclislerindeki Müslüman ve gayrimüslim azanın seçimleri iyi bir şekilde açığa konabilmesini temin etmek için, bu meclislerin teşkil ve tertip usulü hakkındaki nizamnameler ıslah edilecektir.*
- *Her cemaatin ruhanî reisleriyle devlet tarafından bir yıllık süre ile tayin edilen birer memurları bütün tebaaya ait meselelerde “meclis-i vala-yı Ahkam-ı Adliye “müzakerelerinde iştirak ettirilecektir.*
- *Devletlerle yapılacak “suver-i tanzimiyeden” sonra yerli tebaanın tabi olduğu hükümlere uymak şartıyla yabancılara da Türkiye’de “tasarruf-u emlak” hakkı verilecektir.”¹³¹*

Yani Islahat Fermanı ile söz konusu olan yenilikleri kısaca özetleyecek olursak;

Devlete verilecek vergiler bir kanunla tespit edilecek olup Müslüman ve gayrimüslimler arasında vergi eşitliği sağlanacak, kimse din ve mezhebinin gerekliliklerini yerine getirirken engellenmeyecek, herhangi bir dine girmesi konusunda zorlanmayacaktı. Patriklik makamına getirilen kişi ömrünün sonuna kadar bu makamda kalacak, patriğin dinî yetkileri bulunurken dünyevî yetkileri elinden alınacaktı. Patrik sadece dinî konularla ilgilenebilecekti. Cemaatlerin yönetimi din adamları ve de laik üyelerden oluşan bir meclis tarafından sağlanacaktı. Her konuda eşitliğin vurgulandığı bu ferman ile gayrimüslimler de Müslümanlar gibi askerlik vazifesi ile sorumlu olacaktı. Gayrimüslimler de devlet idaresinde ve devlet hizmetinde söz sahibi olabileceklerdi.

Bu fermanla zimmîler sadece Müslümanlarla değil, kendi cemaatlerinin yönetiminde de din adamlarıyla bir ölçüde eşit seviyeye gelmişlerdir.¹³²

¹³¹ Eryılmaz, *Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi*, 64-66.

¹³² Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşları*, 56-58.

Şehir, kasaba ve köylerde ibadethaneler, okul, hastane, mezarlık vs. yerlerin yapımında zorluk çıkartılmayacaktı. Bu yerlerin yeniden yapılması ise patrikler aracılığı ile Babiâli'den izin almak kaydıyla mümkün olacaktı. Her cemaat kendi bünyesinde meslek, ticaret ve diğer okulları açabilecekti. Fakat eğitim programı ve öğretmenler padişah tarafından seçilecek karma bir maarif meclisinin denetiminde olacaktı. Müslümanlarla gayrimüslimler arasında gerçekleşecek ticaret veya cinayet davaları için karma heyetten oluşan mahkemeler kurulacak ve bu mahkemelerde yargılama aleni olacaktı. Bu mahkemelerde taraflar kendi dinlerine göre yemin edeceklerdi.

Bu ferdandan 6 hafta sonra imzalanan Paris Antlaşması ile Osmanlı bir Avrupa Devleti sayılıyordu. Islahat fermanı Osmanlı'nın Avrupa Devleti sayılmasının bedeliydi.¹³³

Osmanlı bu fermanı yayınlayarak Rusya'nın ve diğer devletlerin zimmîlerin hukukî statülerini bahane edip iç işlerine müdahale etmelerine engel olmayı umuyordu. Buna göre Rusya artık Ortodoks uyrukları bahane edip Osmanlı için baskı oluşturmuyacaktı.

Tanzimat Fermanı'na olduğu gibi Islahat Fermanı'na da tepkiler yükseldi. Bu tepkilerden en dikkat çekenini ise Tanzimat'ın mimarı Mustafa Reşid Paşa'dan gelmiştir. Zira o gayrimüslimler için bu kadar imtiyazın fazla ileri gitmek olduğunu düşünüyordu. Müslümanlar da kendi atalarının kanlarıyla kazanmış oldukları vatanda haklarını kaybetmiş olduklarını düşünüyor, bunun için üzüyorlardı. Gayrimüslimlerle her alanda eşit olmak, laik bir düzene doğru ilerlemek onları üzüyordu. Gayrimüslimler ise kendilerine verilen bu haklardan ötürü memnun idiler. Ancak dinî liderler ellerinde bulunan dünyevî işleyiş yetkisini kaybettikleri için bu fermana tepki gösterdiler.

Islahat Fermanı'yla gayrimüslim tebaa için anayasal açıdan üç yenilik gerçekleşti. Birincisi; Vilayet ve Belediye meclislerinde müslim ve gayrimüslimlerin makul oranlarda temsilci bulundurmaları, ikincisi; Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'ye gayrimüslimlerden de üye alınması, üçüncüsü de gayrimüslimlerin "millet"

¹³³ Özcoşar, *19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*, 30-31.

örgütlenişlerinin yeniden düzenlenerek bunların meclislerine ruhanîlerden başka halktan (laik) temsilcilerin katılması olmuştur.¹³⁴

1.7. Nizamnameler

Islahat Fermanı ile gayrimüslimler için yeni bir dönem başlamıştır. Ferman gayrimüslim halkın hak ve imtiyazları arttırırken ruhanî liderlerin yetkilerine ise kısıtlama getirmiştir. Daha önce idarî sistemde önemli bir konumda olan kiliseler gücünü kaybetmiştir. Bu gelişmeler Hristiyan cemaatlerde laikleşme ve modern anlamıyla uluslaşma hareketlerinin temelini oluşturmuştur.¹³⁵

Bu yeni yapılanma gayrimüslimlerin idarî düzenlerini köklü değişime uğratan nizamnamelerin hazırlanışına resmiyet teşkil etmiştir.

Buna göre her cemaatten kendi idarî yönetimlerini temsil etmesi için bir komisyon belirlemesi istendi. Bu komisyonun alacağı kararlar Babiâli'ye sunulacaktı. Cemaatlerin komisyon üyelerinin hazırladığı nizamnameler Babiâli'den onay almak kaydı ile yürürlüğe girecekti.

Daha önce patrik ve hahambaşının elinde bulunan yetkilerin önemli bir kısmı bu yeni oluşturulan komisyona aktarıldı.

Bu yeni düzenleme üzerine Rum Patrikliğinin nizamnamesi 25 Nisan 1961 tarihinde yürürlüğe girdi. Bu nizamnameye göre patrik ruhanî ve cismanî reistir. Ortodoks Hristiyanlarının dünyevî ve uhrevî meselelerinde nizamname hükümlerince söz sahibidir.

Ortodoks millet teşkilâtında üç meclis görev sahibidir. Bu meclisler Ruhanî meclis, karma meclis ve umûmî meclislerdir. Hristiyanların ruhanî hükümeti ruhanî meclistir. Karma meclis ise cismanî ve laik karakterlidir. Millet mektepleri, kütüphaneler, hastaneler, hayır kurumları, kiliselerin malî yönetimi bu meclise aittir. Umumî meclis ise ruhanî ve karma meclisler tarafından seçilen üyelerle, sanat, ticaret ve sanayi gibi önemli meslek mensuplarının temsilcilerinin oluşturduğu meclistir. En önemli vazifesi patrik seçimidir.

Ermenilerin nizamnamesi ise 18 Mart 1863 tarihinde yürürlüğe girdi. Buna göre Gregoryen Ermenilerin başı olan patrik tüm Ermeni meclislerinin başı ve

¹³⁴ Küçük, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi ve Tanzimat", 383.

¹³⁵ Özgür Atılım Ergüney, *Günümüzde Türkiye Ermenileri* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 18.

yürütme organıdır. Ermeni milletinin de Rum milletinde olduğu gibi görevli üç meclisi vardır. Bunlar ruhanî meclis, cismanî meclis ve umumî meclistir.

Ruhanî meclis dinî işler ile görevliydi. Cismanî meclis, eğitim, yargı, yapı ve hayır işlerine bakmaktaydı. Ermeni meclislerinin en önemli görevi ise umumî meclisine aitti. Bu meclis bir nevi Ermeni parlamentosu idi. Patriği seçmekle görevliydi.

Yahudi milletinin nizamnamesi 22 Mart 1865’ de yürürlüğe girdi. Diğer milletlerde olduğu gibi Yahudi milletinin de umumî, cismanî ve ruhanî meclisleri vardı.

Protestanlara gelince; Protestanlık ise Osmanlıda 19. yy’da yayılmaya başladı. Osmanlı Tanzimat’tan sonra Kudüs’te bir Protestan mabedi inşasına izin verdi. 1850’de İngiliz ve Alman hükümetlerinin etkisi ile bir millet olarak tanındı. Protestan cemaatinin nizamnamesi ise 1878 tarihinde kabul edildi.¹³⁶

1.8. Süryani Kadimlerin Ermeni Patrikliğinden Ayrılma Girişimleri

Süryaniler 1783 tarihinde Ermeni Patrikliğine dahil edilmiş olup bu tarihten önce Babıâli ile aracısız ilişki kurmuştur. Süryanilerin idarî işlerini 1890’lı yıllara kadar Ermeni Patrikliği aracılığı ile yürütmesinin pek çok sebebi vardır. Osmanlı Devleti’nin gayrimüslimleri tek merkezden yönetmek istemesi, bunun için de İstanbul’da merkezi bulunan kiliseler bünyesinde gayrimüslimleri idare etmesi, Süryani cemaatinin ise İstanbul’da kendilerini temsil edecek bir patriklik merkezlerinin olmayışı Ermeni Patrikliğine bağlanma sebeplerinden biridir. Yine Süryanilerin Yavuz Selim döneminde verilen ferman gereğince Ermeni Patrikliği’ne bağlılığının devam ettirilmesi de sebepler arasındadır. Bu bağlılığın bir diğer sebebi Süryanilerin merkezî otoriteden siyasî ve idarî anlamda herhangi bir taleplerinin olmayışı ve inançlarını Osmanlı’da rahatça yaşayabilmelerine engel bir durumun olmamasıdır. Bu vaziyet Süryani Kadimlerin kendilerini ayrı bir millet olarak kabul ettirme girişimlerini geciktirmiştir. Dolayısıyla millet sistemi içerisinde Ermenilere bağlılıkları Süryaniler tarafından itiraz edilecek bir durum olarak görülmemiştir.¹³⁷

Süryani Kadimlerin Ermeni Patrikliği’nden ayrılma taleplerinin olması ise kilisenin içinde yaşadığı inanç ayrılıkları ile ilişkilendirilebilir.

¹³⁶ Eryılmaz, *Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi*, 81-85.

¹³⁷ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 61.

Süryani Kadim cemaati içinde bölünmeler daha çok idarî konularda olurken misyonerlik faaliyetleri sonrasında inanç boyutunda da bölünmeler gerçekleşmiştir. Süryani cemaatinde ilk bölünme 1782 yılında gerçekleşmiştir. Bu tarihte Antakya Süryani Kilisesi; Süryani Kadimler ve Katolik Süryaniler olarak ikiye ayrılmıştır. İki topluluk arasında inanç farklılığı ile birlikte bazı problemler ortaya çıkmıştır. Bu sorunların başında ise kilise ve manastırların nasıl paylaştırılacağı konusu gelmiştir.¹³⁸ Her iki Süryani cemaati bu problemlerin çözümü için sık sık merkezi otoriteye başvurmuştur. Süryani Kadim cemaati kendi problemlerini Ermeni Patrikliği aracılığı ile merkeze iletirken Katolik Süryaniler papalık ve Fransa'nın hamiliğini kullanmışlar ve bu sayede daha güçlü görülmüşlerdir. Bunun üzerine Süryani Kadimler İstanbul'da bir patriklik merkezi oluşturmak yoluyla Ermeni Patrikliği'nden ayrılma girişiminde bulunmuşlardır.¹³⁹ Bunun için Süryani Kadimlerin yaptığı ilk girişim, İstanbul'da kendilerini temsil edecek bir kurum oluşturmak olmuştur.

Süryani Kadimler 1844 yılında İstanbul'da Meryem Ana Kilisesi'ne yerleşip, burada kendilerini temsil edecek ruhanî bir merkez oluşturmuşlardır. Bu kilisenin kime ait olduğu günümüzde bile Ermeniler ve Süryani Kadimler arasında tartışma konusudur. Bu konuda Ermeni Patrikliği kendi patrikleri tarafından Süryani Kadim cemaatine tahsis edilmiş bir kilise olduğunu iddia ederken Süryani Kadimler ise 1830'lardan sonra İstanbul'a göç eden Süryani Kadim cemaatine ait olduğunu ve 1844' de patriklerinin emriyle kilise haline getirildiğini söylemektedirler.¹⁴⁰ Süryani Kadim cemaati İstanbul'da kurdukları bu kilise sayesinde gayrimüslimlerin statülerinde meydana gelen değişiklikleri yakından takip edebilme imkânı bulmuşlardır. Yine İstanbul'da ruhanî merkezlerinin bulunmayışı sebebiyle birçok konuda geri plânda kalmış olduklarını fark etmişlerdir. Ayrıca burada Ermeni Kilisesi'nin kendi nüfuslarını fazla göstermek amacıyla Süryani Kadim cemaatinin nüfusunu da kendi nüfus verilerine dâhil ettiklerini görmüşlerdir.¹⁴¹ Yine Ermenilerin Süryanilere ait olduğu bilinen kiliseleri, kayıtlarda kendi kiliseleri gibi göstermeleri

¹³⁸ Özcoşar, *19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*, 41.

¹³⁹ Özcoşar, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler", 2/63.

¹⁴⁰ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 63.

¹⁴¹ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 63-64; Ebubekir Sofuoğlu - İlke Nur Akvarup, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Süryaniler", *Akademik İncelemeler Dergisi* 7/1 (2012), 81.

sebebiyle Ermenilerle sık sık karşı karşıya gelmişlerdir. Bu konu iki cemaat arasında karşılıklı davalık olacak kadar sorunlar beraberinde getirmiş, sorunların görüşülmesi için diğer gayrimüslimlerden oluşan bir komisyon oluşturulması söz konusu olmuştur.¹⁴²

Ermeni Patrikliğinden ayrılmak için resmî anlamda yapılan ilk girişime Patrik Petros döneminde rastlamaktayız. 1873 yılında Patrik Petros patriklik beratı almak için İstanbul'da bulunduğu sırada Nusaybin Süryani Kadim cemaatinin padişaha göndermiş olduğu bir arıza ile Süryani Kadimlerin Ermeni Patrikliğinden ayrılmak talebinde bulunduklarını ve kendilerine ait bağımsız bir patriklik merkezi kurmak istediklerini iletmıştır.¹⁴³ Yine bu konuda bir başka teşebbüs de 1893 yılında olmuştur.¹⁴⁴ Burada Ermenilerin nüfus defterlerinde Süryani Kadim cemaatini de Ermeni olarak göstermelerinden ve Ermenilerin kilise hiyerarşilerine müdahale etmelerinden problem doğmuştur. Ermenilerle münasebetlerinin sadece haberleşmeden ibaret olduğunu ve buna dair meselenin netlik kazanmasını istediklerini belirtmişlerdir.¹⁴⁵

Süryanilerin 19. yy da şikayetlerini ilettikleri belgelerde geçen ifadeler Ermenilerle ilişkilerini ortaya koymaktadır. Buna örnek olarak verilebilecek ifadeler şunlardır: “*Ermeni Patrikhanesi ötedenberü Süryani patriği ile Babîâli arasında vasıta-i muhabere olmak*”.¹⁴⁶ Dolayısıyla Süryaniler için Ermeni Patrikliğine bağlılık idarî anlamda haber iletilmesinden ve aracılık yapılmasından öteye geçmemektedir. Hatta Süryanilerin Ermenilerle ilişkilerinin netlik kazanmasını istemeleri üzerine hukuki durumları araştırılmış ve Baş Kitabet Dairesi'ne yazılan cevapta Süryani Kadim cemaatinin Ermeni olmadığı ve bu birlikteliğinin Fatih Sultan Mehmet ve Yavuz Sultan Selim döneminde yapılan teşkilatlanma gereği Ermeni Patrikliğine bağlı kaldığı belirtilmiştir.¹⁴⁷

¹⁴² Erdoğan, 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler, 20.

¹⁴³ Gabriel Akyüz, *Osmanlı Devleti'nde Süryani Kilisesi* (İstanbul: Resim Ofset A.Ş., 2001), 14; Erdoğan, 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler, 23; Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 64-65.

¹⁴⁴ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 64.

¹⁴⁵ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 64.

¹⁴⁶ Özcoşar, *19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*, 41.

¹⁴⁷ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 65.

Süryaniler Ermeni Patrikhanesi'nden ayrılmak için Bulgar Eksarhlığı'nı örnek göstererek Rum Kilisesi ile Bulgarların birçok konuda birliktelik göstermelerine rağmen bağımsız bir patrikliklerinin bulunduğunu belirtmişlerdir. Ermeniler ile aralarında sadece cismani bir birlikteliğin olduğunu buna karşın ayin ve ibadetlerinde farklılıklar olduğunu belirtip bu patriklikten ayrılmak istediklerini belirtmişlerdir.¹⁴⁸ Bütün bu çabalar Süryani Kadimlerin Ermeni Patrikliğinden tamamen bağımsız olmalarını sağlamamışsa da Ermenilerin müdahalelerini kısmen azaltmıştır. Süryani Kadimlerin bağımsız olma çabaları 1912 yılına kadar devam etmiştir. Nihayet 1912 yılında bu çabaları sonuç vermiştir. Bu tarihten sonra Süryaniler de nizamnamelerini hazırlayan diğer milletlerden 50 yıl sonra kendi nizamnamelerini hazırlayıp Ermeni Patrikliği bünyesinden ayrılmışlardır.¹⁴⁹

1.9. Süryani Kadim Patrikhane Nizamnamesi

Süryani Kadimler Osmanlı İmparatorluğu idarî düzeninde doğrudan temsil edilme imkanını ancak 20. yy'ın başlarında elde edebilmişlerdir. Söz konusu topluluk ilk defa 18 Mart 1330/1914 tarihinde Adliye ve Mezahip nezaretine başvurmak suretiyle Süryani Kadim Kilisesi'nin Ortodoks bürokrasisindeki yerini tescil ettirmek istemiştir. 64 madde halinde hazırlanan bu nizamname ile Süryani Kadim Kilisesinin hiyerarşisi tanzim edilmiştir.¹⁵⁰ Hazırlanan bu nizamname üç nüsha halinde çoğaltılıp bir nüsha Adliye ve Mezahip Bakanlığı'na sunulmak üzere yerel hükümet temsilcisine, ikinci nüsha patriğe ve üçüncü nüsha da İstanbul'daki patrik vekiline verilmiştir. Bu nüshalar Mart 1914 sonlarında ilgili yerlere ulaştırılmış olup 18 Mart 1914 tarihinde meclisin toplantılarına son verilmiştir.

Nizamnamenin hazırlık toplantılarına ruhanî din adamlarının sayısı kadar sivil ahaliden de güvenilir kişiler katılmıştır. Bu anlamda nizamname dinî ve sivil ahalinin ortak kararlarından oluşmuş karma yapıya sahiptir. Bu nizamname Süryanilerin Osmanlı nezdinde resmî olarak tanınıp Ermeni Patrikliğinden bağımsız olmalarının resmî kaydıdır.

¹⁴⁸ Seyfeli, "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryaniler", 1/73-74.

¹⁴⁹ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler*, 23.

¹⁵⁰ Mehmet Şimşek, "Süryani Kadim Ortodoks Kilisesi Patrikhane Nizamnamesi", *SBARD* 6 (2005), 726.

Süryani Kadim Patriği İgnatius Abdullah tarafından Adliye ve Mezahip nezaretine gönderilen nizamname hazırlık talebi metni şu şekildedir: ¹⁵¹

“Patriknetül Süryani el Kadim be Mardin

Adliye ve Mezahip Nezareti celilesi canibi-i alisine mahsus olmamasından hususat-ı vakıa-i milliyemiz örf ve adet-i Kadime üzere cereyan edegelmekte olduğu ve bu hal ise vakit ve zamana gayri mütenasip olunduğu tecrübeten sabit olunmasına mebni milel-i saire misüllü patrikhene-i daiyaneme mahsus olmak üzere bir nizamname kaleme almak ve nezd-i ali-i nezaretpenahilerince de tasvib buyrulduğu halde icab-ı icra olunmak üzere meclis-i meclisi muhtelit teşkili iktiza eylemesine mebni melfuf pusulada esamileri muharrer 6 matran ile ... haiz müteberan-ı cemaatten 6 kişi intihab edilmiş tensib-i ali-i fehimaneleri iktiran ettiği halde işe mübaşeret ettirmek üzere emrinin ita ve mezkur esami-i pusulası leffen arz ve takdim kılınmış olmağla icabının icrası hususuna müsaade-i celile-i cenabı nezaretpenahileri şayan buyrulamak babında ferman hazreti menlehül emrindir.

26 Cemaziyel evvel 331

20 Nisan 329

Edda-i Patrik-i Miileti Süryanü'l Kadim

İgnatius Abdullah”

Bu belgede belirtilen yarısı ruhanî yarısı sivil ahaliden oluşan heyetin ileri gelenlerinin ismi ek pusuluda şu şekilde verilmiştir.

“Patrikhanetül Süryani el Kadim be Mardin

Patrikhaneye tayin olunacak meclis-i muhtelit esamisi mübeyyin bervech-i zir pusulasıdır. ¹⁵²

¹⁵¹ Erdoğan, 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler, 24.

¹⁵² Erdoğan, 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler, 24.

<i>Ruhanî</i>	<i>Cismanî</i>
<i>Dersaadet Patrik Vekili Serpiskopos Bulus Efendi</i>	<i>Mardin Muteberanından Mansur Efendi Ken'u</i>
<i>Mardin Patrik Vekili Foryus Matran Circis Efendi</i>	<i>Mardin Mueberanından Naum Efendi Şehristan</i>
<i>Musul Murahhası Ayavnis Matran Elyas Efendi</i>	<i>Mardin Muteberanından Hanna Efendi Çıkkı</i>
<i>Diyarbakır Murahhası Anna Siyos Matran Luma Efendi</i>	<i>Mardin Muteberanından Yusuf Raci Efendi</i>
<i>Patrikhanede Mukim Matran Mansur Efendi</i>	<i>Mardin Muteberanından Hanna Efendi Elkas</i>
<i>Deyruzzafaran Nazır-ı Evvelisi Rahip Efram Efendi</i>	<i>Mardin Muteberanından Hanna Efendi Hanaşî</i>

Süryani Kadim patrikhane nizamnamesini hazırlamak üzere belirtilen bu isimlerden oluşan karma meclis çalışmalarına başlamıştır. Bu toplantıların haftanın dört günü Pazartesi, Salı, Perşembe ve Cuma günleri, saat 09:00 ile 11:00 arasında yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁵³ Hazırlanan nizamname maddeleri nüshalar halinde Mart 1914 sonlarına doğru ilgili yerlere gönderilmiştir. 18 Mart 1914 tarihinde toplantılara son verilmiştir. Süryanilerin yayınlamış olduğu “Hikmet” adlı derginin 24 Haziran 1914 tarihli 21. sayısının 336. sayfasında şu ifadeler geçmektedir: “Patriğimiz, patrikhane nizamnamesini onaylanması için Adliye ve Mezahip Bakanlığı’na göndermiş olup, yüce makam nizamnamenin maddelerinin incelenmesi için devletin Şura Meclisi’ne havale etmiştir.”¹⁵⁴ Bu şekilde nizamnamenin oluşturulduğuna dair Süryani Kadim cemaatine müjde verilmiştir.¹⁵⁵

Süryani Kadim Patrikhanesi’nin hazırlamış olduğu nizamnamenin içeriğinde;

¹⁵³ Erdoğan, 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye’deki Süryaniler, 28.

¹⁵⁴ Şimşek, Süryaniler ve Diyarbakır, 730.

¹⁵⁵ Erdoğan, 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye’deki Süryaniler, 29.

Patrikliğe seçilecek kişinin özellikleri ve Patrik seçimi,
 Patriğin Görevleri,
 İstanbul Patriklik vekilinin ve Kudüs-ü Şerif metropolitliğine seçilecek kişinin özellikleri ve ataması,
 Metropolit, Matran, Piskopos, Hori ve Ruhban ile Keşişlere dair,
 Patrikhane karma meclisinin oluşturulması ve üyelerinin görevleri,
 Genel meclisin oluşturulması ve görevlendirilmesi,
 Eğitimin geliştirilmesine dair,
 Vergi ve yardımlara dair maddelere yer verilmiştir.¹⁵⁶

Nizamnamenin oluşturulması ile Süryani Kadimler devlet otoritesinde millet sistemi gereği aracı olmadan merkezle bağlantı kurmuş oldu. Süryani Kadim Patrikhanesi nizamnamenin yürürlüğe girmesiyle nizamnamenin 16. maddesi gereği başkent İstanbul'da resmen bir temsilci bulundurma hakkı elde etmiştir. Bu temsilci patrik vekili ya da patrik kaymakamı olarak anılmıştır. Bu vekil sayesinde Süryani Kadimler yönetime aracısız olarak sorunlarını iletmıştır. Nizamnamenin hazırlık aşamasında emeği geçen ve hazırlık pusulasında adı geçen Bulus Efendi patrik vekili görevi için Patrik İgnatius Abdullah tarafından uygun görülmüş ancak vefatı üzerine oğlu Fehim Bey bu göreve getirilmiştir. İstanbul'da patriğin temsilcisi olarak bulunan Fehim Bey özellikle III. İlyas zamanında yaptığı çalışmalarından dolayı Süryaniler arasında sevilen ve saygı duyulan biri olarak takdir toplamıştır. Süryani Patrikliğinin 1932 yılında Suriye'ye taşınması ile birlikte Dersaadet Patrik Vekilliği makamı da ortadan kalkmıştır.¹⁵⁷

31 Mart 1914 tarihinde yürürlüğe giren ve 64 madde halinde hazırlanan Süryani Kadim Patrikhane nizamnamesinin bazı maddelerinde zaman içinde değişiklikler yapıldığı gibi bazı eksik görülen kısımlara da eklemeler yapılmıştır. Bu eklemeler ve değişiklikler dönemin şartlarına göre oluşmuş olup ruhanîlerin onayı ile senatolarda ve piskopos kongrelerinde gerçekleşmiştir. 1917 yılında Deyruzzafaran manastırında toplanan senatonun yeni kararlar aldığı görülmüştür. Ancak bu kararlar 1914 nizamnamenin maddelerini destekler niteliktedir.

¹⁵⁶ Şimşek, "Süryani Kadim Ortodoks Kilisesi Patrikhane Nizamnamesi", 730-741.

¹⁵⁷ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler*, 30-31.

1929 yılında Kudüs'te alınan Süryani Ahval-i Şahsiye Kanunu ile rahiplerin miraslarına dair bazı hükümler belirlenmiştir. 17 Aralık 1932 yılında Suriye'nin Humus şehrinde toplanan piskopos kongresinde Süryani Patrikhane Nizamnamesinin 1. ve 2. maddelerinde değişiklik yapılmıştır. 1914 nizamnamesinde ilk madde şu şekilde geçmektedir:

“Antakya Patriği adıyla anılan ve idare merkezi Mardin Deyruzzafaran Manastırı'nda bulunan Ortodoks Süryani Patrikliği'ne seçilecek kişinin, gerek Osmanlı Devleti'nin idaresi altında bulunan gerekse Hindistan'da, Amerika'da ve diğer ülkelerde bulunan Süryani kiliselerinin en üst ruhanî lideri olarak adlandırılır.” Bu madde 1932 yılında şu şekilde değiştirilmiştir:

“Antakya Patriği metropolitlerden seçilen zattır ve kendisi Süryani Kilisesi'nin genel başkanı sayılır.” Yine 1914 Nizamnamesinin 2. maddesi de değiştirilmiştir: Daha önce *“Patrik olarak seçilecek kişi güzel ahlâklı, yetenekli, ilminde, kilise kanunlarına ve dinî hükümlere hâkim olmalıdır. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde Süryani Ruhbanları arasında kendisini kabul ettirmiş olmalıdır. Cemaat dâhilinde bulunan Süryanilerin meselelerinde hem Osmanlı Devleti'nin hem de Süryani cemaatinin güvenine sahip olmalıdır. Osmanlı vatandaşı olup, yaşça en az otuz beş, en fazla altmış yaşını geçmemiş olmalıdır. Görevi sırasında belirtilen yaş sınırını aşması halinde sağlık şartları mevcut ise, bu durum onun görevinden alınmasına sebep teşkil etmeyecektir”* şeklindeyken daha sonra bu madde şu şekilde değiştirilmiştir:

*“Yaşı kırk yaşından eksik olmamakla beraber beş sene metropolitlik vazifesini icra etmesi gerekir. Patrik vefat ederse bütün tasarrufu altındaki menkul ve gayrimenkul mallar Patrikhane'ye aittir. Din, kilise ve ruhanîlerin meselelerine ancak ruhanî meclis bakabilir.”*¹⁵⁸

1.10. Süryani Kadim Patrikliğinde Hiyerarşik Yapı

Süryani Kadim Kilisesi'nin dinî bir cemaat yapılanması söz konusudur. Bu anlamda dinlerine kalpten bağlı olan Süryani cemaati kilise etrafında örgütlenmiş ve sosyal, kültürel hayatlarını da bu bağ üzerine kurmuşlardır. Kilise içinde bulunan

¹⁵⁸ Erdoğan, 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler, 151-152.

hiyerarşik örgütlenme ile cemaat içindeki örgütlenme birbirine bağlı olarak gelişmiştir.¹⁵⁹

Süryani Kadim Kilisesi'nin hiyerarşik örgütlenmesinin temeli Antakya Süryani Kilisesi'ne dayanır. Bu hiyerarşik düzen çerçevesinde din adamları kilisenin ruhanî hizmetlerini yerine getirmekle görevlidirler. Bu anlamda vaftiz, nikâh, kurban gibi dinî merasimler ve insanları kendi dinine davet etmek, bu hiyerarşik yapıda görevli din adamlarının vazifelerindendir. Bu din adamları ve bilhassa patrikler kilise cemaatinin ruhanî babası sayılır. Bu yetkilerini İncil'de geçen; *“Baba beni gönderdiği gibi ben de sizi gönderiyorum. Sizi dinleyen beni dinlemiş olur. Bu arada onlara üfleyerek Ruhü'l Kudüs'ü alın, kimlerin günahını bağışlarsanız, bağışlanmış ve kimleri alıkoyarsanız onların ki alıkonmuş olur.”* (Yuhanna İncili, 20:21) sözlerine dayanır.

Süryani Kadim cemaatinin kilise örgütlenmesi hiyerarşik olarak düzenlenmiştir. Bu yapı; Diyakosluk, Papazlık ve Episkoposluk olmak üzere üç sınıfa ayrılır.¹⁶⁰

1.10.1. Diyakosluk Sınıfı

Diyakosluk sınıfında olan din adamları kiliselerde papaz yardımcısı olarak görev yaparlar. Bu derecenin kendi içinde şu rütbeleri vardır. Okuyucu, Mürennim, Mürettip, İncili Şemmas (Başdiyakos), Arhedyakon (Başdiyakosların başkanı).¹⁶¹

Diyakosluk sınıfı mensupları manastırlarda eğitim gördükten sonra bu rütbeyi elde etmiş kişilerdir. Ancak bu sınıfın mensupları rahiplik ve papazlık eğitimlerine devam etmeyen kişilerdir. Diyakosluk sınıfında bulunanlar evli olurlar. Bekârken bu rütbeleri alamazlar. Diyakosluk'tan Diyakosluk Başkanlığı rütbesine kadar yükselenler, karısı öldüğü takdirde evlenebilirler.¹⁶²

1.10.2. Papazlık Sınıfı

Bu sınıf Papaz (Keşiş) ve papazlığın bir üst rütbesi olan Horepiskoposluk (Başpapazlık) olmak üzere iki rütbeden oluşmaktadır. Bekâr papaza rahip denir.¹⁶³ Papazlık sınıfında olanlar evli olurlar. Bekârken bu rütbeyi alamazlar. Papaz

¹⁵⁹ Erdoğan, 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler, 165.

¹⁶⁰ Özcoşar, Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat, 67.

¹⁶¹ Özcoşar, Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat, 67.

¹⁶² Günel, Türk Süryanileri Tarihi, 318.

¹⁶³ Günel, Türk Süryanileri Tarihi, 309.

sınıfında bulunanların eşleri öldüğü takdirde bir daha evlenemezler. Ancak görevlerinden istifa ettikleri halde evlenebilirler. Çünkü bu kişi bütün cemaatin babası sayıldığı için ve cemaat tarafından baba olarak nitelendirilip bu sıfatla çağrıldığı için cemaatten evleneceği kişi onun kızı olarak düşünülüp, evliliği uygun görülmemiştir.¹⁶⁴ Evlenerek rahipliği değil papazlığı seçenler Episkoposluk derecelerine ulaşamazlar. Bu sınıfın ulaşabileceği en yüksek rütbe Horepiskoposluktur. Horepiskoposluk rütbesi daha çok kendisini cemaatine kabul ettirmiş ve cemaatin dışındaki çalışmalarında da üstün meziyetler gösteren papazlara verilen unvandır. Evlenmeyip rahip olarak kalmak isteyenler ise hiyerarşik düzen içerisinde patrikliğe kadar ulaşabilirler.¹⁶⁵

1.10.3. Episkoposluk Sınıfı

Bu sınıf episkopos, metropolit, mafıryan ve patriklik olmak üzere dört rütbeden oluşmaktadır. 6. asırdan beri episkoposluk, metropolitlik ve patriklik sınıfları yalnız rahiplik sınıfından devam eder. Rahip olmayan bir ruhanî episkopos, metropolit veya patrik olamaz, ancak karısı ölmüş bir papaz bilgi ve ahlâk yönünden lâıyk görülürse episkopos ve patrikliğe kadar ulaşabilir.¹⁶⁶

Bu sınıfın rütbeleri coğrafi ve idarî olarak belirli bölgelerde dinî, idarî ve sosyal konularda yönetim, yetki ve sorumlulukları gösteren unvanlardır. Bu rütbeler içinde mafıryanlık 6. yy'da ortaya çıkmıştır ve Süryani Kadimlerin yaşadığı Aşağı Mezopotamya, İran ve daha ötesindeki ülkelerde patriklik rütbesinin bütün yetkilerine sahiptir. Kilise hiyerarşisinde mafıryanlık sadece bir kişiye verilir. Aynı anda birden fazla mafıryan olamaz. Ancak zamanla bu rütbenin etkinliği ve önemi azalmıştır. Osmanlı döneminde artık bu rütbe Kudüs Metropolitliği'ne verilen bir onursal unvan haline gelmiştir.¹⁶⁷

Süryani Kadim Kilisesi'nin hiyerarşik örgütlenmesinin ruhanî boyutu ile birlikte idarî yönü de söz konusudur. 19. yy da Süryani Kadimlerin idarî olarak yapılanmaları da bu kilise hiyerarşik düzeni ile bağlantılıdır. İdarî anlamda kilise patriklik, metropolitlik, episkoposluk ve patrik vekili derecelerinden oluşur. Bu rütbelerle birlikte cemaatin bulunduğu mahalle ve köylerde papazlar ve kocabaşlar

¹⁶⁴ Günel, *Türk Süryanileri Tarihi*, 318.

¹⁶⁵ Özcoşar, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler", 2/67.

¹⁶⁶ Günel, *Türk Süryanileri Tarihi*, 318.

¹⁶⁷ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 68.

da idarî yetkilere sahiptirler.¹⁶⁸ Süryani Kadimlerin 1914 yılında hazırlamış oldukları nizamnamede Süryani Kadim dinî ruhanîlerinin görev yetki ve sorumlulukları açıkça belirtilmiş ve ifade edilmiştir. Ancak bu nizamname hazırlanmadan önce de kilise hiyerarşik örgütlenmesinin temeli, havarilerden alınan ve Kahinlik Erki olarak adlandırılan hiyerarşik düzendir.¹⁶⁹

1.10.4. Patriklik

Patriklik Süryani Kadim cemaati tarafından modern zamanlara kadar hem dinî hem dünyevi otorite olarak kabul edilmiştir. Kilise hiyerarşisi içinde dinî ve dünyevi yönetim birimleri iç içe girmiş bir yapıya sahiptir. Kilise içinde en yetkili kişi patriktir. Patriğin kullandığı unvan “*Tüm Doğu ve Süryani Yakubi Kiliseleri ile Antakya Havari Patriği Kadasetli Mar İgnatios*”dur. Bununla birlikte bazen “*Doğu’nun Papası*” unvanını da kullanmışlardır. Bu unvanlar içerisinde Osmanlı belgelerinde en sık kullanılan ifade *İgnatios*’tur. Bu unvan 1293’te Patrik Mar Vahab’ın 107 yılında Roma’da öldürülen Antakya piskoposu İgnatios’un adını kullanmasından sonra gelenek haline gelmiş ve kullanılmaya başlanmıştır. Süryani Kadim patriklerinin bu unvanı kullanmasının bir sebebi de Antakya Kilisesi ile bağlarını hatırlatması ile ilgili olabilir.¹⁷⁰ Antakya Patriği adıyla anılan Süryani Kadim patriği, patrikliğin Türkiye’de kaldığı süre boyunca sadece Türkiye’deki Süryanilerin değil Hindistan, Amerika ve diğer bütün ülkelerde bulunan Süryanilerin en üst lideri olarak kabul edilmiştir. Patrikhanenin 1932’de Türkiye’den Suriye’ye taşınmasının ardından Süryani Patriklerinin kullandığı unvanlar değişmemiştir. Süryani cemaati hiyerarşisinde en yetkili kişi olarak kabul edilen patrikler ile günümüzde dahi bütün Süryani patrikleri Antakya Patriği unvanını kullanmışlardır.¹⁷¹

1.10.4.1. Patriklik Seçimi

Süryani Kadimlerde patrik, cemaat tarafından seçilirdi. Patriklik seçimlerinin gerçekleşmesi üzerine cemaat tarafından seçilen patrik padişah onayı ile atanırdı. Episkoposların ve metropolitlerin katıldığı bir senato (sinod) tarafından patrik seçimi yapılırdı. Patriklerin meşru sayılması için Mer’i bir ruhanîler senatosu kararıyla

¹⁶⁸ Özcoşar, “Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler”, 2/68.

¹⁶⁹ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye’deki Süryaniler*, 166.

¹⁷⁰ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 69.

¹⁷¹ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye’deki Süryaniler*, 166.

seçilmiş olması gerekiyordu. Aksi takdirde bu patrik Süryani Kadimlerce patrik olarak zikredilmeyip gayrimeşru patrik olarak görülürdü. Cemaat tarafından kabul görmeyen patrik ister Süryani Kadim mezhebinden olsun ister başka bir Hristiyan mezhebinden olsun, zamanın siyasî iktidarının isteği üzerine patriklik görevine getirilse bile gayrimeşru sayılırdı. Yani Süryani cemaatinin onayından geçemeyen patriklerin patrikliği kabul görmezdi.¹⁷²

Osmanlı Devleti yeni seçilen cemaat liderine patriklik beratı vermek suretiyle resmîliğini kabul etmiş oluyordu. Bu berat patriğin dinî ve hukukî yetkilerini içeriyordu.¹⁷³

Patriklere verilen beratlarda 19. yy başlarında “*patrikliği Süryani milleti muhtarları Patrik-i mersum tarafına inha eylediklerini bildirmekle*”, 19. yy’ın ortalarında “*mahalince bi’l intihab*” ve 19.yy’ın sonlarında ise “*heyet’i intihab tarafından müşarün ileyh zikr olunan patrikliğe intihap kılınmış*” ifadelerinden de patrik onayının ve kabulünün şartları arasında cemaat tarafından onaylanmış olmanın da vurgulandığı görülür.¹⁷⁴

1914’ de hazırlanan Süryani Kadim nizamnamesinde patrikliğe seçilecek kişinin sahip olması gereken özellikler ve Patrik seçimi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Buna göre Patrik seçilecek kişinin güzel ahlaklı, yetenekli, ilminde, kilise kanunlarına ve dinî hükümlere hâkim olması gerekmektedir. Osmanlı Devleti sınırları içinde bulunan Süryani Ruhbanları tarafından kabul görmüş, Süryani cemaatinin de güvenini kazanmış olmalıdır.¹⁷⁵

Osmanlı Devleti’nde Süryani patriği seçimleri için 1293-1932 yılları arasında Süryani Kadim patriklik merkezi olarak kabul edilen Deyruzzafaran Manastırı’nda senato toplantılarını düzenlemek üzere 1699’da bir bölüm inşa edilmiştir.¹⁷⁶ Bu seçimlerde ruhanîlerden en fazla oyu alan kişi patrik seçilirdi. Seçimlerde ihtilafların olduğu ve aynı dönemde birden fazla kişinin patriklik yaptığı dönemler olmuştur.¹⁷⁷

Seçilen patriğin cemaat tarafından sunulan bazı şartları yerine getirmesi beklenmiştir. Bu şartları yerine getirmediği takdirde seçildiği halde meşru kabul

¹⁷² Günel, *Türk Süryanileri Tarihi*, 227.

¹⁷³ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 76.

¹⁷⁴ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 70.

¹⁷⁵ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye’deki Süryaniler*, 167.

¹⁷⁶ Gabriel Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler* (İstanbul: Anadolu Ofset, 2015), 280.

¹⁷⁷ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 72.

edilmeme durumu söz konusudur. 19. yy ortalarından itibaren cemaatin seçilen patriklere sunduğu şartlar arasında özellikle İstanbul tarafından onay alınması söz konusudur. Bu şartın sebebi olarak bağımsız millet kabul edilme yönünde girişimlerin amaçlandığı düşünülebilir.¹⁷⁸

Süryani Kadimlerin patriklik seçimlerinde 19. yy'da iki türlü dış müdahale söz konusu olmuştur. Bunlardan biri cemaatin seçtiği patriğin devletten resmî onay alamadığı durumlarda bölgede yetkili valilerce yapılan müdahaledir. Bu müdahale genelde cemaatin seçtikleri patrik konusunda ısrarcı olmaları ve onaylanmasının kabul edilmesi ile sonuçlanmıştır. Bir diğeri ise 19. yy'ın sonlarında Amerikan misyonerleri tarafından kendilerine yakın olarak gördükleri patriklerin seçilmesi için yaptıkları bir takım destekleme ve yönlendirmelerle seçimlere ilişkin müdahaleleridir.¹⁷⁹

19. yy'da gayrimüslim cemaatlerin idarî düzenlerine bazı yenilikler gelişmişti. Süryani Kadim Kilisesi'nin resmî anlamda bağlı olduğu Ermeni Patrikliğinin idarî düzeninde de yenilikler söz konusuydu. Bu değişikliklerden en önemlisi Ermeni Patrikliğinin ruhanî teşkilatlanmasında cismanî meclislerin de yer alması olmuştur. Buna göre artık Ermeni Patrikliği idarî düzeninde ruhanîlerle birlikte cismanî olarak zengin Ermeni grubu da söz hakkına sahip olmuştur. Yeniliklerle birlikte ortaya çıkan Ermeni nizamnamesine göre patriğin ölümü, istifası veya başka sebeplerden dolayı makamının boş kalması halinde bu ruhanî ve cismanî meclisler birleştirilerek genel bir meclis oluşturulup yeni patrik seçimi yapılacaktır.¹⁸⁰

Ermeni Patrikliği bünyesinde gelişen bu yenilikler Süryani Kadim Patrikliğini etkilememiştir. Zira Süryani Kadim cemaati içinde ruhanîlerle cismanîlerin muhalif olma durumları söz konusu değildir. Yine Süryani Kadim cemaatinin cismani olarak ruhanî patrikliğe muhalif olacak, patrikhaneyi ve resmî makamları etkileyecek ekonomik gücü olan bir sınıfı mevcut değildir. Süryani Kadim cemaatinin talebi 19. yy'da kilise yönetiminde ruhanî, cismanî grupların oluşmasından çok, yeniliğe dair

¹⁷⁸ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 74.

¹⁷⁹ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 75.

¹⁸⁰ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 71.

talepleri bağımsız kilise olarak kabul edilmek ve başkentte patriklik merkezi bulundurmaktı.¹⁸¹

1.10.4.2. Patriğin Görev ve Yetkileri

Seçilen patriğin görevi nizamnamede kısaca; nizamname gereklerine uygun hareket etmek, nizamname esaslarının uygulanmasını sağlamak, kendisine gelen işleri gereği gibi yapılmak üzere karma meclise havale etmek şeklinde belirtilmiştir. Patrik ruhanî işlerde olduğu gibi sivil cemaat üyeleri üzerinde de geniş yetkilere sahiptir. Patrik, karma mecliste alınan kararlar nizamname hükümlerine aykırı olduğunda, bunu reddetme yetkisine sahip olmakla beraber bu kararın meclis tarafından yeniden görüşülmesini talep edebilir. Alınan kararlarda tarafların oylarının eşit olması halinde patriğin bulunduğu tarafın oyları tercih edilir. Patrik Süryani Kadim cemaatinin ruhanî babası olup patrikliği dâhilinde bulunan ruhanî reislerin sosyal birleştiricisi olma ve cemaatin haklarını himaye etme vasfına sahiptir. Patrik rahip ve piskoposları takdis ve tayin edebilir. Yine patrik; rahip, piskopos ve diğer ruhanî sınıf mensuplarını gerekli gördüğü durumlarda haklı nedenlerin bulunması durumunda azil ve aforoz edebilir.

Patrik, ihtiyaç durumlarına göre karma meclisçe kendisine tahsis edilen yıllık gelirin dışında meclisin kararı olmadıkça patrikhane, kilise ve manastırların vakıf gelirlerinden para harcayamaz.

Patrik, Hindistan'da bulunan Süryani Kadim Ortodoks Kilisesi'ni ziyaret etmek istediği takdirde veya herhangi bir seyahat durumunda bu seyahat için meclisin onayını almak zorundadır.

1.10.4.3. Süryani Ortodoks Kilisesi'nin Patriklik Merkezleri

Süryani Kadimlerde patriklik seçimleri genellikle patriklik merkezlerinde gerçekleşirdi. Patriklik merkezleri ya da patrikhaneler, patriğin başkanı olarak bulunduğu ve cemaate ait dinî işlerin yürütüldüğü yerlerdir. Patrikler, kilise veya manastırlardan ibaret olan bu patrikhanelerde ikamet ederler.

Süryani Ortodoks Kilisesi tarih boyunca altı patriklik merkezine sahip olmuştur.

¹⁸¹ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 72.

1. Antakya: Süryanilerin ilk patriklik merkezleri Antakya'da kurulmuştur. Bu durumdan dolayı Antakya adı patriklerin isimlerinin önünde bir unvan olarak zikredilir.¹⁸² Bu patriklik merkezi 27-38 yıllarında Antakya'da kurulmuştur.

2. Malatya: Patriklik merkezi 969 yılında, dönemin patriği VII. Yuhanun Dasriğto (965-985) tarafından Malatya'ya taşınmıştır.

3. Diyarbakır: Patriklik merkezi zamanın patriği Dionosius tarafından 1058'de Diyarbakır'a götürülmüştür.

4. Mardin: Patriklik merkezi 1293'de Patrik İgnatius Yusuf Bar Vahip döneminde Mardin'e taşınmıştır.

5. Humus: "Tüm Doğu'nun Yıldızı" unvanıyla maruf Patrik Efrem Barsavm (1932-1957) tarafından patriklik merkezi Suriye'nin Humus şehrine taşınmıştır.

6. Şam: 1959'da III. Yakup (1957-1980), patriklik merkezi, Suriye'nin başkenti Şam'a taşınmıştır.¹⁸³

Süryani Ortodoks Kilisesi'nin 1914'de hazırladığı nizamnamenin ilk maddesinde patriklik merkezi Mardin Deyruzzafaran Manastırı olarak gösterilmektedir. Fakat bu maddedeki "Mardin Deyruzzafaran Manastırı" ifadesi patrikliğin 1932 yılında Humus'a taşınması üzerine Humus'da toplanan Piskopos kongresinde kaldırılarak, yerine "Antakya Patriği Metropolitlerden seçilen zattır ve kendisi Süryani Kilisesi'nin genel başkanı sayılır" ifadesi konulmuştur. Nizamnamenin bu maddesindeki değişiklik patriklik merkezinin Türkiye'den çıkıp Suriye'ye taşındığının resmî belgesi niteliğindedir.¹⁸⁴ 1960 yılında patriklik Humus'dan Şam'a taşınmıştır. Ve halen Süryani Kadim Ortodoks Kilisesinin patriklik merkezi Şam'dadır. Süryani Ortodoks Kilisesi'nin şimdiki patriği 1980 yılında göreve seçilen 122. Patrik İğnatios Mor I. Zekka Ayvaz'dır.¹⁸⁵

Osmanlı hâkimiyetinde görev yapan Süryani patriklerini şöyle sıralayabiliriz:

İğnatios Yakup I (1510-1519)

İğnatios Davut Madenli (1519-1521)

¹⁸² Erdoğan, 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler, 169.

¹⁸³ Durak, "Süryani Ortodoks Kilisesi", 1/201.

¹⁸⁴ Erdoğan, 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler, 170.

¹⁸⁵ Durak, "Süryani Ortodoks Kilisesi", 1/201.

İğnatiyos Abdullah (1521-1557)
 İğnatiyos Nimetullah (1551-1576) (Beraberinde Filatos adında birisi.)
 İğnatiyos Davutşah (1576-1591)
 İğnatiyos Hidaye (1591-1640)
 İğnatiyos Şemun (1640-1653)
 İğnatiyos Yeşu Kameşoğlu (1653-1661)
 İğnatiyos Abdulmesih (1661-1686)
 İğnatiyos Gevergis Musullu (1687-1708)
 İğnatiyos İshak Musullu (1709-1722)
 İğnatiyos Şükrullah II (1722-1745)
 İğnatiyos Geversis Urfalı (1745-1768)
 İğnatiyos Geversis Musullu (1768-1781)
 İğnatiyos Matios Mardinli (1782-1817) Miyahel ve Behnam beraberinde
 İğnatiyos IV. Gevergis Halepli (1818-1836)
 İğnatiyos II. İlyas Musullu (1838-1847)
 İğnatiyos Yakup II. Mardinli (1847-1871)
 İğnatiyos IX. Fetros Musullu (1872-1894)
 İğnatiyos II. Abdulmesih (1895-1905)
 İğnatiyos II. Abdullah (1906-1915)
 İğnatiyos III. İlyas (1917- 1932).¹⁸⁶

1.10.5. Patrik Vekili

Patrik vekili Süryani Kadim Patriği'nin cemaat ile ilgili işleriyle ilgilenip, bu işler için resmî makamlarla irtibat kurmakla görevlidir.¹⁸⁷ Süryani Kadim cemaati İstanbul'da kendilerini temsil etmek üzere bir kilise oluşturup burada bir patrik vekili bulundurmıştır. Patrik II. İlyas 1844 yılında Mardin metropoliti olan Yakup'u İstanbul'a patrik vekili olarak göndermiştir. Metropolit Yakup İstanbul'da bir bina satın alıp Meryem Ana Kilisesi'ni tahsis etmiştir.¹⁸⁸ Bu atama resmî makamların onayı ile olmayıp cemaat içinde bir atama özelliği taşımaktadır. Resmî anlamda ilk

¹⁸⁶ Özcoşar, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler", 2/81-82.

¹⁸⁷ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 85.

¹⁸⁸ Ahmet Taşğın, "Süryani Kadim Ortodoks Kilisesinde Yenileşme Çabaları: Deyru'l Zafaran Manastırında Patriklik Matbaası", *Süryaniler ve Süryanilik*, ed. Ahmet Taşğın vd. (Ankara: Orient Yayınları, 2005), 4/10.

patrik vekiline ise 1852 tarihli bir belgede rastlanmaktadır. Buna göre Patrik Yakup “*Midyat Cebel-i Tur ve sahralarda bulunan kiliselere nezaret etmek ve kaza-i mezbur ile zikr olunan mahallerde mütemekkin Süryani Kadim taifesinin İcra-i ayinlerine*” bakmak üzere bir rahip görevlendirmek için İstanbul’dan izin istemiştir. Divanda görüşülen bu konu hakkında daha önce böyle bir kayda rastlanmadığı belirtilmekle birlikte Patrik Yakup’un bu isteği kabul edilmiştir.¹⁸⁹

İstanbul’daki patrik vekilinin ilk zamanlarda Osmanlı yönetimi tarafından nasıl kabul edildiği ve hangi vasıfla muhatap alındığı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Muhtemelen ilk zamanlarda Ermeni Patrikliği aracılığı ile merkezle bağlantı kurmuşlardır. Ancak 19. yy’ın sonlarına doğru patrik vekillerinin Osmanlı yönetimi tarafından Süryani Kadim Patrikliği ile ilgili işlerde direkt muhatap kabul edildiği görülmektedir.¹⁹⁰

1.10.6. Metropolit ve Matranlık

Kilise hiyerarşisinde patrikten sonra en yetkili din adamı ‘matran’ idi. Ancak bu makam patriğin yardımcısı olarak algılanmamalıdır. Zira patrikhane dışında Hristiyanların yaşadıkları yerler idarî bölgelere ayrılıyor ve matranlıklar tesis ediliyordu. Matranlık idaresinde birden fazla piskoposluk birimleri oluşturulup bunlar belli bölgeleri içeriyordu. Oluşturulan bölgelerdeki din işlerini matranlar yürütüyordu. Bu kelimenin Yunanca aslı olan Mitropolit ‘şehir idaresinin başındaki kişi’ anlamına gelip Arapça’ya ‘matran’ olarak geçmiştir. İslâm yazarlarından Kalkaşendî ‘matran’ kelimesinin anlamını “Hristiyanlar arasında davalara bakan kadı” olarak vermektedir.¹⁹¹

Bu iki kavram Süryani hiyerarşisinde aynı anlamda kullanılmakla birlikte Osmanlı kaynakları incelendiğinde kavramlar arasında fark olduğu görülür. Buna göre metropolit idarî anlamda bir görevi ifade ederken matranlık ruhanî anlamda bir rütbeyi temsil etmektedir. Bununla birlikte tüm metropolitler aynı zamanda matrandır. Matran rütbesinde olmayan metropolit merkezlerinde, metropolitliğe rahipler vekâleten bakmaktadırlar.¹⁹² Süryani Kadim metropolitleri aynı zamanda Ermeni cemaatindeki murahhaslar gibi cemaat temsilciliği görevini de

¹⁸⁹ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 85-86.

¹⁹⁰ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 87.

¹⁹¹ Levent Öztürk, *İslam Toplumunda Hristiyanlar* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2012), 86-87.

¹⁹² Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 88.

üstlenmişlerdir. Metropolitler patrik tarafından takdis edildikten sonra padişah tarafından da görevlerinin onaylanması ile görevlerine başlarlardı. Bu onayın geçerliliğine dair metropolitlere, patriklerin beratına benzer bir berat verilirdi. Beratlarda patriklerin yetkileri ve yetki alanları belirtilirdi. Bu beratlarla göre görevli metropolit bölgedeki tüm din adamlarıyla ilgili azl ve tayin yetkisine sahiptir. Yine metropolitler patriğin yetki alanına ait olan evlilik, boşanma, miras vs gibi patriğin tüm yetkilerine kendi görev alanı içinde sahiptir.¹⁹³

Metropolitlik, içinde birden fazla piskoposluğu barındıran bölgesel bir yönetimi temsil etmektedir. Diyarbakır, Suriye ve Musul gibi metropolitlikler Osmanlı dönemindeki önemli metropolitliklerdendir.

Süryani Kadim Kilisesi'nin Türkiye'deki mevcut metropolitlikleri şunlardır:

1.10.6.1. İstanbul- Ankara Metropolitliği

Merkezi İstanbul olup İstanbul ve Ankara bölgelerini kapsamaktadır. İstanbul Metropolitliği'nin bünyesinde aynı zamanda patrik vekilliği de vardır. İstanbul Metropolitliği'nde bir metropolit ve altı ruhanî vardır. İstanbul Metropolitisi Mor Filüksinos Yusuf Çetin'dir. Bu metropolitliğe bağlı aktif altı kilise vardır.¹⁹⁴

1.10.6.2. Turabdin Metropolitliği

Merkezi Midyat'ta olup, Deyru'lumur (Mar Gabriel), İdil, Turabdin, Siirt, Cizre, Nusaybin ve çevrelerini içine alır.¹⁹⁵ Turabdin Metropolitisi Mor Timetheos Samuel Aktaş'tır.¹⁹⁶

1.10.6.3. Mardin Metropolitliği

Merkezi Mardin olup Diyarbakır, Adıyaman, Malatya ve Elazığ bölgelerini kapsamaktadır. Mardin Metropolitisi Saliba Özmen'dir.

Adıyaman Metropolitliği 2006 yılında Rahip Melki Ürek'in Adıyaman Metropolitliği'ne yükseltilmesiyle Türkiye'deki Metropolit sayısı dört'e yükseltilmiştir. Dünyada Süryani Kadim Patrikliği'ne ait 19 metropolitlik merkezi bulunmaktadır.¹⁹⁷

¹⁹³ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 89.

¹⁹⁴ Durak, "Süryani Ortodoks Kilisesi", 1/202.

¹⁹⁵ Hanna Dolebeni, *Tarihte Mardin* (İstanbul: Resim Ofset Matbaacılık, 1972), 168.

¹⁹⁶ Durak, "Süryani Ortodoks Kilisesi", 1/202.

¹⁹⁷ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler*, 172-173.

1.10.7. Piskoposluk

Metropolitliğin bir alt rütbesi piskoposluktur. Süryani cemaatine göre piskoposluk hem ruhanî anlamda bir rütbe iken hem de buna bağlı idarî anlamda da yetkilere sahip bir makamdır. Piskoposlar bulundukları bölgelerde patrik ve metropolitlerin temsilcileri sayılırlar ve bu yüzden cemaatin işlerini yürütürler. Süryani Kadimlere ait piskoposluk merkezlerinin 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren metropolitliklere çevrildiği görülmektedir. Bu durum Süryani Kadimlerin bahsedilen dönemde teşkilâtlanma açısından gelişme yaşamalarıyla ilgilidir.¹⁹⁸ Süryani Kadim Nizamnamesine göre matran ve piskoposluk rütbesine atanacak kişi dindar ve güzel ahlâk sahibi, dinî konulardan bütünüyle haberdar, ruhanî yönün dışında maddî yönden de yetenekli, kanun ve uygulamalara vakıf, her yönüyle bu makama layık kişiliğe sahip olmalıdır. Ayrıca devletin resmî dili olan Türkçe'ye meramını ifade edebilecek kadar hâkim olması gerekmektedir.¹⁹⁹

1.10.8. Papaz ve Kocabaşılar

Müslümanların muhtarlarına karşılık gayrimüslimlerin bulundukları mahalle ve köylerde kocabaşılar vardı. Müslümanlarda imam olan kişinin görevini ise Süryani Kadimlerde papazlar ifa etmekteydi. Klâsik dönemde şehirlerde mülkî ve belediye işlerinde kadının temsilcisi olarak papazlar ve kocabaşılar görev yapmaktaydı. Kocabaşılar göreve seçimle geliyordu. II. Mahmut döneminde muhtarlık teşkilâtının kurulmasıyla kocabaşılardan seçimi muhtarların seçiminde uygulanan kurallara doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.²⁰⁰ II. Mahmut döneminde gayrimüslimler için yapılan yenilikler ile mahallelerde kâhya ve muhtar namıyla ikişer kişi seçilmiş ve ellerine papaz, muhtar ve kâhya mühürleri verilerek idarede bir düzenlemeye gidilmiştir.²⁰¹

Kocabaşılar devletin emirlerini halka bildirmek ve bulunduğu mahallin idarî otorite ile ilişkilerini yürütmekle görevlidirler. Mahallelerinde ölen, göç eden veya gelip yerleşenleri günü gününe kayıtlara geçirip defter nazırlarına bildirmekle yükümlüdürler. Tanzimat'ın ilanından sonra vergi sisteminde gerçekleşen yeni

¹⁹⁸ Kemal Çiçek, "Birinci Dünya Savaşı ve Nesturi Süryaniler", *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyum Bildirileri*, ed. İbrahim Özcoşar - Hüseyin Haşimi Güneş (İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi, 2006), 89-90.

¹⁹⁹ Bayburt, *Türk Tarihi'nde Süryaniler (1880-1938)*, 329.

²⁰⁰ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 89-90.

²⁰¹ Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşları*, 31.

düzenlemeler ile papazlar ve kocabaşlar topladıkları paraları kayda geçirip kazaya aktarmak ile yükümlü tutulmuşlardır.

Süryani köylerinde kocabaşlık rütbesi bir ailenin elinde olabiliyordu. Bu aileler bu vesileyle bir nevi köy yönetimini ellerinde bulundurmuş oluyorlardı. Hatta bazı köylerde bu yönetimin baskıya dönüştüğü ve bu sebepten köylülerden din ya da mezhep değiştirenlerin olduğu görülmüştür.²⁰²

Papazlar ise patrik veya bulundukları bölgenin metropolitleri ve piskoposları tarafından atanıyorlardı. Bunun dışında bölgenin mülkî amirlerinin de onayının alınması gerekiyordu. Hatta bazen gerekli izinler için başkentten onay beklendiği de olmuştur. Papaz olabilmek için kilise eğitimi almak gerekiyordu. Süryani Kadimlerde köylerde, cemaatin bulunduğu bölgelerde bir ruhanînin bulunması Hristiyanlığın çok önemseddiği bir şart olarak görülmüştür. Köylerde papazlığın bir ailenin elinde olması mümkün değildir çünkü papazlık bir kilise eğitimi ile ulaşılabilecek rütbedir. Bununla birlikte papazlık bir aile geleneği olarak babadan oğula geçebilmektedir. Ahkâm defterlerine göre papazlar yeni doğan bebekleri vaftiz etmek, ölüm durumlarında gerekli dinî vecibeleri uygulamak, İncil okuma ve mezheplerinin gerektirdiği diğer âyinleri yerine getirmekle görevlidirler. Yine medreselerde köyün veya mahallenin çocuklarına okuma yazma öğretmek de papazın görevlerindendi.²⁰³

Rahip ve papazlık için diyakosluk sınıfında yer alan özelliklere sahip olmak gerekiyordu. Bu kategori içindeyken evlenenler rahip olma hakkından vazgeçip papaz olabiliyorlardı.

1.10.9. Kilise ve Manastır

Hristiyan din anlayışında kiliseler bireyin tüm hayatı boyunca anlamlı zamanların yaşandığı yerler olması açısından fert ve cemaat nezdinde önemli bir yere sahiptir. Kiliseler mimarî bir yapı olmalarından ziyade İsa'ya inananları bir araya toplayan mekân olması hasebiyle "İsa'ya inanan topluluk" anlamında kullanılmaktadır. Süryaniler mabetlerini ifade etmek için deyr, kenise ve ito kavramlarını kullanmaktadırlar.²⁰⁴

²⁰² Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 92.

²⁰³ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 92-93.

²⁰⁴ Bayburt, *Türk Tarihi'nde Süryaniler (1880-1938)*, 271-272.

Diğer Hristiyan kiliselerinde olduğu gibi Süryani kiliselerinin de yönü doğuya doğrudur. Kiliselerin içi üç mekândan oluşmaktadır. ‘Kduşkudşin’ denilen bölüm mihrap ve tüm kutsal objelerin bulunduğu kapı veya perde ile diğer bölümlerden ayrılan, üzerine âyinlerin yapıldığı kısımdır. Kduşkudşinin de içinde bulunduğu birinci bölüme ‘madepho’ ya da ‘mihrap bölümü’ denilmektedir. Bazı kiliselerde metropolitin saygınlığı ve oturması için bu bölüme kürsü konmaktadır. Belirli zamanlarda özel anlamlar için açılıp kapanan perde bulunmaktadır.²⁰⁵

Giriş bölümünün ortasında Süryanicede ‘Gugulto’ denilen İncil sehpaı vardır. Sağda peygamberlerin, solda Rabbin elçilerine işaret eden ‘Gude’ denilen bölüm, ikinci bölümü oluşturur. Bu bölümde ruhanîler ve diyakoslar bulunur. Üçüncü bölüm olan ‘Hayklo’ ise inançlı topluluğun dua etmek için hazır bulunduğu bölümdür. Din görevlilerinin yönettiği kilise kurumu Süryani toplumunun en gelişmiş ve yaygın kurumudur. Bu sebeple din görevlileri Süryani toplumunu bir araya getiren, bireyleri birbirine bağlayan unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Manastırlar ise genellikle münzevî yaşamın hâkim olduğu yerleşim yerlerinden uzak mekânlardır. Burada rahip ve rahibeler dünyadan el çekmiş olarak yaşayıp dinî vecibelerini yerine getirirler. Manastırlarda rahiplerin âyin yaptığı koro ve toplantı salonu, rahipler için odalar, yatakhane, yemek salonu, misafir kabul salonu, kütüphane ve idarî bölümler mevcuttur. Süryaniler için en önemli manastır Deyru’lzaferan Manastır’dır. Mardin’in 4 km doğusunda bulunan manastır 1293-1932 yılları arasında Süryanilerin patriklik merkezi olarak kabul edilmiştir. Şu anda Mardin metropolitliği olarak kabul edilen bu manastırın metropoliti Saliba Özmen’dir. Bir diğer önemli manastır da Deyrulumur/ Mor Gabriel Manastır’dır. Bu manastır Midyat’ın 22 km uzaklığında bulunup MS. 613’den 1088’e kadar Turabdin bölgesinin metropolitliği olarak kabul edilmiştir. Günümüzde Turabdin metropoliti Samuel Aktaş’tır. Süryaniler için önemli olan diğer bir manastır ise Mor Abraham Manastır’dır. Midyat’ın 1 km doğusunda bulunan bu manastır günümüzde ibadete açıktır.²⁰⁶

19. yy’ın ortalarında Osmanlı Devleti’nin idarî yapısında gerçekleşen düzenlemeler ile sancak ve kazalarda idare meclisleri oluşturuldu. Sancak meclisleri

²⁰⁵ Bayburt, *Türk Tarihi’nde Süryaniler (1880-1938)*, 272.

²⁰⁶ Bayburt, *Türk Tarihi’nde Süryaniler (1880-1938)*, 272-278.

eyalet meclisi yönetmeliğine uygun olarak sancağın yönetim, maliye, eğitim, öğretim ve belediye hizmetleriyle ilgili sorunları görüşmek üzere haftanın belirli günlerinde bir araya gelirlerdi. 1890'dan itibaren gayrimüslim cemaatlerin ruhanî reisleri, vilâyet idare meclislerine nöbetleşe olarak katılmaya başladı. Seçilen azalardan genellikle dörtte ikisi gayrimüslim vatandaşlardan oluşuyordu. Seçilenlerin sayısı üç kişi olduğunda bunlardan bir kişi gayrimüslim oluyordu. Tanzimat Fermanı'nın ilânından sonra Süryaniler belediye teşkilâtlarında aktif olarak görev üstlenmişlerdir. 20. yy'da Mardin livasına bağlı Midyat kazasında belediye teşkilâtında faal görev almışlardır. 19 yüzyılın son yıllarında Cercis Efendi belediye başkanlığı görevini üstlenmiştir. Süryanilerin Diyarbakır il idare meclisinde de aktif olarak görev aldıkları görülür. Diyarbakır Metropolit Abdunnur Efendi Diyarbakır il idare meclisinin üyelerinden biriydi. Süryanilerin il, ilçe ve idare meclislerinde seçilmiş olarak bulunmaları kendilerine güvenilen bir cemaat olduklarını göstermektedir.²⁰⁷

1.11. Süryani Kadim Cemaati Üzerinde Misyonerlik Çalışmaları

Hristiyanlığın ilk doğduğu ve yayıldığı yer Filistin bölgesi olup, Pavlus'un misyon faaliyetleri ile etki alanı Anadolu ve Yukarı Mezopotamya'ya kadar ilerlemiştir. Pavlus misyonu Anadolu, Yukarı Mezopotamya ve Kafkasya halklarının Hristiyanlaşma sürecinde önemli rol oynamıştır.²⁰⁸ Pavlus inancını yayarken yaptığı fedakârlıkları ve bu yolda misyonunu yürütürken esas aldığı metodu, Korintlilere yazdığı birinci mektubunda şu sözlerle anlatır:

“Ben özgürüm, kimsenin kölesi değilim. Ama daha çok kişi kazanayım diye herkesin kölesi oldum. Yahudileri kazanmak için Yahudilere Yahudi gibi davrandım. Kendim Kutsal Yasa'nın (Musa hukukunun) denetimi altında olmadığım halde, Yasa altında olanları kazanmak için onlara Yasa altındaymışım gibi davrandım. Tanrı'nın yasasına sahip olmayan değil de Mesih'in yasası altında olan biri olarak Yasa'ya sahip olmayanları kazanmak için Yasa'ya sahip değilmişim gibi davrandım.

²⁰⁷ Erdoğan, 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler, 32-33.

²⁰⁸ Suavi Aydın, “Doğu ve Batı Hristiyanlığı Arasında Son Hesaplaşma: Modernleşme ve Doğu Hristiyanlığı Üzerinde Misyon Faaliyetleri”, *Süryaniler ve Süryanilik*, ed. Ahmet Taşgün vd. (Ankara: Orient Yayınları, 2005), 3/101.

Güçsüzleri kazanmak için güçsüzlerle güçsüz oldum. Ne yapıp ne edip bazılarını kurtarmak için herkesle her şey oldum. (1. Kor. 9: 19-22). ”²⁰⁹

1.11.1. Hristiyan Dünyasında İlk Ayrışma

Mîlâdî I. yüzyıldan itibaren Hristiyanlığı kabul eden Süryaniler ise Doğu Hristiyanlığının ilk temsilcileri olmuşlardır. Süryani Kilisesi Mezopotamya'nın komşu halklarının Hristiyanlığı kabul etmeleri ile birlikte aynı çatı altında birleşmelerini sağlayan unsur olmuştur.²¹⁰ Başlangıçta kilise temelinde birleşen ve mensuplarını kilise teşkilâtlanması ile bir arada tutan Hristiyanlığın Roma'nın resmî dini haline gelmesiyle, Kadim Kilise mensupları arasında temelinde siyasî sebeplere bağlı ayrışmalar meydana gelmiştir. Bu ayrışmaların sebeplerinden biri İsa'nın tabiatına dair kristolojik görüş farklılıklarıdır. İkincisi ise Roma'nın kiliseyi artık resmî bir müessese olarak görüp kilise teşkilâtına yaptığı müdahalelerdir.²¹¹ Bu sebeplerden kaynaklanan sorunların çözülmesi için İmparatorluğun öncülüğünde Ortaçağ boyunca birçok konsil toplanmış olup bu konsillerde yeni kristolojik inanç farklılıkları ortaya çıkmıştır. Ve neticede Hristiyan dünyasında kiliseler arasında ittifaklar ve ayrışmalar doğmuştur. Bu konsillerden ilki 431 tarihli I. Efes Konsili olup, burada Nestorius'un İsa'yı hem insan hem de Tanrı olarak kabul ettiği Diofizit inancı reddedilmiş ve Nestorius taraftarlarıyla kiliseden atılıp sürgün edilmiştir. 449 yılında toplanan II. Efes Konsili'nde ise İsa'nın tek doğasının bulunduğu düşüncesi olan monofizit öğretisi resmî olarak kabul edilmiştir. Doğu Kilisesi içinde ortaya çıkan monofizit ve diyofizit inanç ayrılıklarının temelinde esasen iki büyük siyasî güç arasındaki rekabet yatmaktadır. Zira Roma- Bizans etkisinde kalanlar monofizit düşüncüyü savunurken Pers-Sasani himayesine girmiş ve o bölgede yaşayan Nestorius ve taraftarları diyofizit düşüncüyü savunmuşlardır. Bu ayrışma üzerine Nestorius ve taraftarları diyofizit düşünce temelli Nasturiler adını alırlarken monofizit öğretiyi savunan Doğu kiliseleri ayrışmadan önceki inançlarına sadakatlerini vurgulayan Süryani Kadim adını almışlardır. Böylece Hristiyanlığın ilk yüzyıllarındaki ilk yetki bölüşümü sırasında Antakya Patrikliğinin yetki alanı dışında

²⁰⁹ Şinasi Gündüz - Mahmut Aydın, *Misyonerlik Hristiyan Misyonerler, Yöntemleri ve Türkiye'ye Yönelik Faaliyetleri* (İstanbul: Kaktüs Yayınları, 2002), 27.

²¹⁰ İbrahim Özcoşar, “Papalığın Müdahalesi ve Süryani Kiliselerinde Bölünme: Keldanî ve Süryani Katolik Patriklikleri”, *Süryaniler ve Süryanilik*, ed. Ahmet Taşgım vd. (Ankara: Orient Yayınları, 2005), 1/267.

²¹¹ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 30.

kalan bölgeleri içine alan bir başpiskopos olduğu halde, Kudüs, Antakya, İskenderiye, İstanbul ve Roma patrikhanelerinden sonra altıncı olarak tasdik edilmiş Doğu Kilisesi, ortak olarak tanınan bir kilise olmaktan çıkmıştır. Ancak ayrılıklar bununla da kalmayıp 451 Kalkedon (Kadıköy) Konsili'nde yeni bir itizal durumu ortaya çıkmıştır. Roma ve İstanbul Kiliseleri bu kez İsa'da tek tabiat olduğunu savunan monofizit düşünceyi reddetmişlerdir. Bunun üzerine diyofizit düşünceyi reddeden Antakya Süryani Kilisesi için bağımsız bir patriklik kurma süreci başlamıştır.²¹² Roma'nın baskılarına rağmen Yakup Baraday'ın çabalarıyla Antakya Süryani Ortodoks Patrikliği bağımsız olarak kurulmuştur.²¹³ 6. yüzyıldan itibaren Suriye ve Yukarı Mezopotamya'da Monofizit Hristiyanlığı canlandıran Yakup Baraday anısına bu kilise Yakubi adıyla anılan yeni bir kilise örgütlenmesine sahip olmuştur. Ancak Melkitî kiliselerin Batı Suriye'deki etkinliği ve Bizans'ın burada kırılmayan hâkimiyeti, Antakya Süryani Kadim Patrikliği'nin 650'den itibaren Doğu Suriye kentlerinde dolaşmasına, 969'da Malatya'ya, 1056- 1058'de Diyarbakır'a, 1091'de tekrar Malatya'ya, 1166'da yeniden Diyarbakır'a, 1293'te Mardin'de ki Deyru'l-zaferan Manastırı'na göç etmesine neden olmuştur.²¹⁴ Süryani Kadim Kilisesi monofizit düşünceden ayrılan İstanbul merkezli Ortodoks yoruma bağlı kalan kiliselere emperyal anlamına gelen "Melkit" ya da "Melkitî" sıfatını kullanmıştır.²¹⁵

Süryani Kilisesi bu kristolojik tartışmalardan sonra gerçekleşen ilk bölünmenin ardından girdiği İslam hâkimiyeti altında XV. yüzyıla kadar Batı Hristiyanlığı'nın etkisinden uzak varlığını devam ettirmiştir. XVI. yüzyıldan itibaren Katolik misyonerlerin çalışmalarıyla birlikte Süryani Kiliseleri tekrar Batı Hristiyanlığı ile karşı karşıya kalmıştır ve bu karşılaşmanın doğurduğu sonuç yine bölünmedir.²¹⁶

Katolik misyonerlerin çalışmaları ile hem Nasturilerden hem de Süryani Kadim Ortodoks Kilisesi'nden ayrılıp Kadıköy kararlarını kabul eden yeni Katolik cemaatler ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Süryani geleneğine bağlı kiliseler, Katolikliği

²¹² Aydın, "Doğu ve Batı Hristiyanlığı", 3/103.

²¹³ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 30.

²¹⁴ Aydın, "Doğu ve Batı Hristiyanlığı", 3/104-105.

²¹⁵ Aydın, "Doğu ve Batı Hristiyanlığı", 3/104.

²¹⁶ Özcoşar, "Keldanî ve Süryani Katolik Patriklikleri", 1/268.

kabul edip Kadıköy kararlarını kabul edenler ve Kadıköy kararlarını kabul etmeyenler olarak ikiye ayrıldı.

Buna göre Kadıköy Konsili'nde alınan kararlara bağlı olmayan kiliseler; Süryani Ortodoks Kilisesi, Süryani Nasturi Kilisesi ve Marunî Kilisesi'dir.

Kadıköy Konsili'nde alınan kararlara bağlı olan kiliseler ise; Keldanî Katolik Kilisesi, Süryani Katolik Kilisesi ve Melkit Kilisesi'dir. Bu kiliseler içinde Süryani Melkit Kilisesi Kadıköy konsili sonrasında Roma'ya bağlanmışken diğer Katolik kiliseler 16. ve 19. yüzyılda yapılan misyonerlik çalışmaları neticesinde Roma'ya bağlanmışlardır. Bunların dışında 19. yüzyılda Amerikan Protestan misyonerlerin çabalarıyla Süryanilerden Protestanlığa geçenler ile birlikte Süryani Protestan Kilisesi kurulmuştur.²¹⁷

1.11.2. Hristiyanlık Tarihinde İkinci Ayrışma; Batı Kiliselerinin Doğu Kiliseleri Üzerinde Misyonerlik Çalışmaları

Misyon kelimesi sözlükte 'görev' ve 'yetki' anlamında kullanılıp bu kelime Latince 'massion'dan gelmektedir. Misyoner ise 'görevli olan kişi' anlamına gelmektedir. Kilise tarafından resmen vaaz için görevlendirmeyi ifade eden misyon kavramı 16. yüzyıldan itibaren Cizvitlerce daha özel anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Bu yüzyılla birlikte Hristiyan milletlerin kolonilere kilise görevlileri göndermesini ifade eden misyon ve misyonerlik kavramı sömürge bölgelerinin Hristiyanlaştırılması anlamında kullanılmıştır. Katolik Kilisesi'nin Hristiyanlığı yerliler arasında yaymak için gönderdiği kilise görevlilerine misyoner, bu temsilcilerin gittikleri ülkelere ise misyon ülkeleri denmiştir. 19. yüzyılda Hristiyan misyonerleri sadece dinî öğretileri anlatan vaiz olarak değil aynı zamanda eğitim ve sağlık görevlileri ve sosyal hizmetler uzmanları olarak da misyon ülkelerinde bulunmaya başlamışlardır. Ortadoğu ve bazı diğer bölgelerde eğitim ve sağlık hizmetleri vaizlik hizmetlerinin önüne geçmiştir. Hristiyan bölgelerde yetişmiş birçok misyoner öğretmen, misyoner doktor, misyon bölgelerinde faaliyet göstermiştir. Bu misyonerlerce birçok eğitim kurumu oluşturulmuş ve burada hem din eğitimi hem de genel eğitim verilmiştir. Bu okullarda Hristiyan olan ailelerin çocukları dışında Hristiyan olmayan seçkin ailelerin çocukları da öğrenci olarak kabul edilip eğitim görmüşlerdir. Bu okulların teçhizatı, eğitim kadrosu ve donanımı

²¹⁷ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 30-31.

yerel bölge okullarından belirgin olarak farklı olduğu için her zaman saygınlık kazanmış olup halk tarafından değer görmüştür. Böylece bu okullarda yetişenler ilerde ticaret, yönetim gibi önemli işlerde görev alarak misyonerlik faaliyetleri için ileriye dönük kazanım sebebi olmuşlardır.²¹⁸

Osmanlı Devleti'nde misyonerlik faaliyetlerini devletin henüz gücünü kaybetmediği 16. yüzyıla kadar götürmek mümkündür. Osmanlı güçlü olduğu zamanlarda yerli Hristiyanlar aracılığı ile Batı'nın Osmanlı'nın iç işlerine müdahalelerinden, kiliseleri kendi kontrolleri altına almaya çalışmalarından, Osmanlı sınırları içerisinde bulunan kiliselerin Batı etkisinde kalma durumlarından tebaasını korumuştur. Ancak Osmanlı'nın bu koruma gücü kendi idarî gücüyle orantılı olarak zamanla zayıflamış, bu misyon faaliyetlerinden kendini koruma gücü azalmıştır. Osmanlı geniş coğrafyası sebebiyle Batı'nın ilgi odağı haline gelmiş olup misyonerlik faaliyetlerinin çalışma sahası haline gelmiştir. Osmanlı'nın içine düştüğü zafiyet sonucu cemaatler üzerindeki otoriter gücü sarsılmıştır. Ayrıca çağın gereği kurulması gereken sosyal kuruluşların devlet tarafından yeterince tesis edilmeyişi ve bu eksikliklerin misyonerler aracılığı ile doldurulmaya çalışılması, Osmanlı'yı misyon çalışmalarının sahası haline getirmiştir. Dinî bir amaca hizmet ediyor gibi görünen misyonerlik çalışmaları zamanla Avrupa sömürgeciliğinin önemli araçlarından biri haline gelmiştir. Bu faaliyetler çerçevesinde misyonerler Osmanlı'nın eğitim, kültür, siyasî ve sosyal yapısında etki oluşturmuş ve kısmen Osmanlı'nın tarihi seyrine yön vermiştir.²¹⁹

Osmanlı'da ilk misyon faaliyetleri Katolikler aracılığıyla gerçekleşmiştir. Bunda Doğu Akdeniz ticaretinde aktif olan İtalyan ve Fransız tüccarlara Kanuni zamanında verilmiş kapitülasyonlar sayesinde tanınan imtiyazların rolü büyüktür.²²⁰

Katolik dünyasının lideri konumundaki Papa rakipleri olarak gördüğü Doğu Hristiyanlığı'nı da kendi denetimi altına almak istiyordu. Papa'nın bu faaliyetleri için uygun gördüğü güç, tarikat örgütlenmesine sahip Cizvit ve Kapusen rahipleri idi. Bunlar gittikleri yerlerde Katolik inancıyla birlikte Papa'nın idarî hâkimiyetini de

²¹⁸ Gündüz, "Misyonerlik", 30/193-199.

²¹⁹ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 376.

²²⁰ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 378.

benimsetmeyi amaçlamışlardı.²²¹ Cizvitlerin Osmanlı'ya gelişleri oldukça eskidir. 1540' da Mezopotamya'da Cizvit varlığının olduğu bilinmektedir. 1622'de Papa'nın da desteğiyle Cizvit misyonerler Halep ve Musul'da çalışmaya başlamışlardır. Bu yüzyılın sonunda ise Cizvit misyonerler çalışma alanlarını genişletip Mardin'e kadar gelmişlerdir. Örneğin Cizvit rahip Michel Nau 1681-1682'de Mardin'de çalışmış ve 1683'de burada ölmüştür.²²²

Osmanlı'nın içinde bulunduğu zafiyetten yararlanan Papa ve Fransa Süryanilere “Eğer Süryaniler kendi geleneklerinin canlı bir tanığı olarak var olmak istiyorlarsa Katoliklere katılmaktan başka çareleri yoktur.” düşüncesini benimsetmeye çalışıyorlardı. Papa ve Fransa için bu konu siyasî sebeplerden ötürü önemliydi ancak bu mücadelenin aracı teolojik yaklaşımlar oluyordu.²²³ Daha açık ifadeyle misyonerler geldikleri ülkenin emperyalist amaçlarına hizmet ediyorlar ve Osmanlı'da yaşayan bu Hristiyan halkı kullanmak suretiyle Fransa, İngiltere ve Rusya gibi Batılı devletlerin politikalarına hizmet ediyorlardı.²²⁴ Batılı Kiliseler misyon faaliyetlerini esas olarak Doğu Hristiyanlığına yoğunlaştırıp, Doğu Hristiyanlığının müttefikliğini kazanıp Doğu'da nüfuz elde etmek istiyorlardı.²²⁵

19. yüzyıla gelindiğinde Batı misyonerlerinin Osmanlı'da Katolik ve Protestanlaştırma çabalarının sonuç verdiğini görüyoruz. Bu yüzyıl Batı misyonerlerinin bir bütün olarak tüm dünyada aktif misyonerlik faaliyetlerine giriştiği ve Hristiyanlığı evrensel bir dine çevirme konusunda başarılı olduğu “Misyon Yüzyılı” olarak da ifade edilen dönem olmuştur. Osmanlı topraklarına ulaşan misyonerler buraya küçük grupçuklar halinde gelmelerine rağmen resmî devlet görevlilerinin bile ulaşamadığı en ücra köşelere gidip buralarda amaçları uğruna çalışmışlardır. Yine Tanzimat sonrasında elde ettikleri diplomatik güçlerle Osmanlı'dan talepte bulunma ve isteklerini kabul ettirme hakkı bulmuşlardır.²²⁶ Bu çalışmalar bir bakıma Osmanlı'nın modernleşme hareketleri olarak görülmüşse de aynı zamanda kendisini yıkıma götüren sebeplerin başında gelmiştir. Zira bu modernleşme çerçevesinde açılan yeni okullarda yetişen bireyler İmparatorluk

²²¹ Özcoşar, “Keldanî ve Süryani Katolik Patriklikleri”, 1/269.

²²² Aydın, “Doğu ve Batı Hristiyanlığı”, 3/108.

²²³ Özcoşar, “Keldanî ve Süryani Katolik Patriklikleri”, 1/270.

²²⁴ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 378.

²²⁵ Aydın, “Doğu ve Batı Hristiyanlığı”, 3/102.

²²⁶ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 379.

fikrine karşılık milliyetçilik düşüncesini desteklemiş ve anayasacı akımların öncülüğünü yaparak Osmanlı'nın çöküşünü hızlandırmışlardır.²²⁷ 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde gayrimüslimlerin eğitim alanında önemli mesafeler aldığı görülmektedir. 1897 yılında Osmanlı'da gayrimüslimlerin idaresinde olan İbtidaiye, Rüşdiye ve İdadiye olarak toplam 6739 okul bulunmaktaydı. Bu okullarda yarım milyona yakın öğrenci eğitim görmekteydi. İngiliz, Fransız, İtalyan, Alman ve Amerikalılar'ın açmış oldukları birçok özel okul bulunmaktaydı. Ve bu okulların çoğu misyonerlerin yönetimindeydi. 1900 yılında Amerikan misyoner örgütü olan "American Board Of Commissioner of Foreign Missions" yönetiminde 425 okul Osmanlı'da eğitim vermektedir. Buradaki öğrencilerin çoğunluğunu ise Ermeniler oluşturmaktadır.²²⁸ Batı Misyonerlerinin Osmanlı sınırları içinde bulunan Hristiyanlar arasında belirledikleri en önemli hedef kitlesi Ermeniler olmuştur. Misyonerler Ermeniler aracılığı ile siyasî ve ekonomik nüfuz sahalarını genişletmeyi amaç edinmişlerdir. 17. yüzyılda daha çok Ermeniler arasında başlayan Katolikleşme çalışmalarının 19. yüzyıla gelindiğinde Ermeni Grogeryen nüfusunu Mardin'de tüketmiş olduğu görülmektedir. 18. yüzyılın başlarında aynı çalışmalar bu kez Ermenilere bağlı görülen Süryanilere yöneltilmiş ve neticede Süryani Kilisesi'ni Katolik Süryaniler ve Ortodoks Süryaniler olarak ikiye bölmüştür.²²⁹ 16. yüzyılda Misyonerler Nasturîler üzerinde de etkili olmaya başlamış ve nihayetinde Keldanî Kilisesinin ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır.²³⁰

1.11.2.1. Katolik Misyonerler

Roma'nın Hristiyanlığı resmen kabul etmesiyle birlikte Hristiyanlık hem Roma İmparatorluğu tarafından korunan bir din haline geldi hem de kilisenin siyasallaşma süreci başlamış oldu. Roma İmparatorluğu kendi siyasal yapısıyla bütünleştirdiği bu dinin inanç ve öğretilerini, tebaasına resmî bir söylem olarak dayatmış ve gönüllü gönülsüz tabiiyet beklemiştir. Yine Hristiyanlık dünyasında ortaya çıkan İsa'nın tabiatı konusunda düşünce farklılıklarına dair yorumları

²²⁷ Aydın, "Doğu ve Batı Hristiyanlığı", 3/109.

²²⁸ Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi*, 81.

²²⁹ Ayhan Öztürk, "19. Yüzyıl Mardin'inde Müslim-Gayrimüslim İlişkilerine Örnekler", *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyum Bildirileri*, ed. İbrahim Özcoşar - Hüseyin Haşimi Güneş (İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi, 2006), 520.

²³⁰ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 381.

tartışmak üzere toplanan konsilleri Roma İmparatorluğu düzenlemiştir. Burada alınacak kararları da bu siyasî otorite etkilemiştir. Böylece Hristiyanlık dininin öğretileri zamanla iktidarın resmî söylemi olarak algılanacak hale gelmiştir. İktidarlarca alınacak teolojik yorumun aksine sahip düşüncedekiler zındık ilan edilmişlerdir. İşte bu konsillerde alınan resmî kararların aksini düşünenler ilk olarak Diofizit düşünce yorumcuları Nasturiler ve daha sonra da Monofizit düşüncüyü savunan Ayrılmış Kiliseler (Ermeni, Süryani, Kıptî, Habeş kiliseleri) adıyla anılan kiliseler resmî kiliseden aforoz edilmişlerdir. Bundan sonraki süreçte bu kilise mensupları için Roma ve Bizans'ın baskı süreci ve şiddeti başlamıştır. Bu kiliseler 7. yüzyılda Müslümanların hâkimiyeti altına girdikleri zaman nihayet rahat nefes almışlar ve inançlarını yaşama fırsatı bulmuşlardır. İşte buradan hareketle misyonerlik faaliyetlerinin iki farklı muhatabı doğmuştur. Bunlardan biri Hristiyan olmayan kişiler, bir diğeri ise İsa'nın tabiatı konusunda farklı inanca sahip ayrılmış kilise mensuplarıdır. Buradan hareketle Roma ve Bizans'ın resmî inancına bağlı misyonerler Ortaçağ boyunca bir taraftan Hristiyan olmayan unsurlar üzerinde misyon faaliyeti yürütürken bir taraftan da Ermeni, Süryani, Nasturi kilise mensuplarını da Roma ve Bizans'ın da bağlı olduğu resmî öğretilere bağlamak için uğraşmışlardır. İlerleyen dönemde Roma'nın siyasî hedefleri doğrultusunda bütün kiliseleri kendi hâkimiyeti altında tutma isteği Bizans Kilisesi için de geçerli olmuş ve bu misyonerler bir taraftan Müslümanlar ve ayrılmış kilise mensupları için faaliyet gösterirken diğer yandan Bizans İmparatorluğu'nun resmî düşüncesini temsil eden İstanbul Kilisesi için de misyonerlik faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Öyle ki Ortaçağ boyunca kilisenin önderliğinde Müslümanlara karşı düzenlenen askeri seferler olarak bilinen Haçlı Seferleri sadece Müslümanları hedef almamış, kendi din mensupları olan Hristiyanları da hedef almıştır. Böylelikle misyonerler sadece inandıkları dinin öğretilerini gittikleri yerde anlatmakla kalmayıp bağlı oldukları siyasî otoritenin de propagandasını yapıp onların siyasî çıkarlarına hizmet etmişlerdir. M.5. yüzyılın ikinci yarısında Batı Roma'nın çöküşüyle Roma Kilisesi bu iktidar boşluğundan yararlanıp, Papalık lehine gelişen şartlardan istifade edip, dinî olmanın yanında dünyevî anlamda da iktidar olmak istemiştir. Roma Kilisesi bu anlamda kendi hâkimiyetini sağlamak adına dinî bütünlük düşüncesi çerçevesinde misyonerlerini dört bir tarafa gönderip mensuplarını ve hakimiyet alanını

genişletmek istemiştir. Bu emeller 15. yüzyıla kadar ayakta kalan Bizans'ın resmî dinini temsil eden İstanbul Kilisesi için de tehdit oluşturmuş, böylelikle Roma Kilisesi ikinci bir ayrılığın da mimarı olmuştur. Roma ve Bizans'ın bu karşı karşıya kalma durumları kiliseleri ikiye bölmüş ve Katolik ve Ortodoks olarak Hıristiyanlık dünyası ikiye ayrılmıştır. Kilisenin dinî ve dünyevî hâkimiyetine yönelik 16. yüzyılda Martin Luther öncülüğünde başlayan reformist hareketler birçok teolojik konu ile birlikte Papa'nın dinî-dünyevî hkimiyetinin tartışılmasını gündeme getirmiştir. Reformistler Kilise'nin ve Papa'nın dünyevî iktidar yetkisini yani teokراسiyi reddetmişlerdir. Bu düşünceler kısa süre sonra reformistlerin oluşturduğu Protestanlığı doğurmuştur. Böylece bir tarafta Tanrı adına dünyevî yetkiyi Papa'ya veren Katolikler ile diğer tarafta Tanrı adına iktidarın kilise dışı siyasal egemenlere verilmesini savunan Protestanlar olmuştu. Katolikler Papa ve kilise merkezli bir din anlayışını vurgularken Protestanlar kilise dışı iktidar merkezli bir din anlayışı ortaya çıkar mıştır. Böylece iki taraf da misyon faaliyetlerinde karşılıklı hem birbirlerini hem de kendileri dışında kalan Doğu Hıristiyanları ile Müslümanları hedef almışlardır.²³¹

5. ve 6. yüzyıllarda Roma'nın baskılarına maruz kalan Ayrılmış Doğu Kiliseleri 7. yüzyılda Müslümanların hâkimiyeti ile Roma'nın baskılarından kurtulmuş oldu. Doğu ile Batı Kiliseleri arasındaki bu mücadele 16. yüzyıla gelindiğinde misyoner faaliyetleri ile yeniden gün yüzüne ıktı. Batı bu kez Katolik misyonerler aracılığı ile Doğu kiliseleri üzerinde nüfuz elde etmek istedi. Osmanlı sınırlarında ilk misyoner faaliyetler Katolikler tarafından başlatıldı. Bunlar Osmanlı'nın her bir köşesine yayılıp burada Doğu Katolikliğini ve Papa'nın hâkimiyetini kazanmayı ilke edindiler. Bunun için Osmanlı Hıristiyanlarını parça parça Katolik mezhebine dâhil etmek suretiyle tüm dünya Hıristiyanlığını Papa'nın başkanlığında tek çatı altında toplamayı hedeflediler. Osmanlı her ne kadar tebaasının, merkezi kendi toprakları dışında bulunan mezhebe girmelerine karşı olsa da bunun için aldığı önlemler dönemsel olduğundan ve bunları devam ettirecek gücünü kaybettiğinden bu faaliyetlerin ilerlemesini durduramadı. Yerli Hıristiyanların Katolik mezhebine geçmesi, bu Hıristiyanların kendilerini Osmanlı

²³¹ şınasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü* (Ankara: Vadi Yayınları, 1998), 29-33.

padişahından çok Papa'ya ve Fransız krallarına bağlı hissetmelerine sebep olacaktı. Nitekim öyle de oldu. Rumlar ve Ermeniler zamanla Katolik misyonierlerin desteğiyle Fransız kralına büyük kurtarıcı gözüyle bakmaya başlamışlardı.²³² Katolik propagandası en çok Ermeniler arasında etkili oluyordu. 1691 yılında 30 bin Ermeni'nin Katolik mezhebine geçtiği belirtilir.²³³ 1630 yılına kadar İstanbul'da Ermeni toplumu içinde farklı bir mezhep söz konusu değilken bu tarihten sonra Roma'ya bağlı misyonierlerin etkisiyle Katolik mezhebi Ermeniler arasında yayılmıştır. Osmanlı bu dönemde mezhep değiştirenlere ihmalkâr davrandığı gerekçesiyle İstanbul Ermeni Patriği'ni 1701 tarihinde hapsedmiştir.²³⁴ Osmanlı Devleti'nin bu ve buna benzer birçok çaba ve önlemine rağmen misyonier propagandalar içten ve dıştan devam etmiş ve Osmanlı sınırlarındaki yerli Hristiyanlar parça parça Katolik mezhebine girmek suretiyle bölünmüşlerdir. Nihayetinde Osmanlı tüm direnmelere rağmen Katolik mezhebe giren Hristiyanları bir millet olarak tanımak durumunda kalmıştır. Ermeniler üzerinde yapılan çalışmalar sonuç vermiş ve Ermeni Katolik Kilisesi 1829 yılında Osmanlı tarafından millet olarak tanınmıştır.

16. ve 17. yüzyılda Osmanlı'nın takibatı ile Cizvit, Fransisken ve Kapusenler Osmanlı sınırlarını terk etmek zorunda kalmışlarsa da 19. yüzyılda yeniden Osmanlı'da misyon faaliyetlerine dönmüşlerdir. 19. yüzyıla gelindiğinde Protestan misyonierlerin Osmanlı'da misyonierlik çalışmalarına başlamaları üzerine Katolik ve Protestan misyonierler arasında rekabet başlamış olup Katolikler tekrardan misyon çalışmalarını gündeme taşımışlardır.²³⁵

1.11.2.1.1. Katolik Misyonierlerin Süryanilere Yönelik Çalışmaları

Katolik misyonierler Süryanilerin yaşadıkları bölgelere 16. yüzyılda ulaşmışlardır. Cizvitlerin 1540 yılında Mezopotamya'da bulundukları bilinmektedir. Papalığın misyonierliği ve propaganda faaliyetlerini destekleme kararı almasıyla Cizvit misyonierler 1662'de Halep ve Musul'da çalışmaya başlamışlardır. Bu misyonierlik alanlarını daha da genişletip Mardin'e kadar geldikleri bilinmektedir. Bu

²³² Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi* (İstanbul: Risale Yayınları, 1996), 63-68; Öztürk, "19. Yüzyıl Mardin'i Müslim- Gayrimüslim", 380-381.

²³³ Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, 58.

²³⁴ Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, 59.

²³⁵ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 382.

dönemde Mardin’de Cizvit Rahip Michel Nau misyoner faaliyetinde bulunmuş, ancak bu çalışmalar Süryaniler tarafından sekteye uğratılmış ve hattâ rahip tutuklatılmıştır. Kısa bir süre tutuklu kalan rahip aynı bölgeye bu kez doktor olarak gelmiş, ancak Süryani Patriği’nin baskıları ile Halep’e gönderilmiştir. Yine 1690 yılında bölgeye gelen Yusuf Raye Karmeli ile 1770 yılında gelen Evgin ve Angelo isimli iki rahip de burada çalışmalarına devam edememiş, halk tarafından çalışmaları sekteye uğratılmış ve Katolikliği yayma çabalarında başarısız olmuşlardır.²³⁶ 1759-1779 tarihleri arasında Dominiken misyonerlerinin Mardin’de bulundukları bilinmektedir. Kapusenler ise Mardin ve etrafında 1630 yılında faaliyet göstermeye başlamışlardır. Bu çalışmalarının neticesinde bir kısım Mardin Ermenisi’nin Katolikleşmesini sağlamışlardır. Yine bu misyon çalışmaları ile Nasturilerden bazıları Katolik mezhebine geçip Keldanî adını almışlardır. Böylece 1680 yılında Papa XI. Pius’un onayıyla Keldanî ya da diğer adıyla Katolik Nasturî Kilisesi resmen kurulmuştur.²³⁷

Katolik misyonerlerin bu faaliyetlerinden en geç etkilenen grup ise Süryani Kadim cemaati olmuştur. Tüm dünya Hristiyanlığının lideri olmayı hedefleyen Papa için henüz tam içine sızamadığı Süryani Kadimler Doğu Hristiyanlığı’nın kadim kiliselerinden biri olması sebebiyle önem arz ediyordu. Katolik dünyasının bu çabalarına en fazla direnen cemaat Süryani Kadimler olsa da 18. yüzyıla gelindiğinde misyonerler çabalarının karşılığını almışlardır ve nihayetinde Süryani Kadim cemaatinde de Katolik Süryani Kilisesi ve Ortodoks Süryani Kadim Kilisesi olarak bölünme gerçekleşmiştir.²³⁸ Esasen Süryani Kadim cemaati içinde gerçekleşen bu bölünmenin temelinde patriklik mücadeleleri vardır. Süryani Kadim cemaatinin 1782 yılında yaptığı patriklik seçimi sırasında meydana gelen ihtilâf sonucu patrik adayı olup seçilmeyen Miyahel Carve Suriye’deki Katolik misyonerlerle ilişkiye geçmiştir. Bu durumu fırsat bilen Papa, Süryani Kadim Kilisesi’nden farklı sebeplerle ayrılmış olan Süryanilere, Süryani Katolik Patrikhanesi’ni kurup Miyahel Carve öncülüğünde Mardin Deyrû’zzafaran Manastırı’nı Süryani Katolik Kilisesi’nin

²³⁶ Bayburt, *Türk Tarihi’nde Süryaniler (1880-1938)*, 109.

²³⁷ Aydın, “Doğu ve Batı Hristiyanlığı”, 3/108.

²³⁸ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 385.

merkezi olarak ilân etmiştir. Ancak bu durum Süryani Kadim cemaati tarafından kabul edilmeyince Patriklik merkezi değiştirilmiştir.

Katolik Misyonerlerin Süryanilerin yoğun olarak yaşadığı Halep ve Musul'da da örgütlenmiş olmaları bir kısım Süryani'nin Miyahel Carve olayından önce de Katolikleşmiş olabileceği ihtimalini gösterir. Bazı kaynaklarda 1762'den itibaren Halep'te yaşayan bir kısım Süryani'nin Katoliklerden etkilendiği belirtilmektedir. 1820-1850 tarihleri arasında 5 Yakubi Piskopos Katolikliği kabul ederek Süryani Katolik Patrikliği'ne bağlanmışlardır.²³⁹ Hatta Süryani Kadim Kilisesi'nin bölünmesinde başrolde olan Miyahel Carve'nin de Halepli olması bu durum ile bağlantılı görülmektedir. Çünkü daha önce Katolikliği benimsemiş olan Süryanilerin sayısı tam olarak bilinmese de Süryani Katoliklerin bu olay üzerine patriklik oluşturacak sayıya hemen ulaşmaları zor görünmektedir.²⁴⁰

Musul merkezli yapılan Katolik çalışmaları bölgede bulunan 'Kaasıt' adı verilen Papa temsilcileri tarafından yürütülmüş olup Fransız Konsoloslarınca korunmuşlardır. Fransa ile İngiltere arasındaki rekabet sebebi ile olacak ki 1844 yılında İngiltere'nin İstanbul'daki büyükelçisi Satrafford Musul'daki İngiltere konsolosundan Fransız Misyoneleri hakkında araştırma yapmasını istemiştir. Musul'daki İngiltere Konsolosu tarafından Katoliklerin Musul'daki çalışmalarına dair gönderdiği rapor, bölgedeki Katolik misyonerler hakkında şu önemli bilgileri vermektedir:

"Ekselansları; 16 Ekim tarihli gizli belgede yer alan talimatlar doğrultusunda bu bölgedeki yabancı dinî kurumların kökenleri ve tarihleri hakkında konuyla yakından alakalı kişilerle bir soruşturma yaptım.

Edindiğim bilgilere göre Musul, Mardin ve Diyarbakır'daki faaliyetlerin hepsi Fransız koruması altındadır. Ve Fransız Moseigneur Trioche, Bağdat Piskoposu ve Papa elçisi tarafından yönetilmektedir. Bu misyonların 200 yıldan daha uzun bir geçmişleri olduğu ileri sürülmekte fakat tarihleri sadece 17. yüzyıl sonlarına ya da 18. yüzyıl başlarına dayanmaktadır.

Roma Katolik misyonerlerinin ilk ortaya çıkışı doktor kapasitesi altındaydı ve bu sıfatla birçok paşanın iyi niyetini kazandılar. Müslümanların bağnaz

²³⁹ Özcoşar, "Keldanî ve Süryani Katolik Patriklikleri", 1/284-287.

²⁴⁰ Özcoşar, "Keldanî ve Süryani Katolik Patriklikleri", 1/286-287.

kıskançlıklarını uyandırmamaya dikkat ettiler, büyük bir ilgi gösterdikleri ve bağışlarında cömert davrandıkları yerli Hristiyanlara çok kolay ulaşma imkânı elde ettiler. Böylece herkesin güvenini kazandıktan sonra evlerdeki bir odayı ayın yaptıkları özel ibadethaneler şeklinde düzenlediler. Daha sonra öğretilerini dikkatli bir şekilde en yakın tanıdıklarına aşıladılar. Bunların bazıları dinlerini değiştirdiler. Fakat bu plan üzerinde eş zamanlı olarak hareket eden çeşitli kuramlar etkilerini ve taraftar sayılarını arttırana, mesleklerini dindar hekimlikten aleni bir şekilde vaaz vermeye getirene kadar bütün bunlar büyük bir gizlilik içinde saklandı. Doktorluk yapmaya da devam ettiler. Musul misyonu yaklaşık 130 yıl sürdü. Var olan konutları onlara hiç çocuğu olmayan dul bir kadından miras kaldı. Vasiyetnameye göre hiçbiri yasal hakkı olmamasına rağmen kimse o zamanlarda Avrupalılar gibi hakkını aramamıştı. Araziyi sahiplendiler ve ülkenin doğal yapısından hiçbir farkı olmayan çatısı kemerli, uzun karanlık bir yapının içine üç oda koyup bir ibadethane inşa ettiler. Bu durum Fransız Hohna Hamah adına iki bitişik ev almalarıyla devam etti. Müslümanların şüphelerini uyandırdılar ve şiddetli kargaşalara neden oldular.

Mardin'deki keşişler Musul'dakilerle hemen hemen aynı zamanda yerleştiler. Nasturî patriğinden çok uzaklarda yerleştiler ve bu mezhepteki kardeşlerinden daha başarılı oldular.

Yakubîlerden en sert direnişi gördüler ve iki defa geri püskürtüldüler. Ancak daha sonra geri döndüler. Nasturîlerle beraber bir kısım Yakubi de Roma'nın inancını paylaştılar.

İlk başta Musul'dakinin benzeri ufak bir evde barındılar, bugün bu ev hala onlara aittir. Gerçi Yakubîler Fransa'nın etkisinden çekinmeselerdi bu kuşkulu mülk edinme evini sorgularlardı kuşkusuz. Buraya en yakın ikametgâhları Elias el Shadee adında tutkulu bir Katolik'in varislerinden satın aldıkları arazi üzerinde inşa ettikleri kilisedir. Fakat Musullular bu satışın yasal olmadığını ileri sürüp, iptal ettirdiler. Rüşvet ve çeşitli arabulucular vasıtasıyla keşişlere burayı kiralama hakkı tanındı, geçen 7 senenin ve gelecek on senenin kirası peşin olarak tahsil edildi.”²⁴¹

1782'de Süryani Kadim Patrikliğinin ikiye bölünmesiyle sonuçlanan Katolik faaliyetleri misyonerler için yeterli olmayıp devam etmiştir. Ancak misyonerlerin

²⁴¹ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 383-385.

Süryaniler üzerindeki etkileri Ermeniler gibi olmamıştır. Toplu ve kısa süre zarfında Katolik mezhebine geçiş yerine 18. yüzyılın sonlarından itibaren yavaş yavaş geçişler olmuştur.²⁴² 19. yüzyıla gelindiğinde Mardin'deki Ermenilerin neredeyse tamamı Katolikleşmiş ve Süryaniler için Katolik misyonerler Mardin'e gelmeyi devam ettirmişlerdir. 1838 yılında Mardin' e iki Kapusen rahip gelmiştir. 1841'de de İspanyol ve İtalyan Kapusenleri Urfa ve Mardin'e gelerek kendi misyon merkezlerini kurmuşlardır. Yine 1850 yılında Katolikler bu kez Midyat'ta faaliyet göstermişlerdir. Burada misyon faaliyetleri için bir Katolik Kilisesi inşa etmişlerdir.

1870 yılına kadar Mardin'de misyonerlik çalışmalarını devam ettiren bir diğer misyoner ise Nikolas Kestler olmuştur. 19. yüzyılda Mardin'de Kapusen rahiplerinin önemli bir güç haline geldiğini gösteren bir başka örnek de Patriye Kilisesi'dir. Bu kilise 1884 yılında Süryani Katolik Patrikhanesi'nin hemen altındaki geniş meydana inşa edilmiştir.²⁴³ 19. yüzyılın sonlarına kadar halen Mardin'de yoğun bir şekilde faaliyet gösteren Kapusenlerin bu denli çalışmaları bir taraftan Amerikan Misyonerleri ile aralarında görülen rekabet sebebiyledir. Kapusen rahiplerinin çalışmalarında bir diğer dikkat çeken şey ise onların sadece Katolik olmayanlar üzerinde çalışmayıp Katolik mezhebine bağlı Hristiyan grupları da etkileri altına almaları ve ana kiliseden ayrılmalarına sebep olmalarıdır. 19. yüzyılın sonlarına doğru Süryani Katolik cemaatinden bir grup kendi kiliselerinden ayrılıp Kapusen Kilisesi'ne bağlanmışlardır.

1899-1900 tarihli Maarif salnamesine göre Mardin'de Kapusen rahiplerine ait iki okul bulunup bu okulların ruhsatlarının olmadığı anlaşılmaktadır. Bu okulların resmen tanınması ise Fransa'nın Osmanlı Devleti'ne yaptığı baskılar sonucunda gerçekleşmiştir.²⁴⁴

Süryani patriklerden Katolik mezhebine geçenler için Papalığın maddî yardımında bulunduğu da görülmektedir. Buna örnek olarak Süryani Katolik Patriği olan Antun'un Roma'ya giderek Papa'dan aldığı paralarla 1860 yılında Mardin'de Meryem Ana Manastırı'nı inşa etmesi verilebilir.²⁴⁵

²⁴² Bayburt, *Türk Tarihi'nde Süryaniler (1880-1938)*, 112.

²⁴³ Bayburt, *Türk Tarihi'nde Süryaniler (1880-1938)*, 110.

²⁴⁴ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 386-387.

²⁴⁵ Bayburt, *Türk Tarihi'nde Süryaniler (1880-1938)*, 116.

1.11.2.2. Protestan Misyonerler

16. yüzyılda Katolik Kilise'nin ve Papa'nın baskıcı ve yobaz tutumuna karşılık Martin Luther'in öncüsü olduğu başkaldırının başlamasıyla birlikte ortaya pek çok yeni teolojik tartışmalar çıkmıştır. Bu hareketler Protestanlığın doğmasına sebep olmuştur. Bu teolojik ve sosyolojik ayrılıklar kısa zamanda Kuzey Avrupa'nın önemli bir kısmının Hristiyanlığın ana gövdesinden ayrılıp Protestanlığa geçmesine neden olmuştur. Protestanlar da zamanla tıpkı Katolik misyonerler gibi Hristiyan olmayan muhataplara dinlerini misyon faaliyetleriyle yaymakta gecikmemişlerdir. Bu misyon faaliyetlerinde Katolikleri ve diğer Hristiyan kilise mensuplarını da hedef almışlardır. İlerleyen dönemlerde gerek Katolik gerekse Protestan misyonerlerin önemli hedeflerinden biri Ortadoğu ve Doğu Avrupa olmak üzere çeşitli yörelerde yaşayan ve özellikle Müslüman devletlerin hâkimiyeti altında bulunan Doğu Hristiyan toplulukları olmuştur.²⁴⁶ Özellikle sömürge dönemlerinde farklı Hristiyan grupların Katolikleştirilmesi ve Protestanlaştırılması için dünyanın dört bir tarafında misyoner faaliyetler başlamıştır. 19. yüzyılla birlikte Avrupa ve Kuzey Amerika merkezli Protestan kiliseleriyle irtibatlı misyonerler Ortadoğu, Uzakdoğu ve Asya'da faaliyet göstermişlerdir.²⁴⁷

18. yüzyıldan itibaren Protestan misyonerlerin hedefleri İslâm ülkeleri olmuştur. Protestan misyonerler Osmanlı Devleti'ne 18. yüzyılda gelmişlerdir. Bu misyonerlerin Osmanlı sınırlarında ilk faaliyet gösterdikleri yer “Kutsal Ülke” olarak gördükleri Filistin bölgesi olmuştur. Osmanlı Devleti'nde Protestanlık propagandası, ABD kökenli misyonerler ile İngiltere'nin desteklediği misyonerler tarafından yapılmıştır.²⁴⁸

19. yüzyılda dinî korumanın siyaset açısından önemini fark eden İngiltere 1840'da Kudüs'te bir Protestan Kilisesi'nin açılmasını istemiş ancak Osmanlı, ülkede Protestan cemaatin üyeleri bulunmadığı gerekçesiyle mezhep değiştirmenin de yasak olduğunu belirterek bu isteği reddetmiştir. İngiltere bu konuda ısrarcı olup 10 Eylül 1845 yılında çıkarılan bir fermana dayanarak Kudüs'te bir Protestan Kilisesi'nin kurulmasını sağlamıştır. Batılı ülke büyükelçilerinin özellikle de İngiltere ve Rusya'nın girişimleri üzerine 15 Kasım 1850'de Protestan Kilisesi

²⁴⁶ Gündüz - Aydın, *Misyonerlik*, 32-34.

²⁴⁷ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 389.

²⁴⁸ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 390.

resmen kurulmuş ve ayrı bir millet olarak tanınmıştır.²⁴⁹ Osmanlı tarafından resmen millet olarak tanınan Protestan Kilisesi'nin üyeleri Osmanlı sınırlarında bulunan yerli Hristiyan unsurlardan oluşmaktaydı. Özellikle Ermeniler üzerinde etkili sonuca ulaşan Protestan misyonerlerin faaliyetlerinden Süryaniler de nasibini almıştır.

Protestan misyonerlerden özellikle Amerikan misyonerleri doğu vilayetlerinde gösterdikleri faaliyetlerde etki alanı oluşturup Katolik misyonerlere göre daha etkin yerel yapıya sahip olmuşlardır. Bu faaliyetlerden etkilenen özellikle Ermeniler ve Süryanilerin dış dünyaya açılmalarında Protestan misyonerlerin etkisi olmuştur.²⁵⁰

1.11.2.2.1. İngiltere Protestan Misyonerleri

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerle yakından ilgilenen devletlerden biri de İngiltere'di. Dinî korumanın siyaset açısından önemini fark eden İngiltere, 17. yüzyılda misyonları destekleme kararı aldı. 1649 yılında Hristiyanlığın dünyanın her yerine yayılması için yapılacak çalışmaların merkez noktasının Londra olduğunu belirterek burada 'Misyonerlik Cemiyeti'ni kurmuştur. Bu cemiyetin dünyadaki şube sayısı 19. yüzyıl sonunda yedi bine ulaşmıştır.

İngiltere, sömürgeci politikası doğrultusunda Osmanlı sınırlarında siyasî emellerine ulaşmanın yolu olarak misyonerlik faaliyetlerinden yararlanmıştır. Zira Osmanlı'da Fransa Katoliklerin, Rusya ise Ortodoksların hamiliğini bahane ederek Osmanlı'nın iç işlerine müdahale etmenin yolunu bulmuşlardır. İngiltere bu hedeflerine ulaşmak için Osmanlı sınırlarında Protestan cemaatinin kurulmasını sağlamıştır. Bu anlamda ilk girişimini 1840 yılında yapmıştır. İngiltere Dışişleri Bakanlığı 1840 yılında Kudüs'te Protestan Kilisesi açmak için Osmanlı'dan izin istemiş ancak Osmanlı Devleti İngiltere'nin bu isteğini 1834'te yayınladığı mezhep değiştirme yasağını öne sürerek geri çevirmiştir. Bu yasağın 1844'te kalkmasını fırsat bilen İngiltere bu konuda ısrarcı olup Kudüs'te Protestan Kilisesi'ni açmıştır. Nihayet İngiltere de hamiliğini yapmak suretiyle Osmanlı'da nüfuz elde edecek dinî cemaati oluşturmak için misyon faaliyetlerini desteklemeye başlamıştır.

İngiltere "Church Missionary Society, British and Foreign Bible Society" gibi İngiliz misyoner örgütlerini desteklemekle birlikte Amerikan kökenli misyoner

²⁴⁹ Bozkurt, *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşları*, 178.

²⁵⁰ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 391.

örgütlerini de diplomatik olarak desteklemiştir. Bu amaçla İstanbul’da 1804 yılında “Bible Society” adıyla ilk Protestan müessesesi açılmıştır. 1815 yılında ise İngiliz çıkarlarına uhrevî olarak destek sağlamak amacıyla “Church of Missionary Society” papazları Osmanlı’ya gelmişlerdir. Bu misyonerler 19. yüzyıl boyunca Osmanlı topraklarında hastane, yetimhane, okul, eczane gibi farklı alanlarda çalışıp İngiltere çıkarları için faaliyetlerde bulunmuşlardır.²⁵¹

İngiltere ve Rusya menfaatleri doğrultusunda özellikle Osmanlı Devleti’nin doğu bölgelerinde yaşayan Hristiyanları hedef almışlardır. Her iki devlet içinde Ermeniler ve Nasturiler önem arz ediyordu. Bu iki devlet Ermenileri ve Nasturileri Osmanlı Devleti’ne karşı örgütleme yoluna gidip burada nüfuz elde etmişlerdir. Ermeniler ve Nasturiler Osmanlı’nın doğu bölgesinde yaşıyor olmaları ve Müslüman Kürt komşuları ile inişli çıkışlı ilişkilere sahip olmaları nedeniyle İngiltere ve Rusya’nın emperyal hedeflerinin aracı olmuşlardır.

İngiliz hedefleri için görevlendirilen Riley, Ermeniler hakkındaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: “*Ermeni köylüsü çalışkan ve beceriklidir. Hatırı sayılır zekâyâ sahiptir. Bu zekâyâ onların daha eğitim görmüş şehirli kardeşlerinde öyle bir dereceye ulaşmıştır ki Ermenilerin ticaret yetenekleri atasözlerine geçmiştir.*” Riley Protestan Ermeniliğin halkın milliyetçilik ruhunun uyanmasında önemli bir ruha sahip olduğunu da ifade etmiştir.²⁵²

Birinci Dünya Savaşı’na giden süreçte İngilizler, Ermeniler kadar Nasturilerle de ilgilenmişlerdir. Hindistan ile birlikte Afrika’nın büyük bir bölümüne hâkim olan İngiltere bir taraftan Rusya’nın bölgedeki hareketlerini kontrol ederken diğer taraftan bu coğrafyada gücünü kaybetmekte olan Osmanlı’nın bu durumunu fırsat bilmiş ve bu coğrafyadaki Nasturileri stratejik plânları için önemli bir noktada görmüştür.²⁵³ Bunun yanında Nasturilerin de bağımsızlık hayali ile büyük devletlerin koruyuculuğunu istedikleri söylenebilir. Nasturilere yönelik çalışmalar içinde bulunan İngiliz diplomat Arkeolog Layard, gezileri neticesinde tanıdığı Nasturiler ve Keldanîlerin Batılılarca tanınmasını sağlamış ve Batılıların onları tarihi bir kimliğe büründürme faaliyetlerine öncülük etmiştir. Layard’ın Mezopotamya’da Asur

²⁵¹ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 392-393.

²⁵² Aydın, “Doğu ve Batı Hristiyanlığı”, 3/112.

²⁵³ Hatice İbiş, *Suriyeli Süryanilerin Devlet ve İktidar İle Olan İlişkisi-1946’ya Kadar* (Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 165-166.

medeniyetine dair çalışmaları neticesinde Asurlulara ait bulduğu kalıntıların bugünkü temsilcileri olarak Keldanîleri ve Nasturileri göstermesi bu kilise mensupları için yeni bir kimlik ortaya çıkarmıştır. Bu Asurî kimliği daha sonra bütün Süryani cemaatlerini etkileyen önemli bir sorun haline gelip Asurî milliyetçiliğini oluşturmuştur.²⁵⁴

İngiliz Misyonerleri Süryanilere yönelik çalışmalarına 19. yüzyılın ilk çeyreğinde başlamışlardır. 1823-1825 yılları arasında Misyoner Joseph Wolf, Britanya İncil Derneği adına Mezopotamya ve İran'ı dolaşmış, Turabdin'deki Süryani Kadim cemaatini ve Musul ovasındaki Keldânî köylerini ziyaret etmiştir. Gittiği yerlerde papazlara ve piskoposlara Türkçe ve Arapça İncil dağıtmıştır. Bunların karşılığında Süryanice el yazması İnciller almış ve İncilin klâsik Süryanice dilinde basılmasını ve çoğaltılmasını sağlamıştır. 1829 yılında Süryanilerin eline ilk kez kendi dillerinde İncil geçmiştir.

Süryani Kadimlerin İngiliz misyonerlerle ilişkileri açısından Patrik IX. Petrus'un 1874 yılında İngiltere ziyareti Süryaniler için bir dönüm noktası olmuştur. Zira bu ziyaret dönüşünde Patrik İngiltere'den matbaa getirmiştir.²⁵⁵ İngiliz kaynakları ise Patriğin bu ziyaretini, Süryani Kadimler hakkında kendisinden aldıkları bilgilerden ötürü önemli bir görüşme olarak değerlendirmişlerdir.²⁵⁶ Patrik bu ziyareti sırasında Canterbury Başpiskoposluğu ile yaptığı görüşmelerde özellikle eğitim konusu üzerinde durmuştur. Ancak buna rağmen öğretmen gönderme tekliflerini de Protestanlığı yaymaları endişesiyle reddetmiştir. Bu ziyaretin sonrasında Canterbury Başpiskoposluğunca "Süryani Patrikliği Eğitim Topluluğu (The Syrian Patriarchate Education Society) adıyla bir kuruluş açılmıştır. Bu kuruluşun en önemli çalışmalarından biri 1892 yılında Süryani Kadim Kilisesi'nin durumunu ve onlara yardım etmenin yollarını incelemek üzere Oxford Magdelene Koleji'nden H. Parry adında birini Mardin'e göndermiş olmasıdır. Parry, bu kuruluşun en önemli amacının "Doğu ve Batı Hristiyanlarının yürekten bağlılığını sağlamak" olduğunu söylemiştir. 6 ay bu çalışmalar kapsamında Mardin'de bulunan Parry Süryanilere ait eğitim merkezlerini gezmiş, köy okullarını ziyaret etmiştir.

²⁵⁴ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 394.

²⁵⁵ İbiş, *Suriyeli Süryanilerin Devlet ve İktidar İle Olan İlişkisi-1946'ya Kadar*, 169.

²⁵⁶ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 396.

Bütün bu çalışmalar bağlamında Canterbury Başpiskoposluğu'nun Nasturiler için Van ve Hakkari'de okul açmış olmasına rağmen Mardin'de okul açamaması Süryani Kadim cemaatinin Katolik ve Protestan misyonerlerine karşı tutumunu ortaya koymaktadır.²⁵⁷

İngiliz kökenli misyon çalışmalarının Süryani Kadimlerle ilgili boyutu eğitim konularında Süryanileri desteklemekle sınırlı kalmıştır. Süryani Kadim cemaatinin Batılılara duydukları güvensizlik İngiliz misyonerlerinin diledikleri başarıya ulaşmalarını engellemiştir.²⁵⁸

1.11.2.2.2. ABD Protestan Misyonerleri

Osmanlı'nın ABD ile ilişkileri 19. yüzyılın başlarında başlamıştır. İki devlet arasındaki ilişkilerin Avrupa kıtasındaki devletlere göre daha geç başlamasının sebebi ABD'nin 18. yüzyılın sonlarına doğru tarih sahnesine çıkıyor olmasıdır. 19. yüzyılın başlarında Osmanlı ABD ilişkileri ticarî anlaşmalara bağlı olarak devam etmiştir. 1830 yılında ABD ile Osmanlı arasında yapılan anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle Amerika'ya "en ziyade müsaadeye mazhar millet" statüsü verilmiştir. Böylece Amerika bu anlaşma ile kazandığı ticarî avantajların yanında İngiliz ve Fransız tüccarların yüzyıllardan beri sahip olduğu ayrıcalıklara sahip olmuştur. Yine bu anlaşma ilerde Amerikan misyonerlerinin Osmanlı Devleti coğrafyası içinde rahatça hareket etmesini kolaylaştıracak ve ABD'nin, istediği Osmanlı limanında konsolosluklar açabilme ve tüccarlarının karşılaşılabilecekleri her türlü sorunları bu statüye dayanarak çözme hakkını doğuracaktır.²⁵⁹ 1830 yılında yapılan bu anlaşmanın hem süresinin bitmesi hem de ABD'nin ihtiyaçlarını tam karşılayamaması sebebiyle 1862 yılında ABD ve Osmanlı arasında yeni bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşma ile ABD'ye yeni imtiyazlar tanınmıştır. Ancak bütün bunlara rağmen Amerika iktisâdi bakımdan Osmanlı Devleti'ne nüfuz etmenin Avrupalı devletler karşısında zor olduğunu görerek Osmanlı tebaasının sosyal ve kültürel yaşamına dâhil olmak yoluyla bu topraklarda etkin olma yolunun daha uygun

²⁵⁷ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 396-397.

²⁵⁸ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 394-398.

²⁵⁹ Tiğinçe Oktar - Hamdi Genç, "Osmanlı-ABD İlişkileri Bağlamında Mardin Sacağında Faaliyet Gösteren ABD'ye Ait Eğitim ve Sağlık Kurumları", *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyum Bildirileri*, ed. İbrahim Özcoşar - Hüseyin Haşimi Güneş (İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi, 2006), 494.

olduğunu görmüştür. Zira yapılan iktisadî anlaşmalar Amerika'nın Osmanlı Devleti üzerindeki iktisadî gücünün Fransa, İngiltere ve diğer Avrupa devletleri kadar etkin olmasını sağlayamamıştır. Amerika, Osmanlı Devleti'nde ekonomik, sosyal ve kültürel anlamda bir yol oluşturmak için eğitim ve sağlık alanlarını bu yolda araç olarak kullanmıştır.²⁶⁰ Böylece ABD eğitim ve sağlık hizmetlerini bahane ederek Osmanlı Devleti'nde misyonerlik çalışmalarını başlatmış, bununla Asya'daki sömürgecilik faaliyetlerinin de temelini atmıştır. Bu amaçla Osmanlı sınırları içerisinde ilk faaliyet gösteren kurum "American Board Commissioners for Foreign Mission (ABCFM)" dır. 1810 yılında Amerika'nın Boston şehrinde kurulan bu misyonun Osmanlı topraklarındaki ilk öncüleri Levi Parsons ve Pliny Fisk adlı misyonerlerdir. 1820 yılında ilk olarak İzmir'e gelen bu misyonerler daha sonra faaliyetlerinin ilk hedefi olan "Kutsal Topraklara, Kudüs'e" gitmişlerdir.²⁶¹ 1820 yılından itibaren ABD'den Osmanlı'ya gelen bu misyonerler kısa sürede Osmanlı'nın birçok yerinde eğitim kurumları, hastane, eczane, kilise, yetimhane ve misyoner evleri açmışlardır. İlk eğitim kurumları 1824 yılında Beyrut'ta açılmıştır. 1850 yılında Amerikalı misyonerlerin yönetiminde 7 kilise, 7 okul, 1860 yılında 49 kilise, 114 okul, 1880 yılında 97 kilise ve 331 okul, 1893 yılında 392 okul, 1913 yılında 163 kilise ve 450 okul bulunmaktaydı. 1913 yılında bu okullarda okuyan öğrenci sayısı ise 25.922 idi. Birinci Dünya Savaşı başladığı yıl misyonerlere ait 9 hastane ve 426 okul ile bu okullarda öğrenim gören 25.000 öğrenci vardı.²⁶² ABCFM 1870 yılında kurulan başka bir Amerikan misyonu olan "Board of Foreign Missions of Presbyterian Church" ile birlikte çalışmıştır. Osmanlı sınırlarında ABD misyonlarına ait 20'ye yakın kuruluş bulunmuş olsa da bunlar içerisinde en etkin olanı ABCFM misyonu olmuştur.²⁶³

Amerikan misyonerlerinin 1840 yılına kadar yaptıkları çalışmalar içerisinde en çok etki ettikleri toplum Ermeniler olmuştur. Kendilerine istedikleri kaynakları sunan Ermenilerle ilgili çalışmalarını yoğunlaştırmış ve bu tarihlerde bu misyonun adını "Ermeni Misyonu" olarak değiştirmişlerdir. Ermenilere yönelik misyon faaliyetleri kadar ön plânda olmasa da ABD misyonlarının bir diğer hedef kitlesi

²⁶⁰ Oktar - Genç, "Osmanlı-ABD İlişkileri", 495-496.

²⁶¹ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 398.

²⁶² Oktar - Genç, "Osmanlı-ABD İlişkileri", 496.

²⁶³ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 399.

Nasturiler ve Süryani Kadimler olmuştur. Bu iki kilisenin bulunduğu bölgedeki çalışmalar ise “Asurî Misyonu” adı altında faaliyet göstermiştir.²⁶⁴

Mardin’e gelip burada ikamet eden ilk Amerikalı misyoner 1858’de Musul’dan gelen Williams’tır. Bu tarih aynı zamanda Mardin misyonunun kuruluş tarihi olup ABCFM’nin kendi ifadesiyle “Mardin’i İşgal tarihi” olarak kabul edilir. Williams’ın çalışmaları sonucunda 1867 yılında 19 üyeli ilk kilise oluşturulmuştur. Bu kilisenin ilk papazı Cercis bin Abdullah Hadaye isimli bir Süryani olmuştur.²⁶⁵ Kilisenin dışında Amerikalı misyonerler Mardin’de eğitim alanında faaliyet göstermişlerdir. Daha sonraki yıllarda eğitim faaliyetleri ile birlikte hastane ve eczane kurumları da açmışlardır. Mardin’de Amerikan misyonerlere ait kız ve erkek mektepleri 1924 yılına kadar faaliyet göstermiştir.²⁶⁶

1.11.2.3. Alman Misyonerleri

19. yüzyılın ikinci yarısı Batı Avrupa’nın tamamen sanayileştiği bir dönemdir. Sanayi imparatorlukları olarak başta İngiltere ve Fransa dünyayı kendi emelleri uğruna paylaşmışlar ve aralarındaki çatışmalara da son verip altın çağlarını yaşamaya başlamışlardır. Bu sırada Almanya da kendi birliğini tamamlayıp gecikmeli olarak sanayi toplumları arasına girmiştir. Hatta Almanya siyasî arenaya geç katılmasına rağmen bu toplumlar arasında öncü olmuştur.²⁶⁷ Ancak Almanya’nın bu yarışa gecikmeli olarak katılması uluslararası dengenin bozulmasına ve yeni gelişmelerin yaşanmasına sebep olmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısında Almanya’nın Osmanlı ile ilişkilerini belirlediği politika ulusal arenaya gecikmeli olarak girmesinin bir sonucudur.

Osmanlı sınırlarında bulunan gayrimüslim unsurlar üzerinde büyük devletlerin her biri izleyecekleri politikayı belirlemişlerdi. Fransa Katoliklerin, İngiltere kendi oluşturduğu Protestan cemaatinin ve Rusya Ortodoksların koruyucusu olarak Osmanlı üzerinde nüfuz elde etme yoluna gitmişti. Almanya siyaset sahasına çıktığı zaman Osmanlı’da hamiliğini üstleneceği gayrimüslim unsur kalmamıştı. Bu nedenle Almanya, Osmanlı’nın birliğini destekler bir tutum sergilemek suretiyle Osmanlı üzerinde nüfuz elde etmek istemiştir. Almanya’nın Osmanlı ile dış

²⁶⁴ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 400-401.

²⁶⁵ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 403.

²⁶⁶ Oktar - Genç, “Osmanlı-ABD İlişkileri”, 497-498.

²⁶⁷ Ortaylı, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, 10/1.

politikasında belirlediği temel prensip, Osmanlı'yı destekler nitelikte görünmek olmuştur. Bu prensip Almanya'nın Osmanlı içinde misyoner faaliyetlerde bulunmasına engel olmamıştır. Almanlar Filistin'de kolonilerini hızla yayarken Protestan misyonerler İmparatorluğun Suriye ve Filistin bölgesine yayılmışlardır. Üstelik Osmanlı nezdinde Fransa ve İngiltere'nin her bir hareketi, Rusya'nın her sözü kuşku ile karşılanırken Almanya'nın bu yayılmacı faaliyetleri Bab-ıâli'nin hoşgörüsü ile gerçekleşmiştir.²⁶⁸ Hatta Osmanlı, Protestanlığın korumacılığını İngiltere'nin üstlenmesinden Almanya'ya vermeyi uygun görmüştür. II. Abdülhamid yönetimi Protestanlığın koruyuculuğunu Alman İmparatoru'na vermekte tereddüt etmemiştir. Almanya Osmanlı topraklarına sızdığıında Protestanlığın liderliğini üstlenmek için gecikmişti, ancak siyasî ittifak kurduğu Osmanlı yöneticileri bu unvanı Almanya İmparatoru'na vermekte yarar görmüşlerdir. Alman İmparatoru II. Wilhelm Osmanlı'da düzenlediği 1898 tarihli ikinci gezisi sırasında II. Abdülhamid tarafından İmparatora Protestanlar ile birlikte Katoliklerin de hamiliği sıfatı verilmiştir. Bu sıfat ile Alman misyonerler rakipleri olarak gördüğü Fransız ve İngiliz misyonerlerinden daha öncelikli konuma gelmiştir.²⁶⁹

Alman İmparatorluğu kendisine verilen bu statüyü diğer devletler gibi kullanmaktan çekinmemiştir. Kendisine Filistin gezisi sırasında bu unvan verilen Alman İmparatoru misyonerlik faaliyetleri için Filistin'i uygun görüp buraya her din ve mezhepten okullar, vakıflar, yardım dernekleri, tarım örgütleri yerleştirmeye başlamıştır. 1900 yıllarında Osmanlı'da en kalabalık Protestan misyon grubunu Almanlar oluşturmuştur. Yine Alman Katolikleri de etkinliklerinde Protestanlardan aşağı kalmamıştır.²⁷⁰ Ancak Alman misyonerlerinin rakipleriyle aralarındaki farkı kapatmaları yine de mümkün olmamıştır.²⁷¹

Bu faaliyetlerine rağmen Almanya Osmanlı gayrimüslimleriyle ilgili siyasetinde Osmanlı yönetimine paralel bir görüş ve tutum içerisinde olmuştur. Alman misyonerlerinin İngiliz ve Amerika misyonerlerinden farkı Ermeni, Keldanî,

²⁶⁸ İlber Ortaylı, *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981), 106.

²⁶⁹ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 412-413.

²⁷⁰ Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, 107.

²⁷¹ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 413.

Süryani Katolik gruplar arasında propaganda yapıp mezhep yayma faaliyetlerine girişmemiş olmalarıdır. Alman misyonerleri özellikle Filistin ve Suriye’de tarım ve sosyal hizmet alanlarını kullanarak örgütlenmiş ve bu anlamda yerel halkın sempatisini kazanmayı böylece bölgede nüfuz elde etmeyi amaçlamışlardır. Alman misyonlarının tek amacı Osmanlı’nın verimli topraklarını Almanlara açmak için çalışmak olmuştur.²⁷²

Alman misyonlarının Süryanilere yönelik çok ciddi bir faaliyetleri olmamıştır. 1896’dan sonra Urfa, Van, Diyarbakır ve Urmiye’de hayır kurumları açan Alman Şark misyonerleri asıl hedef olarak Ermenilere yönelik çalışmalar yapmışlarsa da bölgede bulunan Süryanileri de etkilemişlerdir. Urfa’da Süryani çocukları için Alman misyonerler tarafından bir erkek okulu açılmıştır. Süryanilere yönelik Alman misyon çalışmaları Süryani Kadimlerin merkezi olan Mardin’e ulaşmamıştır.²⁷³

1.11.2.4. Rusya ve Misyonerlik Faaliyetleri

Fransa’nın Osmanlı topraklarındaki Katoliklerin hamiliğini üstlenmek suretiyle Osmanlı’ya nüfuz etme çabası gibi Rusya da Ortodoksların himayesini bahane ederek Osmanlı topraklarındaki misyon faaliyetlerinde yerini almıştır. Osmanlı- Rus ilişkilerine bakıldığında zaman iki devlet arasında dönüm noktasının Küçük Kaynarca Anlaşması olduğu görülür. Bu anlaşmaya dayanarak Rusya İstanbul’da bir kilise açma hakkı elde etmiştir. Ruslar Rum papazlar arasında milliyetçiliği yayarak Yunanistan’ın bağımsız olmasında rol oynamışlardır. Rusların Ortodoksların hamiliğini üstlenme mücadelesi, Katolikler ve Ortodokslar arasında 1847 Kutsal Yerler Sorununun daha belirgin hale gelmesine sebep olmuştur. Osmanlı Fransa’nın Katolikleri, Rusya’nın Ortodoksları bahane ederek kendi iç işlerine karışılmasına engel olamamıştır. Rus misyonerler çalışmalarını daha çok Suriye, Lübnan, Beyrut ve Kudüs’te okullar açarak yürütmüşlerdir. Hedef olarak daha çok bu bölgedeki Rumlar ile ilgilenmişlerdir. Bu bölgede açtıkları okul sayısı 1902 yılında 87’ye ulaşmıştır.

Rus misyonerlerinin Süryanilere yönelik faaliyetlerine pek fazla rastlanmamaktadır. Ancak Süryani Kadimlerin de ayrı bir cemaat olsalar bile

²⁷² Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu*, 108.

²⁷³ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 413.

Ortodoks olmaları Ruslara karşı tutum olarak Katolik ve Protestanlardan farklı olabileceği ihtimalini doğuruyor. Nitekim Mardin Kırklar Kilisesi'nde 1892 yılında Süryani Kadim Patriği Divanı'nda bulunan resimler arasında Rus Kraliyet ailesinin de resminin bulunması söz konusu ailenin Ortodoksluklarına vurgu yapılmış olabileceği ihtimalini aklımıza getirmektedir.²⁷⁴

1.11.3. Misyonerlik Faaliyetlerinin Süryaniler Üzerindeki Etkileri

19. yüzyılda yoğunlaşan misyonerlik faaliyetlerinin Süryaniler üzerindeki etkilerine baktığımız zaman bir takım toplumsal değişikliklerin zaman içinde bu toplum üzerinde de meydana geldiği görülür. Misyonerlerin amaçlarına ulaşmak için metodik uğraşları tüm gayrimüslim unsurları etkilediği gibi Süryanileri de etkilemiştir. Bu değişimler arasında en belirgin olanı Süryani Patrikhanesi'nin ikiye bölünmüş olmasıdır. Süryanilerin Doğu ve Batı kiliseleri olarak ayrılmalarından sonra Katolik, Ortodoks ve Protestan olarak bir kez daha bölünmeleri Süryani toplumu arasındaki birliği iyice bozmuştur. Öyle ki Süryaniler mezarlarını bile birbirlerinden ayırmak istemişlerdir. Yine bu bölünmeler kilise etrafında örgütlenme özelliğine sahip Süryani cemaatinin yavaş yavaş kiliseden ve kilise etkisinden uzaklaşmasını doğurmuştur.

Bir diğer önemli husus ise misyonerlerin Süryaniler arasında milliyetçilik duygusunu yaymış olmasıdır. Süryani halkını bir araya getiren en önemli özellik onların Hristiyanlık çatısı altında birleşmeleridir. Öyle ki Süryanilik Hristiyanlık ile özdeş sayılmıştır. Ancak misyonerler Süryaniliği salt bir milli kimliğe dayandırmak suretiyle kiliseden ve Hristiyanlıktan ayrı bir boyut kazandırmayı amaçlamışlardır. Bu düşüncenin temeli batılı Arkeolog olan Austen Hanry Layard'ın 19. yüzyılda ortaya attığı tezidir. Buna göre Layard, Mezopotamya medeniyetlerinden biri olan Asurlar'ın Mezopotamya'nın Hristiyan halklarını oluşturan toplumundan ibaret olduğunu iddia etmiştir. Başta Keldanî ve Nasturileri hedef alan bu düşünceden zamanla Süryani Kadimler de etkilenmişlerdir. 20. Yüzyılda Marunîler, Keldanîler, Nasturiler olarak parçalanan kilisenin bu kimlik altında bir araya gelme düşüncesi yaygınlık kazanmıştır. Bunun destekleyicileri olan Süryani din adamları halklarına Asurîler olarak seslenmeye başlamışlardır. İlerleyen süreçte bu durum Süryani

²⁷⁴ Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 414-416.

halkları arasında bir kutuplaşmanın daha doğmasına sebep olmuştur. Zira Süryanileri Asurî kimliğiyle özdeş sayanlar kilise ve eski inançları ile çatışma içine girmişlerdir. Daha önce Süryanilik, dinî ve mezhepsel bir çatı olarak görülürken şimdi milliyetçi kimlik ile etnik bir köken olarak görülmeye başlanmıştır. Bugün bile halen Süryaniliğin etnik bir köken mi yoksa dinî olarak aynı çatı altında birleşen halklardan oluşan bir toplum mu olduğu tartışılmaktadır.²⁷⁵

Esasen Süryani kelimesinin ve Süryani halkının menşei ile ilgili tartışmaların I. Dünya Savaşı sonrasında yaşananlar neticesinde daha gün yüzüne çıktığı görülmektedir. Bu durumu tetikleyen önemli nedenlerden biri hiç şüphesiz savaş sonrasında galip devletler tarafından Ortadoğu'ya çizilen yeni şekil içerisinde Süryanilerin göz ardı edilmesi ve kendi ulus devletlerini kurma ideallerinde hayal kırıklığı yaşamış olmalarıdır. Bu ideallerini gerçekleştiremeyen Süryaniliğin etnik kimlik olduğunu savunan ulusçu Süryaniler, Avrupa ve Amerika'ya göç hareketleri başlatmış olup, adeta bir Süryani diasporası oluşturmuşlardır. Günümüzde ikinci ve üçüncü nesil olarak yaşadıkları ülkelerde azınlık olarak görülen Süryaniler ciddi kimlik bunalımları yaşamaktadırlar. Genelde Hristiyanların çoğunlukta yaşadıkları bölgelerde varlıklarını sürdüren Süryaniler, dinî kimliklerini tehdit altında görmedikleri için etnik kimlik arayışına yönelmişlerdir.²⁷⁶

Bu tartışmaların bir tarafında kilise yani Süryaniliğin dinsel bir tanımlama olduğu ve kilise mensuplarının da dinsel olarak Süryani üst kimliğinde bir araya gelen Hristiyanlığı kabul eden alt Mezopotamya halklarının dinî çatısı olduğu görüşü vardır. Diğer tarafında ise ulusalcı entelektüeller vardır. Fakat son yıllarda Süryani din adamları etnik ve kültürel milliyet tanımlamalarıyla uzlaşma yoluna gitmekte ve böylece diaspora Süryanileri ile aralarında yeniden bağ kurmayı hedefledikleri görülmektedir. Bu uzlaşmanın bir diğer sebebinin kilisenin ve diğer Süryanilerin kültürel faaliyetlerini yürüten örgütlenmelerin diasporadaki Süryanilerin ekonomik yardımlarına bağlı oldukları görüşü vardır.²⁷⁷

²⁷⁵ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler*, 40-43; Özcoşar, *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat*, 422-423.

²⁷⁶ Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 15.

²⁷⁷ Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 16.

1.12. Birinci Dünya Savaşı'nda Süryaniler

Birinci Dünya Savaşı 28 Haziran 1914'te Saray Bosna'da Avusturya Macaristan veliahdının Sırp bir milliyetçi tarafından öldürülmesi üzerine Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun Sırbistan'a savaş ilân etmesiyle başlamıştır. Her ne kadar bu suikast savaşın başlamasına neden olmuşsa da büyük bir değişim ve dönüşüm yüzyılı olan 19. yüzyılda yaşananlar Avrupalı devletlerini zaten savaşın eşiğine sürüklemişti. Savaş başladığında tarafsızlığını ilân eden Osmanlı İmparatorluğu savaşın dışında kalamayacağını görünce süreci değerlendirip İngiltere ve Fransa ile ittifak kurmak istemiştir. Ancak bir taraftan bu talebinin sonuçsuz kalması diğer taraftan Almanya'nın Osmanlı'nın kendi yanında savaşa girmesi için verdiği uğraşlar sonucu Osmanlı 2 Kasım 1914'te Almanya'nın yanında savaşa girmiştir.

Osmanlı savaş süresince bir yandan İtilâf devletleriyle uğraşırken diğer yandan 19. yüzyılda ülkenin tüm topraklarına yayılan misyonerlerin kendisine karşı kışkırttığı gayrimüslim tebaası ile uğraşmaktaydı. Nitekim 19. yüzyılda yapılan misyonerlik faaliyetleri sonuç vermiş olup yüzyıllardır Osmanlı topraklarında yaşayan ve kendi tebaası olan birçok gayrimüslim grup Birinci Dünya Savaşı'nda karşı cephelerde saf almış ve Osmanlı'ya karşı savaşmışlardır. Bu gruplar içerisinde Osmanlı'yı en çok zorlayanlardan biri şüphesiz Ermeniler olmuştur.²⁷⁸ 1914 Ağustos ayında Ermeniler Taşnak Kongresi'nde Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmak üzere stratejilerini belirlemişlerdi. Osmanlı Devleti bu kongreye temsilciler gönderip Ermenilerin Rusya ile iş birliği yapmalarını engellemek istemişse de Ermenilerin büyük Ermenistan hayaliyle Osmanlıya karşı savaşmalarına engel olamamıştır.²⁷⁹

Birinci Dünya Savaşı sürecinde Osmanlı'da yaşayan Süryanilerin bir kısmı işgalcilerin tahriklerine kapılmamış ve başka bir devletin hükmü altına girmektense yüzyıllardır birlikte yaşadıkları Osmanlı Devleti'nin çatısı altında kalmayı tercih etmişlerdir. Buna karşın savaştan sonra Türkiye'den yurt dışına göç eden birçok Süryani'nin bazı devletlerin de kışkırtmasıyla bağımsız devlet kurma isteğinde

²⁷⁸ Bayburt, *Türk Tarihi'nde Süryaniler (1880-1938)*, 150.

²⁷⁹ Çiçek, "Birinci Dünya Savaşı ve Nesturi Süryaniler", 541.

bulundukları ve bu istekleri doğrultusunda teşkilatlanmalar kurdukları görülmektedir.²⁸⁰

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı'ya karşı savaş ilan eden bir diğer gayrimüslim grup ise Nasturi Süryanilerdir. Doğu Süryanileri olarak da adlandırılan Nasturiler merkezi Hakkari yakınlarındaki Koçanis köyünde olan Doğu Süryani Kilisesi mensupları olup Mardin merkezli Süryani Kadim Patrikliği'ne bağlı olarak, Osmanlı gayrimüslimleri içerisinde Ermeni Milleti Patriği tarafından İstanbul'da temsil edilmekteydi. Nasturiler dağlık bir bölgede kapalı bir toplum olarak aşiretler halinde yaşıyor, Osmanlı Devleti ile ilişkilerini Nasturi Patriği Mar Şimun aracılığı ile yürütüyorlardı. Nasturi patriği daha çok vergiden sorumlu olup halk nezdinde lider olarak görülüyordu.²⁸¹

Nasturiler yüzyıllarca aynı coğrafyayı, Süryani Kadimler, Kürtler ve Araplar ile birlikte paylaşmışlardır. Özellikle Mardin, Van, Musul ve Urumiye bölgelerinde yaşayan bu halklar aşiret yapılanması içinde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Bu bölgelerde hâkimiyet kurmuş devletler geleneksel olarak bu yapının korunmasına müsaade etmiş ve buralarda yaşayan halkları kendi aşiret yapılanmaları içinde yaşamaları konusunda serbest bırakmışlardır. Genellikle buradaki aşiret yetkilileri de devletle ilişkilerin sağlanması açısından lider olarak seçilmişlerdir. Bu tür idarî yapılanmalara izin verilmesinin bir nedeni şüphesiz bu bölgelere ulaşımın zor ve elverişsiz olmasıdır. Osmanlı Devleti'nde de bu bölgeler genellikle Van ve Musul valilerinin yönetim alanına girmiş ancak buraya atanan valilerin genel tavrı da halkları kendi talihleriyle baş başa bırakmak olmuştur. Her ne kadar aşiretler arası mücadeleler söz konusu olmuşsa da devlete zarar verilmediği takdirde aşiretler ve sorunları kendi hallerine bırakılmıştır. Bu coğrafyada yaşayan gerek Müslüman Kürtler gerek Nasturi Süryaniler ve Araplar arasında yaşanan problemlerin çoğu geçimlerini sağladıkları hayvancılık ile ilgili olup, bunlar arasında otlak sorunu, ekonomik vb. konuları sıralayabiliriz. Ancak birlikte yaşayan bu gruplar içerisinde farklı dinî ya da etnik kimliğe bağlı olacak sorunlar söz konusu olmamıştır. Bunun sebebi aşiretler arası ilişkilerin daha çok çıkar ilişkisine dayalı olup yardımlaşmaların

²⁸⁰ Erdoğan, 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler, 46.

²⁸¹ Özdemir, Süryanilerin Dünü Bugünü 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler, 47.

da buna göre yapılmasıdır. Nitekim bazı Kürt aşiretleriyle Nasturilerin ittifak edip bir başka Kürt ya da Nasturi aşiretleriyle karşı karşıya geldikleri görülmüştür.²⁸²

19. yüzyılın ortalarına kadar Nasturiler aynı toprakları paylaştıkları Müslümanlarla dostane ilişkiler içinde olmuşlardır. 19. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Osmanlı topraklarında dinî ve kültürel bakımdan asimile olmadan yaşayan bu topluluk, 19. yüzyılda başlayan misyonerlik faaliyetleriyle yavaş yavaş Osmanlı'ya karşı cephe alacak duruma gelmiştir.²⁸³ Bu misyon faaliyetleri neticesinde bölgedeki Müslüman ve Nasturi liderler arasında düşmanlıklar hasıl olmaya başlamıştır. 1840'lı yıllara kadar Osmanlı'ya itaat eden ve bölgedeki Kürt aşiretlerle iyi geçinmekte olan Nasturiler, Avrupalı misyonerlerin Nasturileri bağımsızlığa kavuşturma vaatleriyle kısa zamanda batılı devletlerle birlik olup bağımsızlık hayallerine kapılmışlardır.²⁸⁴ Nasturi dinî lideri olan Mar Şemun misyonerlerin desteğiyle daha önce hiç ulaşmadığı bir güce sahip olunca bölgede bulunan Kürt aşiret liderleri bu durumdan rahatsızlık duymaya başlamışlardır. Nihayet 1840'lı yıllardan sonra misyonerlerin de bölgeye yaydıkları ayrılık tohumları sonuç vermiş ve Müslüman Kürtler ile Nasturiler arasında çok sayıda insanın katledileceği olaylar başlamıştır.²⁸⁵ Bu olayların en bilinenlerinden biri Bedirhan Bey ve Nasturi olan Tiyari aşireti arasında çıkan katliamla sonuçlanan olaydır.²⁸⁶

Kürt-Nasturi ilişkilerini olumsuz etkileyen bir diğer sebep, Kürt aşiretlerinden Hamidiye alaylarının oluşturulmasıdır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı, Kürtlerin yaşadıkları bölgelerde merkezi otoriteyi kurmak için Kürt toplumunun değişmeyen aşiret yapılanması içinde bir düzen oluşturmak istemiştir. Osmanlı bu aşiretler ile kurduğu Hamidiye alayları yoluyla hem bölgede merkezi otoriteyi tesis edip, aşiretlerin askeri gücünden faydalanmayı hem de ihtilalci Ermeni çetelerinin isyan faaliyetlerine karşı bir asayiş önlemi almayı amaçlamıştır. Kürt

²⁸² Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 48-50.

²⁸³ Cihangir İleri, "Osmanlı Devleti'nde Nasturilerin Genel Durumu ve Nasturi İsyanları", *Süryaniler ve Süryanilik*, ed. Ahmet Taşğın vd. (Ankara: Orient Yayınları, 2005), 1/141-145.

²⁸⁴ Hatip Yıldız, "Bedirhan Bey ve Nasturiler", *Süryaniler ve Süryanilik*, ed. Ahmet Taşğın vd. (Ankara: Orient Yayınları, 2005), 1/165.

²⁸⁵ Yıldız, "Bedirhan Bey ve Nasturiler", 1/166.

²⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Yıldız, "Bedirhan Bey ve Nasturiler", 1/166.

aşiretlerinin devlet adına bölgede asayiş temin etme görevini üstlenmeleri de geleneksel Kürt- Nasturi Süryani ilişkilerini bozmuştur.²⁸⁷

Kürtlerle Süryaniler arasındaki problemlerin dinî olmadığını gösteren en önemli delillerden biri Diyarbakır ve Mardin bölgelerinde yaşayan Süryani Kadimlerin Osmanlı'nın içinden geçtiği bu kritik dönemde Hristiyan olmalarından dolayı herhangi bir isyana kalkmış olmamalarıdır. Yakubîler yani Süryani Kadimler, Ermeniler veya Nasturiler'den farklı olarak Osmanlı ile anlaşmazlığa girmemiş, gerek Müslüman komşularıyla gerekse Kürtlerle iyi ilişkiler kurmaya özen göstermişlerdir. 20. yüzyılın başlarında bölgeyi gezen Sir Mark Sykes'in raporuna göre, ilk bakışta Süryanilerle Kürtlerin görünüşleri ve hayat tarzları açısından bir fark görmek zordur. Özellikle Yakubîler dinlerine ve kiliseye olan bağlılıklarının yanı sıra yüzyıllardır Osmanlı yönetiminin ortaya koyduğu birlikte yaşama tecrübesi doğrultusunda hareket etmişler ve toplumsal katılıma asla karşı çıkmayarak toplumsal barışa katkıda bulunmuşlardır.²⁸⁸

Osmanlı yönetimi savaşın yeni başladığı Ağustos 1914 tarihinde Nasturi Patriği Mar Şimun'a Van Valisi Tahsin Paşa aracılığıyla haber göndererek Osmanlı'nın savaşa girmesi durumunda Nasturilerin en azından tarafsız kalmalarını istemiştir. Bunun karşılığında bölgedeki Nasturilerin şikayetleri dinlenip, istedikleri alanlarda reform yapılacağı sözü verilmiştir. Ancak bu teklifin Nasturiler tarafından kabul edilmediği anlaşılmaktadır. Bunların aksine Mar Şimun Urumiye'deki Rus askeri yetkililerinden 25.000 tüfek talep edip Osmanlı'ya karşı savaşılmaya hazır olduğunu bildirmiştir. Dönemin olaylarını değerlendirmek için Dışişleri Bakanlığı'na rapor sunan Amiral Bristol, Nasturilerin İtilâf Devletleri'nin yanında savaşa katılmalarını, yaşadıkları ülkeye ve tarihe ihanet olarak değerlendirmiştir.²⁸⁹

Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği 2 Kasım 1914'te Ruslar, Doğu Anadolu topraklarına saldırdıklarında Nasturiler Ermenilerle birlikte Rusların yanında savaşa katılarak Osmanlı ordusunun karşısında yer almışlardır. 2 Mayıs 1915'te resmen Osmanlı'ya savaş ilân eden Nasturiler Rusların Bolşevik Devrimi ile

²⁸⁷ Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 53-55.

²⁸⁸ Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 56.

²⁸⁹ Çiçek, "Birinci Dünya Savaşı ve Nasturi Süryaniler", 541-542.

savaştan ayrıldıkları 1917 yılına kadar Rus birlikleriyle birlikte Doğu Anadolu'da Osmanlı'ya karşı savaşmışlardır.²⁹⁰

1915 Aralık ayında gerçekleşen Sarıkamış Harekâtı'nda Rusya'nın kontrolünde olan Urumiye'ye topluca göç eden Nasturi Süryaniler burada ilk kez Ruslar tarafından ihanete uğramışlardır. Savaş sırasında Nasturileri bölgeye davet eden Rusya, Sarıkamış Harekâtı'ndan sonra bir anda Urumiye ve Salmas'ı boşaltmış ve Nasturileri burada yüzüstü bırakmıştır. Savunmasız halde kalan Nasturilere, ülkelerine ihanet ettikleri için Kürt aşiretler saldırmış ve bu esnada katliam, açlık, salgın hastalıklar ve diğer sebeplerle birçok Nasturi Süryani hayatını kaybetmiştir. İngiliz raporlarında hayatını kaybedenlerin sayısı 4000 civarındadır. Rusların bölgeden çekilmesiyle oluşan boşluğu, İngiltere fırsat bilip doldurmuştur. İngiltere Rusların çekilmesinden sonra bu bölgenin Osmanlı kuvvetlerine karşı savunulması için Ermeniler, Nasturiler ve destekçileri olan Kürt aşiretlerinden oluşan bölgesel bir gücün oluşturulması gerektiğini düşünmüştür. Bu stratejiye göre İngiltere, Nasturi Süryani birliklerine, Kafkasya-Mezopotamya arası bölgenin Osmanlı kuvvetlerine karşı savunulması görevini vermiştir. Bunun karşılığı olarak da Nasturiler'e ulusal bağımsızlık sözü verilmiştir.²⁹¹ Nasturiler verilen bu görev esnasında ciddî direniş göstermişlerdir. Özellikle Hakkari'den Mar Şemun önderliğinde Urumiye'ye gelen dağlı Nasturiler 1917 yılı sonunda 5000 kişilik bir birliğe ulaşmışlardır. Nasturiler'in bu uğraşları İtilâf Devletleri'nin kendi aralarındaki yazışmalarında dile getiriliyor ve her fırsatta savaşçılıkları ve başarıları İtilaf Devletleri tarafından takdir ediliyordu. Zira bölgeyi iyi bilen, çevre şartlarına uyum sağlamış silahlı Nasturi birlikleri yerel halktan haber almaları bakımından, halk tarafından desteklenmeleri açısından, savaşçı yapılarından ve daha birçok açıdan İtilâf Devletleri nezdinde yararlı görülmüşlerdir. Bu birlikten savaştan çekilene kadar Ruslar, Ruslardan sonra ise İngilizler rehber ve öncü kuvvet olarak yararlanmak istemişlerdir.²⁹²

23 Mart 1918'de Nasturi Patriği Mar Şimon'un görüşmeye gittiği Kürt Şikak Aşireti lideri İsmail Aga Simko tarafından öldürülmesi, Nasturilerin iyice dağılma sürecine girmelerine sebep olmuştur. Mar Şimon yerine gelen Ağa Petros

²⁹⁰ İbiş, *Suriyeli Süryanilerin Devlet ve İktidar İle Olan İlişkisi-1946'ya Kadar*, 178.

²⁹¹ Özdemir, *Süryanilerin Dünyu Bugünü 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 106; İbiş, *Suriyeli Süryanilerin Devlet ve İktidar İle Olan İlişkisi-1946'ya Kadar*, 179.

²⁹² Çiçek, "Birinci Dünya Savaşı ve Nesturi Süryaniler", 543.

düzenlediği bir Nasturi birliği ile Simko'nun üzerine gitmiş ancak Simko kaçmayı başarmıştır. Bu olay üzerine Nasturi birlikleri liderlerinin intikamını almak üzere Dilmas ve Salmas kasabalarında bulunan Müslüman halka saldırarak katliamlar gerçekleştirmişlerdir.²⁹³

1918 yılına gelindiğinde Osmanlı birlikleri bölgede gücünü arttırarak, Urumiye'ye doğru hareket etmiştir. Bunun üzerine çareyi kaçmakta bulan Nasturiler, İran'a doğru kaçarken tıpkı Ermenilerin yaptığı gibi geçtikleri yerleri yakıp, yıkmış, yağmalamış ve Müslüman halkı katletmişlerdir.²⁹⁴

Yine 1918 yılında Van'ın Ruslardan geri alınması üzerine 20.000 kadar Ermeni Van'dan kaçıp Salmas'a gelmiş ve yolculukları boyunca karşılarına çıkan Müslüman köylerine saldırılar ve katliamlar yapmışlardır.²⁹⁵

Savaş sona erdiğinde Urumiye'den İran'a kaçan Nasturiler İngiltere tarafından İran'dan Irak'a nakledilerek Babuka Kampı'na yerleştirilmişlerdir.²⁹⁶ Bölgedeki misyonerlerin verdiği sayılara göre bu yolculuk, 80.000 kişi civarında Ermeni ve Nasturilerden oluşan topluluktan, 20.000 kişinin yolculuğun zor şartlarından dolayı telef edilmesiyle²⁹⁷ ve kalan sığınmacıların kampa yerleştirilmesiyle son bulmuştur. İngilizlerin Himayesine sığınan Nasturiler, 3000 çadırdan oluşan kampta 40.000-50.000 sığınmacıyla barınmak durumunda kalmışlardır.²⁹⁸ 1918'de açılıp 1922'de kapatılan Babuka Kampı'ndaki mültecilerin ihtiyaçları İngiltere tarafından karşılanmıştır. Ancak Babuka Kampı'ndaki sığınmacıların İngiltere'ye maliyetinin yıllık iki milyon sterlini bulması kampın kapatılması fikrini doğurmuştur.²⁹⁹

Kampın kapatılmasıyla birlikte sayıları 40.000'i bulan Nasturilerin üçte biri 1920-1922 yılları arasında “yerleştirme” ve “tedrici sızma” operasyonları sırasında hayatlarını kaybetmişlerdir. Üçte biri Musul vilâyetinin kuzeyindeki kasabalara yerleştirilmiş, 7-8 bin kadarı da Hakkari'ye yerleştirilmiştir. Rusya'ya kaçanların

²⁹³ Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 121.

²⁹⁴ İleri, “Osmanlı Devleti'nde Nasturiler”, 1/158.

²⁹⁵ Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 121.

²⁹⁶ İleri, “Osmanlı Devleti'nde Nasturiler”, 1/158.

²⁹⁷ Çiçek, “Birinci Dünya Savaşı ve Nesturi Süryaniler”, 544.

²⁹⁸ Yelda Tutar Serter, *Cumhuriyet Döneminde Süryaniler* (Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 40.

²⁹⁹ Serter, *Cumhuriyet Döneminde Süryaniler*, 40.

hiçbiri Irak'a kabul edilmemiştir. İngilizler Irak'ın kuzeyine yerleştirdikleri Nasturilerin büyük bir çoğunluğunu silahlandırmışlar, 2000'den fazlasını ise İngiliz subaylarının emri doğrultusunda görevlendirmişlerdir.³⁰⁰

Böylece İngilizler bir taraftan sözde zulme ve katliama uğrayan Hristiyanların hayatlarını kurtardıkları söylemini siyasî propaganda aracı olarak kullanmayı hedeflerken diğer yandan da yoksul, cahil, çaresiz kalmış Nasturi halkından sağ kalmayı başaranları ucuz paralı asker olarak kullanmak suretiyle halkı sindirmeye devam etmiştir. Babuka kampına sığınan Ermenilerin durumu da Nasturilerinkinden farklı olmamıştır.³⁰¹

1.12.1. Birinci Dünya Savaşı'nda Süryani Kadimler

Urfa ve Mardin civarında yaşayan Süryani Kadimler yani Yakubîler, Osmanlı Devleti'ndeki kozmopolit şehirli nüfusun önemli bir unsurunu oluşturmaktaydı. Süryani Kadimler ticaret, esnafılık ve el sanatlarıyla uğraşmak suretiyle şehir kültürü içerisinde Osmanlı toplumsal hayatına her açıdan adapte olmuş ve onun ayrılmaz bir parçası haline gelmişlerdi.³⁰² Kadim Süryaniler, Nasturiler ile kıyaslandığında daha şehirli olmaları, ekonomik açıdan ticaret, el sanatları ile uğraşmaları bakımından, hayvancılık yerine bağ ve bahçe tarımı ile uğraşmaları yönünden farklılık göstermişlerdir.³⁰³ 19. yüzyılda artan misyonerlik faaliyetleri Süryani Kadim cemaatini de etkilemiş, Ortodoks Süryani Kadim cemaatinden Katolikliğe ve Protestanlığa geçişler olmuştur. Ancak her ne kadar misyon faaliyetlerinin halk üzerinde tesiri olmuşsa da Süryani Kadimlerin büyük bir çoğunluğu İmparatorluğun içinden geçtiği en kritik dönemlerde bile Ermeniler, Nasturiler ve Keldanîlerin aksine Osmanlı'ya karşı Batılı devletlerin kışkırtmalarına ve himaye tekliflerine itibar etmemişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı yönetimine bağlılığını belirten Süryani Kadimler savaş sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne de milli mücadele yıllarından itibaren her fırsatta destek vermişlerdir.³⁰⁴

Ermenilerin Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı aleyhine tutum sergilemeleri Süryani Kadimlerle olan ilişkilerini etkilemiştir. 19. yüzyılın sonlarına doğru

³⁰⁰ İhsan Şerif Kaymaz, "Aldatılan Bir Halkın Trajedisi: Asuriler (Süryaniler)", (ts.), 122.

³⁰¹ Kaymaz, "Asuriler (Süryaniler)", 122.

³⁰² Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 61.

³⁰³ Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 68.

³⁰⁴ Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 69.

başlayan Ermeni olayları Müslüman halkları rahatsız ettiği gibi Süryani Kadimleri de rahatsız etmiştir. İhtilâlcı Ermeni komiteleri, Süryani Kadimlerin de “baskı altında kalmış Hristiyan azınlık grup” olarak, kendileriyle birlikte devlete isyan faaliyetlerine katılmalarını istemişlerdir. Ancak Süryani Kadimlerin çoğunluğu Ermenilerin bu isteklerine karşı çıkmış ve Osmanlı’ya sadık kalmışlardır. Bu konuda Süryani din adamlarının tavrı çok etkili olmuş ve Süryani Kadimler bu olaylardan çok zarar görmüşlerse de Ermeni isyanları içinde yer almamışlardır. Ermeni olaylarına destek vermeyen Süryaniler, Ermenilerin Süryani Kadim Kilisesi’ne saldırılarına maruz kalmışlar ve bazı Süryanilerin ölmesine sebebiyet veren olaylar yaşamışlardır. Bunun üzerine Bitlis, Diyarbakır ve Urfa’da yaşayan ve Cemaat-ı Sâdika olan Süryaniler, Ermenilerden ayırt edilmek ve devlet tarafından şimdiye kadar olduğu gibi şimdiden sonra da korunmak talebinde bulunmuşlardır.³⁰⁵

Nasturi Süryaniler Osmanlı’ya karşı Ermenilerle birlik olmayı seçmişlerken, Kadim Süryaniler bu olaylara destek vermemişlerdir.

Ermeni olaylarının sonuçlarından kısmen Süryani Kadimler de etkilenmişlerdir. Zira Ermenilere karşı duyulan tepki Hristiyan olmalarından dolayı Süryani Kadimlere de yansıtılmış ve zaman zaman aynı kefeye konulmalarına sebep olmuştur. Ermeniler Süryanilerin de kendi isyanları içinde yer almalarını istemiş ancak bu istekleri Süryani Kadimler tarafından reddedilince destek vermeyen Süryani gruplar da Ermenilerin hedefleri arasına girmişlerdir. Ermeni olaylarının yoğun bir şekilde yaşandığı dönemde Süryani Kadim Patriği olan II. Abdülmesih olaylar karşısında net duruşu ile Süryani Kadim halkını bu kışkırtmalardan uzak tutmuş ve Ermenilerin Süryani Kadimleri yanına çekmesine müsaade etmemiştir. Bütün bu çabaların bir sebebi de Süryani Kadimlerin Ermenilere karşı Süryani Kadim kimliğini koruma çabasıdır.³⁰⁶

1 Haziran 1915 tarihinde çıkarılan tehcir kanunu ile Ermenilerin zorunlu göçe tabi tutuldukları dönemde, Süryanilerin yoğun yaşadığı Diyarbakır ve Mardin civarında, bu tehcir uygulamasına karşı isyanların başladığı görülmüştür. Tehcirin uygulanması sırasında bazı yerel yöneticilerin süreci yönetmekteki hataları, ayrıca bazı Müslümanların ve bazı Kürt aşiretlerinin Ermeniler için uygulanacak bu

³⁰⁵ Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü I. Dünya Savaşı’nda Süryaniler*, 90-91.

³⁰⁶ Özcoşar, “Şehir ve Cemaat: Mardin Süryanileri ya da Süryanilerin Mardin’i”, 174-178.

kanunun tüm Hristiyanlar için geçerli olduğunu zannedip yöredeki Süryanilere baskı yapmaları bölgede karışıklığa ve isyana sebebiyet vermiştir. Mardin, Midyat yörelerine kadar sıçrayan bu isyan hareketleri Kasım 1915'te Ömer Naci Bey Müfrezesi tarafından bastırılmıştır. Bu olay sonrasında Midyat'ta Ermeni çeteleriyle isyana kalkışan bazı Süryaniler de zorunlu göçe tabi tutulmuşlardır. Mardin Midyat'ın dışında Adıyaman, Malatya ve Siirt'ten bazı isyancı Süryani Kadimlerin de Ermeniler ile birlikte zorunlu tehcire tabi tutuldukları bilinmektedir.³⁰⁷

Birinci Dünya Savaşı'nda Ermenilerle birlikte tehcire tabi tutulan Süryani Kadimlerin yurda geri dönmeleri için, 12 Şubat 1917 yılında patriklik makamına gelen Patrik III. İlyas Şakir konuyla yakından ilgilenmiş ve bu konu hakkında Padişah Vahdettin ile görüşmüştür. Tehcir sırasında Suriye'ye gönderilen Süryanilerle ilgilenip sorunlarını dinlemek için Halep, Hama, Humus, Şam, Zahle, Beyrut ve civarına gidip buralardaki Süryanileri ziyaret etmiştir. Süryanilerin taleplerini ve sorunlarını ise Padişah Vahdettin'e iletmiştir. Süryanilerden 1920 öncesinde ve sonrasında az sayıda da olsa yurda geri dönenler olmuştur.³⁰⁸

Savaşın sona ermesiyle bölgeyi gezip rapor tutmakla görevlendirilen İngiltere ordusundan Binbaşı E. Noel, 20 Nisan 1919'da Mardin'e gelmiştir. Şehirdeki Hristiyan din adamlarıyla görüşmeler yapan Noel, yazdığı raporda Süryanilerin savaştan en az zarar gören topluluk olduğunu ve Osmanlı düzenine adapte olan bu toplumun hâlâ Osmanlı yönetimi taraftarı olduklarını belirtmiştir.³⁰⁹

Sonuç olarak Birinci Dünya Savaşında Nasturiler ve Ermeniler, Ruslar ve İngilizler ile ittifak kurup Osmanlı'ya karşı cephe alırken Süryani Kadimler savaşta Osmanlı'nın yanında yer almışlardır. Ancak Ermeni tehciri sırasında zarar gören Süryani Kadimlerden bazıları ilk defa Osmanlı'ya karşı isyan faaliyetleri içinde bulunmuşlardır. Bu olayların etkisiyle Devletin pek çok yerinde meydana gelen savaş ortamına bağlı olarak, hastalık, salgın ve eşkıya faaliyetlerinden kaynaklı can kayıpları yaşanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Süryanilere dair verilen can kaybı sayılarında görülen tutarsızlık Prof. Dr. Bülent Özdemir tarafından ortaya konmaktadır. Zira bu konuda yerli ve yabancı kaynakları değerlendiren Özdemir,

³⁰⁷ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler*, 56-57.

³⁰⁸ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler*, 59-60.

³⁰⁹ Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 166.

kaynaklarda verilen rakamların farklılıklarına dikkat çekmiştir. Yine hiçbir bilimsel araştırmaya dayandırılmadan farklı Süryani gruplarından yaklaşık 700.000 civarında Süryani'nin 1915 olaylarında öldüğü iddia edilmektedir. Ancak araştırmalar gösteriyor ki savaş öncesinde Osmanlı sınırlarında yaşayan Süryani nüfusuna dair ortaya konan rakamlar bile verilen bu değerlerin altındadır. Şüphesiz bu konuda verilen tutarsız değerlerin nedeni rakamların abartılarak bir Süryani soykırımı yapıldığı iddiasını desteklemektir.³¹⁰

1.13. Paris Barış Konferansı ve Süryaniler

Osmanlı İmparatorluğu 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'yla savaştan mağlup olarak çıkmıştır. Bu antlaşmanın 1. ve 24. maddesine dayanarak İtilâf Devletleri Osmanlı'da istedikleri yerleri işgal etme hakkını elde etmişlerdir. Buna göre Arap bölgeleri tamamen kaybedilmiş olup, Boğazlar işgal edilmiş ve ordu silahsızlandırılmıştır.³¹¹ Savaşta galip gelen ve mağlup olan devletlerin durumu ile savaşa dâhil olan Araplar, Ermeniler, Süryaniler ve Kürtlerin durumu Paris Konferansı'nda görüşülecekti.

18 Ocak 1919 yılında Paris'te yapılan konferansa 32 ülke katılmıştır. Bu konferans ile galip devletler mağlup devletlere barış anlaşmasının şartlarını sunmuşlardır.³¹² Daha doğru ifadeyle galip devletler savaşta yenik düşen devletlere kendi menfaatleri doğrultusunda hazırladıkları antlaşmaları barış adı altında kabul ettirmişlerdir.

Savaşın sona erdiği dönemde İngiltere'nin himayesi altında Babuka Kampı'na sığınan Nasturi Süryaniler savaş boyunca İtilâf Devletleri'nin yanında olmuş ve onların “*en küçük müttefikleri*” olarak görülmüşlerdir. Bu savaşta bağımsızlık uğruna evlerinden, yaşadıkları topraklardan olan ve savaş boyunca açlık, hastalık ve birçok sebeple can kaybı veren bu toplum için Paris Konferansı beklentilerinin karşılanması açısından önemli bir toplantıydı. Zira kendileriyle ölüme gidecek kadar güvendikleri müttefiklerinin şimdi verdikleri sözleri ve vaatleri yerine getirme zamanı gelmişti.³¹³ Buna göre Nasturiler İngiltere'nin vaatlerine dayanarak Van, Urumiye, Musul arasında kalan bölgenin kendileri için bağımsız bir Süryani

³¹⁰ Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 71-72.

³¹¹ Serter, *Cumhuriyet Döneminde Süryaniler*, 40-41.

³¹² Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 179.

³¹³ Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 180.

Devleti olarak verilmesini istemişlerdir. Bu talepleri doğrultusunda Paris Konferansı'na katılmayı kendilerine hak olarak görmüşlerdir. Nasturi Patriği Mar Şimun Bağdat'ta bulunan İngiliz yetkililerine resmî olarak Paris Konferansı'nda temsil edilmek istediklerini bildirmiştir. Bu başvuruda belirttiği istekleri şu şekildedir.

1. Süryaniler ile Ermeniler arasındaki etnik farkın açıkça bildirilmesi ve iki ayrı grup olarak taleplerinin değerlendirilmesi,
2. İngiltere'nin korumacılığı altında eski yaşadıkları topraklarda yapılanma,
3. Süryanilerin lideri olarak Patrik Mar Şimun'un resmen tanınması,
3. Kürtlerin esir olarak aldığı Süryanilerin serbest bırakılması,
4. Kürtlerin işgal ettiği kilise arazilerini geri vermeleri,
5. Süryani ve Kürt aşiretlerinin köy sınırlarının, İngiliz subaylar tarafından yeniden belirlenmesi.³¹⁴

Ancak bu ve buna benzer Süryani taleplerini belirten başvuruların hiçbiri kabul edilmemiştir. Bu başvurular bazı İngiliz devlet adamları tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu konuda İngiltere Dış işleri Bakanlığı sorumlusu George Kidston Süryanilerin başvurusu üzerine “*Çok yakında Asya'daki bütün köyler Paris Barış Konferansı'na delege göndermek isteyecektir. Bence Hindistan Ofisi bu başvuruyu geri çevirmelidir.*” demiştir. Yine savaş zamanında İngiliz Dış İşleri Bakanlığı'nda görev yapan meşhur tarihçi A. J. Toynbee konuyla ilgili düşüncelerini şöyle belirtmiştir.³¹⁵

“*Süryanilerin Paris Barış Konferansı'nda temsil edilmek istemeleri çok aptalca fakat hiç şüphesiz durumlarının konferansta ele alınmasını istemeye hakları var ve bunun bizim tarafımızdan yapılması bizim çıkarımızdır. Doğal olarak gelecekleri konusunda endişeliler. Niye reddedelim onları? Kürt federasyonu içinde özerk bir bölge olarak Kuzey Doğu Mezopotamya sınırının korunması için çok değerli bir yapı oluşturacaklardır. Albay Wilson ile aynı düşüncedeyim, tutumumuz sempatik olmalı.*”³¹⁶

³¹⁴ Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü I. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 180-181.

³¹⁵ Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü I. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 188.

³¹⁶ Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü I. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 188.

Nihayetinde İngiltere Dışişleri Bakanlığı Süryanilerin Bağdat Komiserliği aracılığıyla yaptıkları başvuruya olumsuz cevap vermişlerdir. Buna gerekçe olarak da böyle bir talebin diğer toplumları da harekete geçireceği ve Paris'te doğrudan temsil edilmenin uygun olmayacağı belirtilmiştir.³¹⁷

Paris Konferansı'ndan Nasturiler bir sonuç alamamışlardır. Nasturilerin başvuruları büyük devletler tarafından ciddiye alınmayıp, verilen sözler yine tutulmamıştır. Galip devletler sömürgeci ve emperyalist isteklerine devam etmiş olup bu halkın taleplerini göz ardı etmişlerdir. İngiltere'nin tek amacı Hindistan yolunu güven altında tutmak ve Musul petrol bölgesine sahip olmak olmuştur. 1921'den sonra ise Nasturiler İngiltere tarafından yük olarak görülmeye başlamıştır. Bunun üzerine Babuka Kampı'nı kapatma kararı alıp Nasturileri dağıtmıştır.

Paris Konferansı kendileri için fiyasko ile sonuçlanan Nasturiler, Lozan görüşmelerinde de bir sonuç alamamışlardır. 1926'da Hakkari'nin Türkiye'ye bırakılmasıyla Nasturiler buraya göç etmiş ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı almışlardır. Bugün hâlâ anayasal haklarını özgürce kullanmaktadırlar.³¹⁸

İKİNCİ BÖLÜM: MİLLÎ MÜCADELE YILLARI VE CUMHURİYET DÖNEMİNE GEÇİŞTE SÜRYANİ KADİMLER

2.1. Millî Mücadele Yıllarında Süryani Kadimler

Süryani Kadimlerin Nasturi Süryanilerin aksine yaşadıkları topraklara ve yurda bağlılıkları Millî Mücadele yıllarında ve Mardin'in işgali sırasında tekrar görülmüştür. İngilizler 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'na dayanarak Urfa, Antep ve Maraş'ı işgal etmişlerdir. Bu işgaller Mardin halkını da tedirgin etmiş ve yaklaşmakta olan Mardin işgalini önlemek için millî kuvvetler oluşturulmaya başlanmıştır. İngiltere, petrol kaynaklarına ulaşma ve Irak üzerindeki emellerini gerçekleştirme amacıyla Fransa ile bölgeyi paylaşmak için uzun görüşmeler yapmış ve netice olarak 15 Eylül 1919'da Paris'te imzaladığı 5 maddeden oluşan "*Suriye İtilafnamesi*" ne dayanarak Güneydoğu Anadolu'yu ve Suriye'yi Fransa'ya bırakmıştır. Ve kendisi Irak ve Filistin'e yerleşerek amacına ulaşmıştır.³¹⁹

³¹⁷ Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü I. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 189.

³¹⁸ Çiçek, "Birinci Dünya Savaşı ve Nesturi Süryaniler", 544.

³¹⁹ Yavuz Ölçen, "Millî Mücadelede Mardin", *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyum Bildirileri*, ed. İbrahim Özcoşar - Hüseyin Haşimi Güneş (İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi, 2006), 658.

Mardin'e gelince burası hem tarihî önemi hem Mezopotamya'ya hâkimiyeti ve demiryoluna sahip olması ve birçok siyasî ve stratejik açıdan başta İngilizler daha sonra ise Fransızlar tarafından işgal edilmek istenmiştir.³²⁰

İngiltere Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Musul'u da içine alacak şekilde bir Kürt Devleti oluşturup böylece Musul petrol bölgesine sahip olacak, Basra Körfezi ve dolayısıyla kendisi için stratejik açıdan çok önemli olan Hindistan yolunu da kuzeyden korumuş olacaktı. Bunun için Mardin'i de hâkimiyeti altına almak ve bu bölgedeki Kürt topluluklarını Osmanlı'ya karşı kışkırtıp ayaklandırmak maksadıyla 'Kürt Lawrence' si olarak adlandırılan bölgenin siyasî yetkilisi olan Binbaşı Nowilli'i Mardin, Diyarbakır, Elazığ, Siverek ve Musul bölgesine gitmek üzere görevlendirmiştir.³²¹

Güneydoğu Anadolu halkının İngilizler'e karşı nabzını yoklamak için 7 Nisan'da Musul'dan hareket eden Nowill, önce Nusaybin'e uğramış, burada Nusaybin halkının İngilizler'e karşı olduğunu ve halka sert çıkıldığı takdirde durumun kendileri için ters tepeceğini ve bu yüzden uzlaşma yoluna gitmenin İngilizler açısından daha iyi olacağını raporlarında belirtmiştir.

Nowill, Nusaybin kazasını gezdiği sırada aldığı raporlarda yörenin ekonomik durumu hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Bölgede kaç kişinin yaşadığı, ne kadar alanın tarım için ayrıldığı, toprağın verimliliği, halkın göçebe ile yarı göçebe olduğu, hayvancılıkla uğraşıldığı ve bölgenin demir yolu yerleşimi ile ilgili pek çok bilgileri rapor etmiştir. Yine Nowill, Nusaybin demiryolunun bulunduğu bölgede bir tabur İngiliz piyadesinin en iyi şekilde barınabileceğini belirtmektedir.³²²

Nusaybin'den yola çıkan Nowill 20 Nisan'da Mardin'e ulaşmıştır. Burada İstanbul'dan yeni dönen, İttihat ve Terakki düşmanı olan mutasarrıf Zeki Bey ile görüşür. Zeki Bey İngiliz yanlısıdır. Nowill burada Amerikan Misyonerleri, yöredeki Hristiyanlar ve Süryani Kadim, Katolik ve Keldani Süryanilerle görüşmeler yapmış ve İngilizlerin işgali durumunda bölge halkının tavırlarını değerlendirmek istemiştir. Bu görüşmeler neticesinde halkın İngilizlere karşı koymak üzere silahlandıklarını,

³²⁰ Ölçen, "Milli Mücadelede Mardin", 658.

³²¹ Ölçen, "Milli Mücadelede Mardin", 659.

³²² M. Kemal Öke, *İngiltere'nin Güneydoğu ve Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.W.C. Noel'in Faaliyetleri (1919)* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988), 29-31.

eğer buna karşı konulmazsa İngiliz askerlerinin işinin son derece zor olacağını belirtmiştir.³²³

Bu görüşmelerden sonra ikinci kez 11 Mayıs'ta Mardin'e gelen Norwill, şehri savaşız elde etmek için şehrin ileri gelenlerine teklifler, telkinler ve tehditlerde bulunur, ve hangi devletin idaresinde yaşamak istediklerini sorar.³²⁴ Yine şehrin hürmet edilen kişisi olan Süryani Kadim Patriği III. İlyas Şakir'in Mardin'de Osmanlı egemenliğinin devam etmesini istediklerini bildirmek için İstanbul'a doğru yola çıktığını duyan Norwill, Patriğin ve yanındaki kişilerin Halep'te durdurulmalarını ister. İngiliz yetkilileri Halep'te durdurdukları Patrik III. İlyas Şakir'e Mardin'i kendilerine savaşız teslim etmeleri teklifinde bulunur. Ancak patrik bu teklifi reddeder.³²⁵ Bu konuda halktan III. Patrik İlyas'a gidip fikir danışanlara Patriğin cevabı *“Biz Türküz, Türk İdaresinden başka bir idareyi istemiyoruz. Aksi halde tek vücut olarak can ve malımızla mücadele etmeye hazırız”* şeklinde olmuştur.³²⁶

Norwill Mardin halkının İngilizler hakkındaki tutumlarını, Mardin'in nüfusunu, toprağın verimini, coğrafya koşullarını rapor edip buradan Midyat'a gitmiştir. 13 Mayıs günü Midyat'a doğru yola çıkan Norwill, Mahallemî bir aşirete konuk olur ve burada Şeyh Halil ve Kardeşi Hasan ile tanışır. Bu kişilerin amcaları Halaf Bey'in Türkler tarafından yakalanıp idam edilmesine rağmen ailenin hükümete karşı hiçbir kırgınlıklarının olmadığını görür. Aksine aşiret reisi Halil Bey, İslam Hükümeti'nin her icraatının onlara şeref katacağını belirtmiş ve şeriat düzeni olduğu sürece Osmanlı hâkimiyetinden ayrılmayı düşünmediklerini belirtmiştir. Norwill bu tutumun halkın tamamının yaklaşımı olduğuna kanaat getirdikten sonra hayal kırıklığı ile Midyat'a geçmiştir.³²⁷ Midyat'ta tanıştığı Kürt kökenli subayların Osmanlı yönetimine olan bağlılıklarını gören Norwill bir kez daha hayretler içinde kalmıştır. Osmanlı ordusu içerisinde sadece Süleymaniye'de 2000 civarında Kürt olduğunu belirten Kürtler, Türklerle olan dostluklarını aktarmışlardır. Kürtlerin bu bağlılığına şahit olan Norwill Ermenilerle bu halkın uzlaştırılmasının mümkün

³²³ Öke, *İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti*, 32.

³²⁴ Dolebeni, *Tarihte Mardin*, 104.

³²⁵ Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, 442.

³²⁶ Dolebeni, *Tarihte Mardin*, 105.

³²⁷ Öke, *İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti*, 33.

olmadığını görmüş ve İngiltere'nin Ermenilerle hiçbir şekilde iş birliği yapmadığı konusunda halkı ikna etmeye çalışmıştır.³²⁸ Binbaşı Norwill, Midyat'ın ardından sırasıyla Savur, Derik ilçelerini gezerek özellikle gayrimüslim unsurlar içinden kendilerine yandaş olacak kişileri bulmak istemiştir. Ancak bu gezileri sırasında gerek Süryani önderlerinin gerekse halkın ileri gelen Kürt liderlerinin tavırlarının İngilizlere olan tepkilerini anlamış ve bir sonuç almadan dönmek zorunda kalmıştır. Bu ziyaretleri sırasında Norwill ile görüşecek olan kişilerin önceden belirlenmiş olup, tutacağı raporlarda halk adına Osmanlı Devleti'ne vefakâr söylemlerde bulunulmasının önceden sağlandığına dair görüşler vardır.³²⁹ Binbaşı Norwill Güneydoğu Anadolu halkıyla ilgili görüşlerini aktardığı raporda Diyarbakır'da ve Mardin'de yaşayan Süryani Kadimlerin Osmanlı yönetiminin devamından yana olduklarını ve hatta kiliselerde Osmanlı yönetimi ve padişah için dualar edildiğini aktarmıştır.³³⁰

İngiliz işgal teşebbüsünden sonra bu kez bölgeye Fransa'yı temsilen Alman Normand gelmiştir. İngiltere ve Fransa Birinci Dünya Savaşı sonunda gizli anlaşma niteliğinde olan Sykes-Picot Anlaşmasını imzalayıp Anadolu'yu kendi aralarında paylaşmışlardır. Buna göre İngiltere ve Fransa arasında 15 Eylül 1919 tarihinde Suriye İtilafnamesi imzalanmıştır. Anlaşmaya göre Güneydoğu Anadolu'da bulunan iller Fransa'ya bırakılırken Musul ve Irak İngilizlere bırakılmıştır. Anlaşmaya dayanarak İngilizler bölgeyi boşaltmış, boşalan yerleri bu kez Fransızlar doldurmuşlardır.³³¹

Fransa 25-30 Ekim tarihleri arasında zaman kaybetmeksizin Urfa, Antep, Maraş ve Adana bölgesini bölgede bulunan Ermenilerin de desteğiyle işgal etmiştir. Suriye'yi ise hiç güç kullanmadan işgal eden Fransa, yöre halkının Arapça konuşması bakımından Mardin'i de Suriye'nin bir parçası olarak görüp bu bölgeyi de savaşız olarak alabileceği zannına kapılmıştır.³³²

Mardin halkı ise gelişmeleri takip edip ve bir sonraki işgal merkezinin kendi bölgeleri olduğunu görmüş, buna karşı önlemler almaya başlamıştır. O zaman

³²⁸ Öke, *İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti*, 34.

³²⁹ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler*, 67.

³³⁰ Bayburt, *Türk Tarihi'nde Süryaniler (1880-1938)*, 177.

³³¹ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler*, 68.

³³² Ölçen, "Milli Mücadelede Mardin", 661.

Mardin Bölge Komutanlığı görevinde bulunan Yarbay Kenan Bey, millî bir örgüt kurulması için Millizade Eyüp Önen'i görevlendirmiştir.³³³ 1919'da hazırlıklarına başlanan Milli Kuvvetler ve Mardin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin çalışmalarına Fransız işgaline engel olmak için hız verilmiştir. Mardin halkı Maraş'ın işgal edilmesi üzerine 30 Ekim 1919 tarihinde çevredeki yörede bulunan halkın da katılımıyla 25 bin kişilik protesto mitingleri düzenlemiştir. 7 Kasım 1919'da ise yeni kurulmuş olan Mardin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına yurdu korumak için kanlarının son damlasına kadar savaşacaklarını belirten bildiri yayımlayıp bu bildiriye Osmanlı dâhiliye nezareti ile İstanbul'da bulunan İngiltere ve Fransa yüksek komiserliklerine telgraf ile iletmışlerdir. Benzer protesto bildirileri aynı gün Midyat, Savur, Derik ve Nusaybin'den de gönderilmiştir.³³⁴

Ocak 1920'de Mardin'e geleceğini bildiren Albay Normand 9 Ocak 1920 tarihinde yanında bulunan dört subayı ile Ceylanpınar'da bıraktığı Fransız birliğinden ayrılarak Mardin'e trenle gelmiştir.³³⁵ Fransızlar Mardin'in işgal edilmesi noktasında herhangi bir zorlukla karşılaşmayacaklarını umarak bir subay ve beraberinde birkaç askeri göndermeyi yeterli bulmuşlardır.³³⁶ Ancak Normand'ın Mardin'e geldiği gün halk ellerinde silahları ile kimi yaya kimi atlı, meydandan istasyona kadar dolmuşlardır. İstasyon ile şehir arasında bulunan tepelere çadırlar konularak, şehrin korunma gücünün fazla olduğu izlenimi verilmiştir. Yine Tümen Komutanı Kenan Bey ile Eyüp Bey tarafından halk bu sürece psikolojik olarak hazırlanıp, olası işgale hazır durumda engel olmak üzere yönlendirilmişlerdir.

Belediye binasına getirilen Normand, toplantıda Mardin'i savaşız talep ettiklerini, burayı bir Avrupa şehrine dönüştürmek istediklerini ve bölgedeki herkese iş imkânı sunacaklarını ifade edip şehrin teslim edilmesini istemiştir.³³⁷

Buna karşılık toplantıda halkın sözcüsü olarak seçilen Millî Teşkilât Başkanı Eyüp Önen'in bir tercüman aracılığı ile Normand'a verdiği cevap şöyledir: *"Mardin'i Suriye'nin bir parçasıymış gibi görmek temelde yanlıştır. Yüzlerce seneden beri bir Türk şehridir ve Türklüğünün korunması yolunda bugüne kadar*

³³³ Talip Atalay, "Yuhanna Dolabani", *Süryaniler ve Süryanilik*, ed. Ahmet Taşgîn vd. (Ankara: Orient Yayınları, 2005), 4/105.

³³⁴ Ölçen, "Millî Mücadelede Mardin", 660.

³³⁵ Ölçen, "Millî Mücadelede Mardin", 661.

³³⁶ Atalay, "Yuhanna Dolabani", 4/106.

³³⁷ Ölçen, "Millî Mücadelede Mardin", 661.

nasıl çalışmışsa bugün de aynı heyecan ve gücü kendinde bulundurmaktadır. Kendi Hükümetimizin ihtiyaçlarımızı yerine getirmeye gücü vardır. Ekselansları şayet Mardin'i işgale kalkışırsa bilsin ki karşısında büyük, küçük, erkek, kadın ayrımı yapmadan bütün Mardin halkını bulacaktır. Kendilerine tavsiyem, geldikleri gibi aynı yoldan geri dönmeleridir."³³⁸

Mardin halkının bu tepkisi ve Fransız subaylarından birinin Mardin Kalesi'ne dikilmek üzere getirdiği bayrağın zorla alınıp parçalanması üzerine Normand ve subayları hayatlarının tehlikede olduğunu düşünerek şehri terk etmişlerdir. Ancak Normand ayrılmadan önce bölgedeki Süryani ve Ermeni cemaat liderleri ile görüşmek ister. Fakat bu isteği de cemaat liderleri tarafından reddedilir. Yine Kenan Bey'in de şehri terk etmesinin Normand ve askerleri için iyi olacağını, aksi takdirde galeyana gelmiş halk tarafından başlarına gelebilecek olanlardan sorumlu olmadığını söylemesi üzerine Normand ve askerleri Kenan Bey'in de refakati ile şehirden bir olay çıkmadan ayrılmıştır.³³⁹

Mardin halkının işgale karşı göstermiş olduğu tepki Normand'ı hayal kırıklığına uğratmıştır. Bir diğer hayal kırıklığı ise Süryanilerin de Osmanlı'nın yanında olup kendilerine destek vermemiş olmalarıdır. Mardin'de gayrimüslimlerden umduğunu bulamayan Normand'a Urfa Süryanilerinden destek gelmiştir.

30 Ekim 1919 tarihinde Fransızlar Urfa'yı işgal ederler. Bu işgali yöredeki Ermeniler sevinçle karşılarken Fransızlar'a destek verenler arasında Süryani Abdülgani Ganime adında aşiret reislerinin bulunduğu söylentileri yayılmıştır.³⁴⁰ Ancak Urfa Süryanilerinin bu tavrı üzerine Süryani Patriği III. İlyas Şakir Süryani toplumu başkanlığına şu bildirgeyi göndermiştir:

"Osmanlı uyruğundan olduğumuzu unutmayınız. Ne yazık ki Urfa'daki Süryanilerin bir kısmının Fransızlar ve Ermenilerle birleşerek Türklere karşı çarpışmalara katıldıklarını üzüntü ile öğrenmiş bulunmaktayız. Bu iş Patrik Efendi'nin ve bütün Süryanilerin isteğine aykırı olduğunda, kutsal değerlerimizin korunuşu ve büyüklerimizin sözlerine saygı duyarak Türkler aleyhindeki

³³⁸ Dolebeni, *Tarihte Mardin*, 107.

³³⁹ Bayburt, *Türk Tarihi'nde Süryaniler (1880-1938)*, 178-179; Dolebeni, *Tarihte Mardin*, 108-109.

³⁴⁰ Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, 445.

çarpişmalara katılmaktan geri durmanızı bildiririz. Ayrıca bu uğurda pek çok fedakârlıkta bulunmanızı sizlere öneririz."³⁴¹

Millî mücadele yıllarında Süryani Kadim Patriği'nin düşmana karşı olan bu tavrı ve halkı vatana ihanet etmekten koruyan tutumu Süryani Kadimlerin Osmanlı yönetimine olan tutumlarının göstergesidir.

Süryani Kadim Patriği III. İlyas Şakir'in millî mücadele yıllarında Süryani Kadim halkını askerlere çamaşır ve giysi yardımında bulunmaları için teşvik ettiği ve bunun için Diyarbakır'da dikimevi açtığına dair bilgiler mevcuttur.³⁴²

1920 yılında T.B.M.M.' in açılış törenine katılan Patrik III. İlyas Şakir Mustafa Kemal Atatürk ile fotoğraf çekmiştir ve yine Mustafa Kemal'i Ankara Garı'nda karşılayanlar arasında bulunmuştur. Patrik III. İlyas Şakir'in milli mücadele yıllarında göstermiş olduğu bağlılığı Atatürk şu sözlerle takdir etmiştir:

*"Süryani Patriği III. İlyas Şakir'in Kurtuluş Savaşı yıllarında bu yurdun çocuğu olarak saldırganlara karşı takındığı savaşçı tavır, Kurtuluş Savaşı yiğitlerinden olduğunu göstermiştir."*³⁴³

Sonuç olarak başta Mardin ve Diyarbakır'da bulunanlar olmak üzere Süryani Kadimlerin büyük çoğunluğu gerek Birinci Dünya Savaşı yıllarında gerekse Milli Mücadele'de Osmanlı vatandaşı olarak vatanlarına sadık kalıp topraklarını sadakatle korumuş ve üzerlerinde oynanan oyunlara aldanmamışlardır.

2.2. TBMM'nin Açılışında Süryani Kadim Patriği III. İlyas Şakir

Süryani Kadim Patriği İlyas Şakir önderliğinde Süryani Kadimler TBMM açıldıktan sonra İstanbul Hükümeti ile Ankara Hükümeti arasında bulunan siyasî farklılıklarda Ankara Hükümeti'ni desteklemişlerdir. 23 Nisan 1920 yılında TBMM'nin açılış töreninde Süryani Kadim Patriği III. İlyas Şakir de bulunmuş ve açılış duasına katılmıştır.³⁴⁴ Süryani Kadimler Osmanlı Devleti süresince yönetime olan bağlılıklarını, yeni Türk Devleti'nin kuruluş aşamasında da yönetime bağlı kalarak devam ettirmişlerdir. Süryani Kadim Patriği III. İlyas Şakir Milli Mücadele'nin başladığı dönemde Osmanlı Padişahı Vahdettin'i ziyaret ederek bu süreçte Osmanlı'ya bağlılıklarını bildirmiş ve Süryanilerin taleplerini iletmiştir. Milli

³⁴¹ Bayburt, *Türk Tarihi'nde Süryaniler (1880-1938)*, 179; Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, 445.

³⁴² Bayburt, *Türk Tarihi'nde Süryaniler (1880-1938)*, 179; Tahincioğlu, *Süryaniler*, 240.

³⁴³ Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, 456.

³⁴⁴ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarisında Türkiye'deki Süryaniler*, 95.

Mücadele'nin başarıyla sonuçlanması ile başlayan Yeni Türk Devleti'nin kuruluş aşamasında da Patrik III. İlyas Şakir bu yeni oluşumu desteklemiş ve hem 1920'de TBMM açılışında hem 1922'de TBMM başkanı olan Mustafa Kemal Atatürk'ü Ankara'da ziyaret etmiştir.³⁴⁵

Millî Mücadele'nin başarıyla sonuçlanmasından sonra Mustafa Kemal Atatürk 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir İktisat Kongresi için İzmir'e gitmiş toplantı sonrasında Uşak Eskişehir üzerinden trenle Ankara'ya dönmüştür. Mustafa Kemal Atatürk Ankara Garı'nda büyük bir kalabalık ile karşılanmıştır. Mustafa Kemal Atatürk ile birlikte yanında bulunan Latife Hanım'ın da olduğu bu karşılama törenine Süryani Kadim Patriği İlyas Şakir de katılmıştır. 20 Şubat 1923'te Ankara Tren Garı'nda Atatürk'ü karşılayanlar ile çekilen resimde Patrik III. İlyas Şakir de yer almıştır. Bu fotoğraf Süryani Kadim cemaati açısından çok değerlidir. Zira Patrik III. İlyas Şakir ile Mustafa Kemal Atatürk'ün ilişkilerini ve Süryani Kadim cemaatinin yeni Türk Devleti'nin kuruluş aşamasındaki tavrını gösterir niteliktedir. Bugün halen bu resim Deyrul'zafaran Manastırı'nın Patriklik makamında asılı bulunmaktadır.³⁴⁶ Patrik bu ziyaretinde yaklaşık 11 gün kadar beklemiş ve 3 Mart 1923 tarihinde Atatürk tarafından makamına kabul edilmiş, samimiyetle ağırlanmıştır. Burada kendisine Atatürk tarafından bir altın saat hediye edildiğine dair bilgiler de vardır.³⁴⁷

Patrik III. İlyas'ın Millî Mücadele yıllarında göstermiş olduğu sadakat Atatürk tarafından şu sözlerle takdir edilmiştir:

*“Süryani Patriği III. İlyas Şakir'in Kurtuluş Savaşı yıllarında bu yurdun çocuğu olarak saldırganlara karşı takındığı savaştı tavrı Kurtuluş Savaşı yiğitlerinden olduğunu göstermiştir.”*³⁴⁸

Patrik III. İlyas Mardin'e dönüşünde törenlerle karşılanmış ve dönünce gördüğü yakın muameleye karşılık TBMM'nin açılışını kutlamak ve kendisine

³⁴⁵ Günel, *Türk Süryanileri Tarihi*, 188.

³⁴⁶ Günel, *Türk Süryanileri Tarihi*, 188; Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler*, 97.

³⁴⁷ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler*, 97.

³⁴⁸ Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, 456.

gösterilen ilgiye teşekkür etmek için telgraf göndermiştir.³⁴⁹ Telgrafın içeriği günümüz Türkçesiyle şöyledir:

“Ulu Tanrı’nın yardımı ve rehberliği ile Büyük Kumandanın azim ve iradesiyle Mardin’e ulaştım. Ünlü hükümet ve Milletin şan ve şerefine layık temiz, vazifesine bağlı askeri sivil yönetici ve belediyenin şerefli mensupları tarafından yüksek şahsiyetinize yakışır, her yerde olduğu gibi burada da duacınız olan bendenize gösterdikleri hüsnü kabulden dolayı çok minnettar oldum.

Karşılama merasimi nedeniyle Patrikhanemizde toplanan Müslüman ve Müslüman olmayan binlerce halk huzurunda Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin devamını şanlı şerefli Milletimizin hakiki başkanı yüksek şahsiyet sahibi Muzaffer unvanlı Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’nin ömür boyu sağlık ve mutluluk dileklerimizle mukaddes şanlı ordumuzun devamlı muvaffakiyetini ve Aziz Türk vatanımızın korunması saadeti için dua ettiğimi bağlılık ve iftiharla arz ederim.

*Sadık Süryani Kadim Cemaati’nin tüm fertleri ile şükranlarımızın kabulünü rica ederim.*³⁵⁰

Bu telgraf Süryani Kadim Patriği ve Cemaatinin yeni kurulan Türkiye Devleti’ne karşı yaklaşımlarını ve Patriğin Mustafa Kemal Atatürk ile olan ilişkisini ortaya koymaktadır.

2.3. Sevr Antlaşması ve Lozan Konferansı’nda Azınlıklar Sorunu

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu Antlaşması sayılan Lozan Görüşmelerinin ve bu görüşmelerin esas konularından biri olan azınlık sorununun daha iyi anlaşılması için 10 Ağustos 1920’de imzalanan Sevr Antlaşması’na kısaca değinmek gerekmektedir.

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı sonunda yıkılma sürecine girmiş, Mondros Antlaşması ile varlığı fiilî olarak tehlikeye girerken Sevr Antlaşmasıyla varlığı hiçe sayılmıştır.³⁵¹

³⁴⁹ Bu telgraf metni için bk. Tahincioğlu, *Süryaniler*, 246.

³⁵⁰ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye’deki Süryaniler*, 97.

³⁵¹ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye’deki Süryaniler*, 99.

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkmasının ardından galip devletlerle Mondros Antlaşması'nı imzalamış ve bu antlaşmaya dayanarak İtilâf Devletleri kendi aralarında paylaştıkları İstanbul'u ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerini işgal etmeye başlamışlardır. İşgallere karşı Anadolu halkının mücadelesinin devam ettiği süreçte Birinci Dünya Savaşı'nın barış anlaşması niteliğinde olan Sevr Antlaşması, Osmanlı Padişahı Vahdettin ve Damat Ferit Paşa Hükümeti ile İtilâf Devletleri arasında 10 Ağustos 1920'de imzalanmıştır.

Sevr Anlaşması'ndan önce savaşta galip devletler ile yenilgiye uğrayan devletler arasında gerçekleşen Paris Konferansı, yapılacak barış anlaşmalarının şartlarını görüşmek üzere toplanmıştı.³⁵² Bu konferanslarda konuşulan konulardan biri özellikle Osmanlı hakimiyeti altında yaşayan gayrimüslim unsurların kendi kaderlerini belirlemeleri ve Osmanlı topraklarının nasıl paylaşılacağı konusuydu. Ancak Paris görüşmelerinde özellikle devletlerarası yapılan gizli anlaşmaların Rusya tarafından açıklanması, İngiltere ve Fransa arasında ortak çıkar çatışması ve devletlerarası rekabet, millî mücadeleye zaman kazandırmış ve Osmanlı topraklarının nasıl paylaşılacağı sorununu da sonuçsuz bırakmıştı.³⁵³

Paris görüşmelerine katılmak isteyen gayrimüslim unsurların liderlerinden biri de Süryani Kadim Patriği III. İlyas Şakir'dir. Paris görüşmeleri sırasında İstanbul'da olan III. İlyas Şakir konferansa bizzat katılmak üzere Mardin'de bulunan Hori Yuhanna Dolabeni'ye gerekli imkânların sağlanması için 13 Temmuz 1920'de bir mektup yazmış, gidebilmesi için gerekli hazırlığın yapılmasını istemiştir.³⁵⁴ Ancak daha sonra kendisi gitmek yerine, Paris'e gidip cemaatinin talep ve beklentilerini anlatması için I. Efrem Barsavm'ı göndermiştir. Patrik III. İlyas Şakir Temmuz 1917'de I. Efrem Barsavm'ı Amerika'ya elçi tayin etmiş ve Kanada ile Amerika arasında yaşayan Süryanilerle ilgilenmek üzere görevlendirmiştir. Buralarda yeni kiliseler inşa etmesi³⁵⁵ ve bu şekilde Amerika Süryanileri ile Patriklik arasında bir nevi köprü olması amaçlanmıştır. I. Efrem Barsavm daha önce Suriye Metropolitliği görevinde bulunmuş olup Patrik III. İlyas Şakir'den sonra onun

³⁵² Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler*, 99.

³⁵³ Özdemir, *Süryanilerin Dünyası Bugünü I. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 193-194.

³⁵⁴ Mustafa Oral, "Mardin'in Son Süryani Kadim Patriği Mor İgnatios İlyas Şakir Efendi (1867-1932)", *Makalelerle Mardin IV*, ed. İbrahim Özcoşar (İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi, 2007), 4/285.

³⁵⁵ Oral, "Mardin'in Son Süryani Kadim Patriği", 4/386.

makamına gelecek kişidir.³⁵⁶ I. Efrem Barsavm, Birleşmiş Milletler'in barış konseyinde Süryanileri temsil etmek üzere bir heyet ile Paris'e gitmiştir.³⁵⁷

Paris Konferansı'na Patrik İlyas Şakir'in yerine Efrem Barsavm'ın katılmış olması hakkında farklı yorumlar söz konusudur. I. Efrem Barsavm'ın Paris Konferansı'na katılması bir nevî daha sonra alacağı patriklik görevinin provası olmuştur.³⁵⁸ Onun yeni görevine hazırlık amacıyla gönderilmiş olması muhtemeldir. Patrik III. İlyas Şakir Amerika ve İngiltere ile ilişkileri korumaya önem veriyordu. 1900'lü yılların başında Türkiye'den Amerika'ya göç edip burada Süryanilerin yeni bir devlet statüsü kazanmaları için çabalayan birçok Süryani olmuştur. Bunlar arasında Süryani edebiyatçı Naum Faik başta olmak üzere birçok edebiyatçı ve yazar da Amerika'ya göç edip, burada bulunan Süryani halklarını yeni bir devlet kurmak için harekete geçmeye teşvik etmişlerdir. İşte Amerika'da bulunan bu Süryani nüfusun, Patrik III. İlyas Şakir'e Paris Konferansı'na Süryanileri temsilen Amerika'da bulunan I. Efrem Barsavm'ı göndermesi konusunda baskı yapmış olmaları da muhtemeldir. Yine Anadolu'da bulunan Patrik İlyas ya da Hanna Dolabeni yerine I. Efrem Barsavm'ın gönderilmesi Batılı devletlerin sempatisini ve desteğini kazanmak için bir taktik ya da strateji olmuş olabilir.³⁵⁹ Yine Patrik III. İlyas Şakir'in kendisine halef olarak yetkin ve kültürlü bir bilim adamı olan ve Türklere sempatisi olan Mardinli Yuhanna Dolabeni yerine Musullu Efrem Barsavm'ı seçmiş olması anlamlı görülmüştür. Zira bu seçim Türkiye'de bulunan Süryani toplumunun geleceği açısından ve de Türkiye Süryanilerinin Anglo-Sakson dünyasıyla gelecekteki ilişkileri açısından bilinçli bir seçim olarak değerlendirilmiştir.³⁶⁰

Ancak Paris Konferansı'na katılma ve Süryanilerin doğrudan temsil edilmeleri konusunda gerek İran Süryanilerinin ağırlıkta olduğu birinci heyet, gerekse I. Efrem Barsavm'ın da içinde bulunduğu ikinci heyet sonuç alamamış ve Paris Konferansı'na katılamamışlardır. Süryani kaynaklarının çoğu Paris'e giden heyetleri konferansa katılmış gibi göstermektedirler. İngilizler Süryanilerin

³⁵⁶ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler*, 100.

³⁵⁷ Günel, *Türk Süryanileri Tarihi*, 187.

³⁵⁸ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler*, 100.

³⁵⁹ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler*, 100-101.

³⁶⁰ Oral, "Mardin'in Son Süryani Kadim Patriği", 4/286.

konferansa katılmalarını ve kendilerini doğrudan temsil etmelerini aptalca bulmalarına rağmen kendileri Süryanilerin hamiliğini yapmanın kendi çıkarları açısından faydalı olacağını düşünmüşlerdir.³⁶¹ Bu sebeple 18-26 Nisan 1920 tarihleri arasında yapılan San Remo konferansının 19 Nisan 1920’de yapılan oturumunda Lloyd George “*Kürdistan Ermenistan’a komşudur ve geleceği aynı zamanda Süryani ve Keldani Hıristiyanları ilgilendirmektedir.*” diyerek³⁶²Süryani ismini ilk kez uluslar arası bir platformda kullanarak Süryanilerin de hamiliğini üstlendiklerini göstermiştir.

Bu konferansın sonrasında imzalanan Sevr Antlaşması’nın 62. maddesinde Süryanilerin, Keldanîlerin ve bölgedeki dinsel ve etnik azınlıkların korunması için bir özerklik planı sunmuşlardır.³⁶³

Sevr Antlaşması’nın bir bölümü tamamen azınlıklara ayrılmıştır. Antlaşmanın IV. bölümünü oluşturan 140. madde ile 151. maddeleri arasında bulunan hükümler Osmanlı coğrafyasında yaşayan gayrimüslimlerle ilgili olup bu maddelerde geçen hükümlerin Osmanlı Padişahı tarafından bile değiştirilmeyeceğini ve bu şekilde gayrimüslimlerin korunmasını teminat altına alınmış olduğunu belirtmektedir. Özellikle 140, 141,145 ve 147. maddelerin temel kanun olarak belirlenip bu maddelerle çelişecek veya bu maddelerden üstün tutulacak hiçbir hükmün kabul edilmeyeceği belirtilmiştir. Sevr’in 141. maddesinde Türkiye’de oturan herkesin doğum, milliyet, soy, cinsiyet ve ırk ayrımı yapılmaksızın eşit olduğunu ve herkesin inançlarının gereklerini özgürce yerine getirebileceği belirtilmiştir.³⁶⁴

Sevr’in 142. maddesine gelince, 1 Kasım 1914 tarihinden itibaren Osmanlı’da terör ortamına bağlı olarak İslamiyet’i kabul etmek durumunda kalan kişilerin zoraki şartlar altında İslâm dinine geçmiş oldukları takdirde Müslüman sayılmayacakları ve ancak gönüllü olarak İslâmiyet’e geçtiklerine dair işlemleri gerçekleştirdikleri takdirde Müslüman olarak kabul edilecekleri belirtilmiştir. Bu şekilde İslâmiyet’i kabul ettiği için göç kanunundan muaf sayılanların tekrar eski dinlerine dönmelerinin kapısı açılmıştır. Yine savaş ortamında zarar görmüş, kaybolmuş, tutuklanmış

³⁶¹ Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü 1. Dünya Savaşı’nda Süryaniler*, 188.

³⁶² Oral, “Mardin’in Son Süryani Kadim Patriği”, 4/285.

³⁶³ Oral, “Mardin’in Son Süryani Kadim Patriği”, 4/285.

³⁶⁴ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarisında Türkiye’deki Süryaniler*, 102.

kimselerden Osmanlı'nın sorumlu olduğunu ve bu kişilerin ailelerinin şikâyetleri dinlenerek gerekli yardımların yapılmasını sağlamakla yükümlü olduğu, bunları gerçekleştirmek için Milletler Cemiyeti tarafından bir konsey belirlenmesi böylece kararların uygulanmasının teminat altına alınmasının garantileneceği belirtilmiştir.³⁶⁵

Sevr'in 145. maddesinde bütün Osmanlı tebaasının eşit haklara sahip olduğu, soy, din, dil ayrımı gözetilmeksizin aynı medenî ve siyasal haklardan yararlanabileceği belirtilmiş olup, devlet hizmetlerinde bulunma, yükselme konularına bir engelin söz konusu olmayacağı belirtilmiştir. 147. ve 148. maddelerde de Osmanlı uyrukları arasında herhangi bir ayrımın söz konusu olmayacağını teminat altına almayı hedefleyen hükümler yer almıştır. 149. maddede ise Osmanlı topraklarında bulunan bütün uyrukların dinî vecibelerini yerine getirmeleri için kilise ve okul konularında özerklik tanınması ve kilise, okul ve adalet konularında daha önce padişahlar tarafından verilmiş ayrıcalıklarının devamının sağlanacağı belirtilmiştir. Söz konusu ayrıcalıkları kısıtlayan veya ortadan kaldıran bütün hukuksal düzenlemelerin geçersiz sayılacağı belirtilmiştir. 150. maddede azınlıklara karşı herhangi bir tehdit veya saldırının engellenmesi devlet kontrolü ile güvence altına alınmıştır, ve son olarak 151. maddede azınlıklarla ilgili hükümlerin uygulanabilirliğini sağlamak için Osmanlı Devleti'nin yapması gerekenlerin Milletler Cemiyeti Konseyi ile birlikte incelenip Müttefik Devletlerin kararı ile sabitleşeceği belirtilmiştir.³⁶⁶

Anadolu'da başlayan Millî mücadelenin başarı ile sonuçlanması ve Ankara'da oluşan milli irade, Sevr Antlaşması'nın hükümlerinin geçersiz sayılmasına ve İtilâf Devletleri'nin Türkiye ile yeni bir anlaşma yapmasına sebep olmuştur. Zira Mondros Antlaşması'na dayanarak Anadolu'nun birçok bölgesini işgale kalkan İtilaf Devletleri bu mücadelede halkın seferberliği ile karşı karşıya kalmış ve işgaller başarısızlıkla sonuçlanırken milletin iradesi başarıya ulaşmış, yeni Türkiye'nin hazırlıkları başlamıştır. İtilâf Devletleri için ise Ankara'da oluşan milli iradenin muhatap alınması zorunluluğu doğmuştur.³⁶⁷

³⁶⁵ Erdoğan, 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler, 103.

³⁶⁶ Erdoğan, 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler, 103-104.

³⁶⁷ Özdemir, Süryanilerin Dünü Bugünü 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler, 194.

2.4. Lozan Konferansı

Lozan Konferansı 21 Kasım 1922’de başlamış olup, görüşmelere 4 Şubat 1923 tarihinde ara verilmiş, 23 Nisan 1923’de tekrar başlanıp, barış antlaşmasına ait belgeler 24 Temmuz 1923’ de imzalanmıştır.³⁶⁸ Müttefik Devletler bir veya iki haftada barış antlaşmasının sonuçlanacağını ümit ederken görüşmeler Türk delegasyonunun Türkiye çıkarlarını müdafaa etmedeki ısrarları ile sekiz aya kadar uzamıştır. Müttefikler Türkiye’yi kendilerine karşı yenilmiş ve Yunanistan’ı da yenmiş kabul edip düzenlemeleri buna göre yapmak isterlerken Türkiye ise bağımsızlığı için savaşıp başarılı olmuş bir devlet olarak konferansa geldiğini kabul ettirmek istemiştir.³⁶⁹

Konferansa galip devlet tavrı ile katılan Türkiye kendisine savaşı kaybetmiş muamelesi yapılmasını asla kabul etmemiş ve Millî Mücadele’nin başarısına mutabık olarak konferansın eşit şartlar içinde ilerlemesi gerekliliğine vurgu yapmıştır. Türkiye ilk günden itibaren konferansın eşitlik ilkesi ile ilerlemesi gerektiği düşüncesinden taviz vermemiş, müttefiklerden söz alacak olan olursa Türkiye sözcüsünün de söz alacağı, eğer taraflardan kimse konuşmazsa Türkiye’nin de konuşmayacağı söylenmiştir.³⁷⁰ Böylece 20 Kasım 1922 günü Müttefikler adına açılış konuşması için söz alan İngiliz Dışişleri Bakanı Curzon’un ardından Türkiye adına İsmet İnönü’nün konuşmasıyla oturum başlamıştır.³⁷¹

Barış antlaşmasında söz konusu olan başlıklardan en önemlileri, toprak değişimleri, sınırlar, uyruklu, kapitülasyonların kaldırılması, azınlıkların korunması, Osmanlı Devlet borçları, ilgili devlet uyruklarının hakları, yükümlülükleri, anlaşmazlıkların çözüm yöntemleri, Türkiye’nin muhatap olacağı sözleşmeler, açılacak ulaşım yolları, sağlık işleri, savaş tutsakları, mezarlıklar vb. konular olmuştur.³⁷²

Lozan Konferansı’nın Süryaniler açısından önemli olan yönü, azınlıklar konusu ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti’nde hukuki durumlarını belirleyecek

³⁶⁸ Güler, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Azınlıklar*, 172.

³⁶⁹ Güler, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Azınlıklar*, 173.

³⁷⁰ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), 1/1.

³⁷¹ Güler, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Azınlıklar*, 173.

³⁷² İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye’nin Siyasi Antlaşmaları I (1920-1945)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000), 80.

nitelikte maddeler içermesidir.³⁷³ Ancak konumuz açısından en önemli başlık olarak alacağımız azınlıklar konusu ile ilgili hükümler (Madde 37-45), yeni Türkiye'nin özellikle 1926'da Medenî Hukuku kabul etmesi ile vatandaşlar arasında eşit uygulama ilkesiyle büyük ölçüde geçerliliğini yitirmiştir.³⁷⁴

Lozan Konferansı 3 ana komisyon çerçevesinde yürütülmüştür. İngiliz Dış İşleri Bakanı Lord Curzon'un başkanlığını yaptığı komisyon, azınlıklar meselesi, ülkeler arası sınırlar, uyruk meselesi ve askerlik meselelerini görüşmekle görevlendirilmiştir.³⁷⁵

Lozan Konferansı'nda azınlıklar sorunu Birinci Komisyon'un beş ve Azınlıklar Alt Komisyonu'nun on altıncı toplantısında görüşülmüştür. Azınlıklar sorunu ile ilgili ilk sözü söyleyen Lord Curzon, Türkiye sınırları içinde bulunan azınlıkların haklarının korunmasını ve bu hakların korunacağına dair Ankara Hükümeti'nin yazılı taahhütte bulunmasını talep etmiştir. Bu taahhüdün hayata geçirilmesi için ise İstanbul'da bir Milletler Cemiyeti Komisyonu'nun kurulmasını talep ettiklerini belirtmiştir. Ancak Türk delegasyonu bu talep ve önerileri şiddetle reddetmiş, azınlıkların haklarının antlaşma sonunda metinde yer alacak maddelerle belirlenmesini kabul etmiştir. Bu Türk delegasyonunun diplomatik başarısını gösteren bir gelişme olmuştur.³⁷⁶

Azınlıklar konusunda taraflar arasında en önemli görülen tartışmalardan biri sorunun “adı”nın konması konusundaydı. Zira bu konuda müttefikler sadece “*azınlıklar*” kavramını anlamaya sokmaya çalışırken Türkiye temsilcileri sorunun adının “gayrimüslim (Müslüman olmayan) azınlıklar olması konusunda ısrarcı davranmıştır. Konuyla ilgili tartışmalar ayrıntıymış gibi görünse de bu kavram iki tarafın da siyasî politikasını yönlendirebilecek derecede önemliydi. Zira bu konu Türkiye Cumhuriyeti'nin milli birlik ve beraberliğini, bölünmez bütünlüğünü doğrudan ilgilendirirken, İngiltere'nin de Ortadoğu ile ilgili çıkarlarını ilgilendirmekteydi. İngiltere Mondros Antlaşması'ndan itibaren Musul petrollerini korumak açısından Kürtler üzerinde politika yapmıştır. Lozan'da da bu politikalarının uzantısı olarak Türkiye Müslümanları arasında dil ve ırk ayrımı

³⁷³ Bayburt, *Türk Tarihi'nde Süryaniler (1880-1938)*, 249.

³⁷⁴ Soysal, *Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları*, 82.

³⁷⁵ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler*, 104.

³⁷⁶ Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 195.

yaparak özellikle bu noktada Kürtleri de himaye etme bahanesiyle onları azınlık statüsüne sokmak ön plana çıkmıştır. Buna dayanarak Türkiye temsilcilerinden Sağlık Bakanı Rıza Nur Bey “*Türkiye’de din azınlıkları bulunduğunu fakat soy azınlıkları bulunmadığını, buna dayanarak Türk Temsilcileri Heyeti’nin soy ya da dil azınlıklarının korunması ilkesini kabul etmediğini*” belirtmiştir.³⁷⁷ Yine Rıza Nur Bey ‘Müslüman Olmayan Azınlıklar’ kavramından vazgeçmediğini belirttiği bildiride şu açıklamaları yapmıştır: “*Müttefiklerin tasarısı Müslüman azınlıklardan söz etmektedir, oysa Türkiye’de bu gibi azınlıklar söz konusu olamaz, çünkü tarihsel gelenekler, moral, düşünceler, görenekler, gelenekler, Türkiye’de yaşayan Müslümanlar arasında tam bir birlik yaratmaktadır. Üstelik aile hukuku, siyasal haklar, yurttaşlık hakları ve öteki haklar açısından bütün Müslümanlar aralarında hiçbir ayırım olmaksızın ülkenin hükümetine ve yönetimine tam bir eşitlik ile katılmaktadırlar. Kaldı ki bağımsız her Müslüman hükümette kural dışılık olmaksızın bütün Müslümanlar çoğunluğun yaşantısını ve ülkeyi yöneten yasayı birlikte düzenlerler. Bundan şu çıkmaktadır ki Müslüman bir ülkede Müslüman bir azınlık var olamaz ve bu sözde azınlık çoğunlukla aynı şeydir. Böyle olunca bize teklif edilen ülkemizde yaşayan çoğunluğun kendi hakları ve özgürlüklerine ilişkin olarak, yükümler altına girmeyi kabul etmesini istemek anlamına gelmektedir. Oysa açıkça bellidir ki bir ülkede çoğunluk böyle bir yükümü uluslararası bir belgeye kendi eliyle sokmaya razı olamaz. Müslüman olmayanlara gelince biz onlara bu son yıllar boyunca yapılmış antlaşmalarda yazılı ve çağdaş ilkelere tümüyle uygun olan bütün hakları tanımaktayız.*”³⁷⁸

Sonuç olarak Türk heyetinin gayretleri ile antlaşma metninin “*Kesim III. Azınlıkların Korunması*” başlığını taşıyan 37-45. maddelerde yapılan düzenlemelere göre “*Gayrimüslim*” ya da “*Müslüman Olmayan Azınlıklar*” ifadesi geçmiştir. Bu antlaşma ile Türkiye’de Müslüman azınlığın söz konusu olmadığı tescillenmiş olup sadece gayrimüslim azınlıkların yaşadığı açıkça belirtilmiştir. Ancak gayrimüslim azınlık kavramının kapsamı hakkında pek çok tartışma söz konusudur. Zira Lozan’da geçen gayrimüslim azınlık kavramı ile Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler kastedilmiştir. Bunların dışında kalan, bu devletin kuruluşunda rol oynayan ve bu

³⁷⁷ Güler, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Azınlıklar*, 182-183.

³⁷⁸ Güler, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Azınlıklar*, 185.

devlet sınırları içinde yaşayan bütün unsurlar Türk olarak ve bu devletin aslî vatandaşı olarak kabul edilmiştir.³⁷⁹

Sözleşme metninde açıkça ifade edilmemesine rağmen Ermeni, Rum ve Musevîler azınlık olarak kabul edilirken Süryaniler, Nasturiler ve Keldanîler azınlık olarak kabul edilmemişlerdir.³⁸⁰

Osmanlı Devleti'nde azınlık kavramı din eksenli olarak ele alınıp bununla tüm gayrimüslim vatandaşlar kastedilmiştir. Gayrimüslim olarak kabul edilenler ise Semavî dinlere mensup olanlar, yani; Hristiyan ve Yahudilerdir. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un Fethi'nden sonra Rumlara ve Ermenilere bazı statüler vermiştir. Yine Ermeni Milleti'ne Rumlar ve Yahudiler dışında kalan bütün Hristiyanlar üzerinde idarî yetki tanınmıştır. Bunlar Süryani, Habeş, Suriye, Mısır Monofizitleri ve Bosnalı Bogomillerdir. Ermeni Patrikliğine tanınan yetki ile bu gruplar Osmanlı Devleti ile olan idarî işlerini Ermeni Patrikliği aracılığı ile yürütmüşlerdir. Bu durumun bir sonucu olarak Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim olarak bilinen gruplar Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler olmuştur. Rumlar ve Yahudiler dışında kalan bütün Hristiyanlar da Ermeni Patrikliğine bağlı olarak görülmüş ve bu patriklik 19. yüzyıla kadar "Altı Topluluk Patrikliği" unvanıyla anılmıştır.³⁸¹ İşte Lozan'da da bu algnın devamı olarak gündeme gelen sözleşme tutanaklarında Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi azınlıklar din eksenli olarak belirlenmiş ve Osmanlı'da gayrimüslim olarak görülenler Lozan'da azınlık sayılmışlardır. Fakat sözleşmenin hiçbir yerinde özel olarak bu gayrimüslimlerin kimler olacağına dair beyan bulunmamıştır.

Osmanlı'da üç sınıf olarak görülen gayrimüslimler açıkça belirtilmiş olmamasına rağmen, Lozan'da da azınlık olarak görülmüşlerdir. Osmanlı'da Ermeni Patrikliğine bağlı olarak görülen Hristiyanlar ise gayrimüslim olmalarına rağmen Lozan'da azınlık sayılmamışlar ve azınlık haklarından yararlanamamışlardır. Azınlıkların görüşüldüğü alt komisyonlarda ülkemizde yaşayan Rumlar ve Ermenilerden bahsedilmiş olup bunların dışında Nasturi ve Keldanîlerden de bahsedilmesine rağmen Süryanilerden hiçbir şekilde bahsedilmemiştir.³⁸²

³⁷⁹ Güler, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar*, 186.

³⁸⁰ Ömer Ergün, "Lozan'daki Azınlık Anlayışı ve Süryaniler", *Süryaniler ve Süryanilik*, ed. Ahmet Taşgün vd. (Ankara: Orient Yayınları, 2005), 2/240.

³⁸¹ Ergün, "Lozan'daki Azınlık Anlayışı ve Süryaniler", 2/242-243.

³⁸² Ergün, "Lozan'daki Azınlık Anlayışı ve Süryaniler", 2/250.

Osmanlı Devleti'yle direk ilişki kuramayan ve bağımsız bir millet olarak görülmeyen Süryaniler Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da azınlık sayılmamışlardır. Süryanilerin Hristiyan olmalarına rağmen dindaşlarıyla aynı haklara sahip olamamaları hakkında farklı değerlendirmeler söz konusudur.

Süryanilerin azınlık kavramını kapsayacak konumda olup, gayrimüslim Hristiyan oldukları halde azınlık olarak değerlendirilmemelerini Baskın Oran iki nedene bağlı görür;

Tarihsel neden;

Tarihsel olarak yukarıda da değinildiği gibi Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin Ermeniler, Yahudiler ve Rumlar olarak görülmesi ve bunların dışında kalan Hristiyan unsurların "Altı Topluluk Patrikliği" adı altında Ermeni Patrikliği'ne bağlı sayılmalarıdır. Süryaniler de Ermeni Patrikliği üzerinden Osmanlı ile ilişki kurmuşlar ve bu durum Türkiye Cumhuriyeti'nde de aynı algının oluşmasına ve Süryanilerin bağımsız bir millet olarak görülmemesine sebep olmuştur.

Siyasi Neden;

Siyasî neden olarak ise bu konuda Baskın Oran'ın belirttiği üzere 1925-1930'larda bir gizli İçişleri Bakanlığı belgesinin varlığının söz konusu olduğudur. Dolayısıyla azınlık olarak kabul edilmeyen Nasturiler, Süryaniler ve Keldaniler genelgede isimleri sayılmadığı için gayrimüslim oldukları halde azınlık olarak kabul edilmemişlerdir.³⁸³

Osmanlı Devleti'nde Süryanilerin idarî ve siyasî anlamda bir iddialarının olmaması ve de parçalanmış durumda olmaları da birçok anlamda geri plânda kalmalarına sebep olmuştur. Süryaniler dinlerini yaşamaları konusunda bir engel görmedikleri takdirde yaşadıkları devletlerde barışçıl olarak iletişim halinde olmayı, dünya işlerinden uzak kalmayı ve ruhanî işleri değerli görmeyi ilke edinmişlerdir. Bu da onların siyasî ve idarî anlamda pasif olmalarına ve siyasî bir beklentilerinin olmamasına sebep olmuştur. Süryaniler daha çok ayırım görmeden dinlerini yaşayabilecekleri bir ortam içinde yaşamak talebinde olmuşlardır.³⁸⁴ Yine

³⁸³ Baskın Oran, *Türkiye'de Azınlıklar Kavramalar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 67; Ergün, "Lozan'daki Azınlık Anlayışı ve Süryaniler", 2/251.

³⁸⁴ Oran, *Türkiye'de Azınlıklar*, 41.

Süryanilerin kırsal bölgelerde yaşıyor olmaları da kendi haklarını yeterince savunamamaları ve kaderleri hakkında rol oynamada geri planda kaldıklarını sebep olarak gösteren görüşler arasındadır.³⁸⁵

Bir başka sebep ise Süryanilerin kendi içlerinde teşkilâtlanmada gecikmiş olmalarıdır. Lozan Antlaşması'nın imzalandığı sırada henüz bir Süryani Kilisesi teşkilâtlanması olmadığından başlıca bir azınlık grup olarak sayılmayıp küçük azınlık gruplarından biri olarak görülmüştür. Buna bağlı olarak azınlık haklarından Ermeniler ve Rumlar için geçerli olan kendi okullarını açabilme ve mahkemelerde ve okullarda anadil kullanma hakları, Süryaniler için geçerli görülmemiştir. Müstakil bir birlik oluşturmamış olmaları azınlık olarak görülmelerini engelleyen durumlardan olmuştur.³⁸⁶

Diğer bir görüş ise Süryani Patriği III. İlyas Şakir'in Süryaniler adına azınlık haklarından feragat edip bu ülkenin aslî vatandaşı olduklarını söylemiş olmasıdır. Patrik III. İlyas Şakir, Lozan görüşmelerinin olduğu sıralarda Mustafa Kemal Atatürk ile görüşmek için Ankara'ya gelmiş ve burada Celal Nuri İleri'ye 4 Şubat 1923 tarihinde verdiği demeçte, "Biz ekalliyet haklarını istemiyoruz" diyerek âdeta azınlık haklarından feragat ettiklerini cemaati adına belirtmiştir. Süryanilerin tek isteklerinin Müslüman-Türklerle aynı haklara sahip olarak bu ülkenin birinci sınıf vatandaşı olarak yaşamaları olduğunu belirtmiştir. İlyas Şakir'in asıl üzerinde durduğu konu ise Suriye'ye göç eden Süryani göçlerinin durdurulması ve Türkiye'den gidenlerin yeniden dönebilmelerinin sağlanması olmuştur.³⁸⁷

Patrik III. İlyas Şakir'in Celal Nuri İleri Bey'e verdiği röportajda şu sözler geçmektedir;

"Azınlık hukuku meselesi bu dakikaya kadar mümessili bulunduğumuz cemaatin ne akıl ne de hayaline gelmiştir ne de gelmesi ihtimali vardır. Biz bunu olanca kuvvetimizle protesto ederiz. Ben cemaatim namına ne böyle haklar talebinde bulundum ne de bulunacağım. Süryaniler Misakımilli hudutları için yaşayan milletin bir azınlığıdır. Biricik arzuları ise iyi günlerde de fena günlerde de birlikte bulunmaktır. Ebediyen bu toplulukta yaşamak istiyoruz. Ne milletim ne de ben asla

³⁸⁵ Erdoğan, 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler, 113; Oran, Türkiye'de Azınlıklar, 68.

³⁸⁶ Kadir Albayrak, Keldaniler ve Nasturiler (Ankara: Vadi Yayınları, 1997), 120.

³⁸⁷ Erdoğan, 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler, 114.

ve katiyen azınlık hukuku diye Avrupa'nın icat ettiği imtiyazları ne iddia ettik ne ediyoruz. Ne de ebediyen edeceğiz bu fuzuli talepte bulunanları protesto ederiz. Biz kendimizi azınlık saymayız. Çoğunluk, daha doğrusu genellikle olan Türklerin hukukunu isteriz. Bu hukuka zaten sahibiz ve Türklerin bütün görevi ve yükümlülükleriyle yükümlüyüz. Biz gönülden ve şüphesiz bu memleketin evladıyız. Biz Türklerin küçük kardeşiyiz. Bu memleketin her türlü menfaatlerine ve nimetlerine iştirak ettiğimizden onun uğrunda her fedakrlığa minnetle hazırız.” (Yeni Gün Gazetesi 5 şubat 1923).³⁸⁸

Yine Lozan Konferansı'ndan önce dönemin basınına yaptığı açıklamada “Hkmet bize ayrı bir kanun tatbik etmiyor, Türklerin hukukuyla bizim hukukumuz hiçbir zaman ayrılmamıştır.” diyerek Türklerden ayrı olmadıklarını ve kendilerini ayrı tutmadıklarını göstermiştir. Burada Süryani Kadim Patriği'nin cemaati adına sergilediği tutum Süryanilerin Lozan'da azınlık olarak grlmemelerinin bir sebebi olarak değerlendirilmiştir.

Her ne kadar Süryanilerin azınlık olarak kabul edilmemeleri yukarıda sayılan sebeplere bağlı görülse de bunlar birtakım hukuksal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Lozan'da açıkça isimleri belirtilmemesine rağmen din temel alınarak sadece Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler azınlık olarak değerlendirip geri kalan Müslüman olmayan grupları bu hakların dışında bırakmak Lozan maddelerinin uygulanışındaki çelişkiyi gösterir. Bir cemaat liderinin cemaati adına cemaatinin hukukî haklarından feragat etmesinin hukuken geçersiz olması gerektiğini savunan görüşler söz konusudur. Buna göre verilen azınlık hakları bir gruba değil, bir gruba mensup bireylere verilmiştir. Dolayısıyla bireyin haklarından bireyin kendisinin sorumlu olduğunu ve bağlı olduğu grubun liderinin veya temsilcisinin bireyin haklarından vazgeçemeyeceği görüşünde olanlar vardır.³⁸⁹

Yine her ne kadar Süryaniler veya diğer küçük azınlık gruplarının azınlık sayılmamalarının bir sebebi teamüle bağlanmış olsa da yasaya aykırı teamülün söz konusu olmaması gerektiği düşünülmüştür. Yani Süryaniler hakkında “Teaml bugüne kadar böyle olmuştur, teamül budur.” şeklinde düşünmek yasaya aykırı

³⁸⁸ Serter, *Cumhuriyet Döneminde Süryaniler*, 60.

³⁸⁹ Oran, *Türkiye'de Azınlıklar*, 68.

davranmak olmuş olur.³⁹⁰ Söz konusu uygulama Lozan'ın uygulanabilir oluşunu tartışmaya açık hale getirmiş olup, hukuk ihlalinin oluşunu savunan görüşleri ortaya çıkarmıştır.³⁹¹

Süryani Kadim cemaatinin Lozan Antlaşması'na dayanarak hukuken azınlık sayılması Süryanilerden bazıları için esirgenen bir hak olarak görülürken, azınlık sayılmak kimisi için ise istenmeyen bir durum olmuştur. Zira gerek altı yüz yıl Osmanlı ile güçlü bir bağ kuran ve Osmanlı'nın vefakâr tebaası olan, gerek de Kurtuluş Savaşı'nda hiç bir oyuna gelmeyerek yurtlarını düşman işgaline karşı koruyan Süryaniler için Lozan ile birlikte aslî vatandaşı oldukları ülkenin azınlık vatandaşı statüsünde sayılmak üzücü bir durum olmuştur. Yıllarca birlikte yaşadıkları Müslümanlardan farklı bir inanca sahip oldukları için Müslümanların hukukî haklarından faydalanamamak, en azından bazı Süryanilerin istemedikleri bir durum ortaya çıkarmıştır ve dolayısıyla Lozan'da sayılan azınlık grup içerisinde olmalarına rağmen azınlık muamelesi görmemek bazı Süryaniler için memnun edici bir durumdur. Zira bir ülkenin aslî vatandaşı olmak yerine azınlık sayılmak tercih etmek istedikleri bir sonuç değildir.³⁹²

Müslüman çoğunluklu bir ülkede yaşadıklarından azınlık bilincini daima diri tutan Ermeni ve Rum unsurların aksine Süryaniler, barışçıl ve kendi içlerine dönük bir topluluk olarak daha çok ayrım görmeden dinlerini yaşayabilecekleri bir ortam istemişlerdir.³⁹³ Fakat Türkiye Cumhuriyeti'nin birinci sınıf vatandaşı olmayı seçen, bu yüzden azınlık haklarından feragat eden Süryanilerden, uygulamada bu ülkenin aslî vatandaşlarından ayrı görülme ve azınlıklarla bir tutma tavrı ile zaman zaman karşı karşıya kalmaktan şikâyet edenler de olmuştur. Zira bu durumda hem asıl vatandaş olmayıp hem de azınlık haklarından da faydalanmamış olmaktan şikâyet etmişlerdir.³⁹⁴ Yine Süryani yazarlar arasında azınlık haklarından vazgeçme konusunun yanlış anlaşıldığını savunanlar vardır. Buna göre Medeni Hukuk'un İsviçre'den alınıp uygulamaya konmasıyla gayrimüslimlerin de nikâhlarının resmî yöntemlerle kıyılması istenmiş, kilise ve sinagog nikâhları da yasaklanmıştır. Bu

³⁹⁰ Oran, *Türkiye'de Azınlıklar*, 68.

³⁹¹ Oran, *Türkiye'de Azınlıklar*, 55.

³⁹² Tahincioğlu, *Süryaniler*, 249.

³⁹³ Oran, *Türkiye'de Azınlıklar*, 52-53.

³⁹⁴ Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, 458.

uygulama Müslümanların da sadece imam nikâhı ile evlenmelerini engellemek içindir. Burada gayrimüslimler ve bunlarla birlikte Süryaniler de bu geleneklerinden vazgeçip resmî yollarla nikâh kıymışlardır. İşte Süryanilerin bu geleneksel ve dinî uygulamalarından vazgeçmesi tamamen azınlık haklarından vazgeçtikleri anlamına gelmemelidir diyen Süryaniler de vardır.

Yine Lozan'da elde ettikleri eğitim hakkından vazgeçen grup da sadece Yahudiler olmuştur. Bu durumda Süryaniler için azınlık haklarından gönüllü olarak feragat etmenin söz konusu olmayacağı görüşler arasında söz konusudur.³⁹⁵

Süryaniler ve onlarla birlikte Nasturiler, Keldanîler, Lozan'ın 40. maddesinde geçen “...her türlü okullar kurmak, ...yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak...” haklarından yararlanamamışlardır. Oysa bu maddeye göre Süryaniler de eğitim kurumları açabilmeli, anadilde eğitim yapabilmeli ve inançlarını yaşamakta özgür olmalıydılar.³⁹⁶ Yine Ocak 2003 yılında çıkarılan AB Uyum Paketi'ne kadar gayrimüslimlerin vakıflarıyla ilgili hakları kullanamamışlardır. Süryanilerin vakıfları 2003'ten sonra tanınmıştır.³⁹⁷

³⁹⁵ Mutay Öztemiz, *Süryaniler* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012), 55.

³⁹⁶ Serter, *Cumhuriyet Döneminde Süryaniler*, 61.

³⁹⁷ Oran, *Türkiye'de Azınlıklar*, 67.

2.5. Cumhuriyet Dönemi'nde Süryani Kadimlerin İdarî Yapısı

Osmanlı Devleti'nin dağılıp yerine Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla gayrimüslimlerin, dolayısıyla Süryanilerin idarî durumlarında pek çok değişim meydana gelmiştir. Yeni devletin idarî düzeninde yapılan değişiklikler gayrimüslimlerin Osmanlı dönemindeki idarî düzenleri açısından farklılıklar göstermiştir. Osmanlı döneminde gayrimüslimler olarak isimlendirilen unsurlar yeni devlet düzeninde *azınlıklar (ekalliyetler)* olarak isimlendirilmişlerdir.

Lozan Konferansı'na kadar gayrimüslim unsurların idareleri, 1860'ların başlarında arka arkaya hazırlanan millet nizamnamelerine göre gerçekleştirilmiştir. Bu nizamnamelere göre Patrik ve Hahambaşı sadece dinî değil siyasî ve idarî anlamda da kendi cemaatine karşı sorumlu idi. Bu nedenle patrik ve hahambaşının hem dinî hem de siyasî ve idarî yetkileri mevcuttu. Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasından sonra gerçekleştirilen Lozan Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin yerini Türkiye Cumhuriyeti'nin aldığı resmî olarak tescillenmiş ve Türkiye Cumhuriyeti bu Antlaşmayla bağımsız bir ülke olarak tanınmıştır. Hem 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilanı ile hem de Lozan Konferansı'nda alınan kararlar üzerine gayrimüslimlerin idarî yapısında değişiklikler meydana gelmiştir. Bu tarihten sonra gayrimüslimlerin ve dolayısıyla Süryani Kadim Patrikliğinin idarî yapısı yeni kurulan düzene göre şekil almıştır.³⁹⁸

Cumhuriyet döneminde Osmanlı döneminden farklı olarak Lozan'da alınan kararlara binaen gayrimüslimlere tanınan imtiyazlar kaldırılmış, bununla beraber gayrimüslimler Türkiye vatandaşı olan herkesle aynı siyasî ve medenî haklara sahip olmuştur. Lozan ile gayrimüslimlere özel ayrıcalık verilmediği gibi daha önce eğitim, sağlık, hukuk vb. alanlarda bulunan müstakil idarî yapıları, Türkiye vatandaşlarının tamamına ait genel idarî hukuk kurallarına göre düzenlenmiştir. Yine yeni devlet düzeni ile ruhanîlere verilen idarî ve siyasî yetki kaldırılmış, ruhanîlere sadece dinî sahada yetkinlik verilmiştir.³⁹⁹

1925 yılına gelindiğinde, Lozan Antlaşması'nın 42. maddesine dayanarak azınlıkların dinsel hukuklarını muhafaza etmeye yönelik özel hukuk uygulaması için Türk Hükümeti'nin temsilcileriyle Rum, Ermeni ve Yahudi cemaatlerin

³⁹⁸ Seyfeli, *İstanbul Ermeni Patrikliği*, 162.

³⁹⁹ Seyfeli, *İstanbul Ermeni Patrikliği*, 162.

temsilcilerinden oluşan özel komisyonlar kurulmuştur. Antlaşmanın bu maddesi azınlıklara kişisel statü ve aile hukukuyla ilgili problemlerin çözümü için kendi gelenek ve görenekleriyle Türk hukukunun birlikte uygulanma imkânını veriyor, bunun için Türk hükümetiyle birlikte azınlık temsilcilerinin eşit sayıda olacakları komisyonların kurulumu sağlanıyordu. Fakat 1926'da Türkiye Cumhuriyeti İsviçre'den alınan Medeni Kanun'u kabul etmiş, böylece Lozan'da verilen bazı azınlık hakları doğal olarak kaldırılmıştır. Zira bu kanun laik ve çağdaş olma niteliği ile dolayısıyla azınlıkların kendileri için ayrı dinsel hukuk uygulamaları ile de çelişmiştir. Böylece Yahudiler 15 Eylül 1925'te, Ermeniler 17 Ekim 1925'te, Rumlar ise 17 Kasım 1925 tarihinde Lozan'da verilen haklardan feragat etmek durumunda kalmışlardır.⁴⁰⁰

1920 yıllarından itibaren ise millîleştirme politikası devletin tüm kademelerinde kendini göstermiş, ulusal toplum modeli oluşturma yoluna gidilmiştir. Modern Ulus Devleti oluşturma'nın ilk koşulu olarak ise Laiklik kabul edilmiş ve saltanat kaldırılmıştır. Ülkenin savaş sonrası durumu göz önünde bulundurularak yeni devletin kalkınma hamleleri seri bir şekilde uygulanmıştır. 1924-1932 yılları arasında modern devlet oluşturma yönünde reformlar arka arkaya birbirini takip etmiş ve hukuktan eğitime, kılık kıyafetten, ekonomiye birçok alanda yenilik yapılmıştır.⁴⁰¹

3 Mart 1924'te hilâfet kaldırılmış, arkasından eğitim ve öğretimde birliğin sağlanması için bütün okullar Maarif Vekâleti'ne bağlanmıştır. 8 Nisan 1924'te dinsel mahkemeler kaldırılarak yargı organlarının birliği sağlanmıştır. Tekke ve zaviyeler kapatılmış, din görevlilerinin giysileri ile türbedarlıklar ve unvanlar kaldırılmıştır. 1928 yılında İslâmiyet devletin resmî dini olmaktan çıkarılmış, din derslerinin zorunluluğu kaldırılmış, ezanın Türkçe okunması şeklinde reformlar yapılmıştır.

Bu uygulamaların devamı olarak 1932 yılında Süryani Patrikliğinin merkezi Humus'a taşınmıştır. Patrikliğin Mardin'den Humus'a taşınması bazı düşünürlerce devlet siyasetinin bütün dinlere olan yaklaşımına bağlanmıştır.⁴⁰²

⁴⁰⁰ Erdoğan, 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler, 118.

⁴⁰¹ Serter, Cumhuriyet Döneminde Süryaniler, 67.

⁴⁰² Öztemiz, Süryaniler, 2012, 58.

Yapılan reformlar Mustafa Kemal'in yakın arkadaşları başta olmak üzere bazı Müslüman tebaa tarafından eleştiri ve şikâyet ile karşılanırken, Süryaniler bu reformlara ayak uydurmakta gecikmemişlerdir.⁴⁰³ Örneğin Batı'nın bir simgesi olan şapka aksesuarı, ilk etapta Türkiye Ordu Birlikleri için siperli şapkalar şeklinde getirilmiş, daha sonra Atatürk'ün İnebolu ve Kastamonu'da halka şapkayı tanıtmayı devam etmiştir. Laikleşme yolunda sembolik bir anlam ifade eden şapka kanununa Müslümanlardan eleştiriler gelmiştir. Gayrimüslimler ise bu kanunu uygulamakta tereddüt etmemişlerdir.⁴⁰⁴ Bununla ilgili Mardin Kırklar Kilisesi Horiepiskoposu Gabriel Akyüz, 'Tüm Yönleriyle Süryaniler' adlı kitabında şu sözleri söylemiştir: *"Süryaniler Atatürk'ün getirmiş olduğu Medeni Kanun'un ilkelerini ve inkılâplarını tereddütsüz bir şekilde harfiyen uygulamışlardır. Özellikle Mardin'deki Süryaniler eşleriyle birlikte ruhanîler önde olmak üzere Medeni Kanun'un getirmiş olduğu kılık kıyafet değişikliği ilkesini yerine getirerek, çarşıya inmişlerdir. Süryani ruhanîlerin halen fötr şapka takma geleneği oradan gelme bir gelenektir. Çünkü Türkiye dışındaki Süryani ruhanîleri fötr kullanmamaktadırlar."*⁴⁰⁵

Yine ibadethaneler dışında din adamlarına ve ruhanîlere dinî kıyafetle gezme yasağının gelmesiyle İstanbul'daki Süryani Patrik Vekili Abdülahad, bu yasağın uygulanması için verilen altı aylık mühleti beklemeden cübbesini ve kalpagını çıkararak, sivil giyinmeye başlamıştır. Süryani patrik vekili inkılâplar hakkındaki tutumunu şu sözlerle açıklamıştır:

"Ben her iyi şeyi herkesten önce herkesten evvel yapmasını severim. Nitekim Ankara'da kurulan milli Türk Hükümetine bütün dinî reislerden evvel ben dehalet ettim. Şimdi de yeni kıyafet kanunu çıkınca herkesten evvel sivil giyinmek suretiyle bütün meslektaşlarıma önderlik yapmak istedim. Kanunun tayin ettiği altı aylık müddeti de beklemeden ibadethane dışında sivil elbise kullanmaya başladım. Bir haftadan beri İstanbul'da bütün vatandaşlarımızdan farksız olarak sivil geziyorum. Bu münasebetle açıkça diyebilirim ki hükümetimizin çıkardığı bu yeni kanun çok yerinde ve çok güzeldir. Esasen ruhanîleri dinî bir kisve ile gezmeye mecbur tutan

⁴⁰³ Serter, *Cumhuriyet Döneminde Süryaniler*, 67-68.

⁴⁰⁴ Serter, *Cumhuriyet Döneminde Süryaniler*, 69.

⁴⁰⁵ Serter, *Cumhuriyet Döneminde Süryaniler*, 69.

hiçbir emir veya kayıt da bulamazsınız. Kendi hesabıma diyebilirim ki sivil elbise ile daha rahat ediyorum, dışarıda kendimi daha serbest herkesten farksız buluyorum.” (Cumhuriyet Gazetesi 19 Aralık 1934 s.5)⁴⁰⁶

Patrik Abdülahad konuşmasının devamında Süryanilerin Atatürk’e olan sevgilerini ve onun inkılâplarına olan bağlılıklarını dile getirmiş, Süryani toplumunun evliliklerinin Medeni Kanun esaslarınca uygulanacağını, Soyadı Kanunu’na uyarak var olan soyadlarını değiştirdiklerini belirtmiştir.⁴⁰⁷

Süryanilerin Atatürk’e olan sevgilerini gösteren bir başka örnek ise İzmir Suikastı olayında gösterdikleri tutumdur. 1935 yılında Atatürk’e düzenlenen suikast üzerine Türkiye’nin her yerinden gelen suikastı kınayan telgraflar içinde Süryanilerin de telgrafları mevcuttur. Bu olay üzerine Süryani Kilisesi’nde bir âyin düzenlenip Patrik Vekili Piskopos Abdülahad tarafından bir vaaz verilmiştir. Yine burada Atatürk için uzun ömürler dileyen dualar okunmuştur. Piskopos Abdülahad tarafından Atatürk’e gönderilen telgraf şöyledir.

*“Bugün Beyoğlu’nda Süryani Kadim Kilisesi’nde selamet ve sağlığınıza dualar takdim kılındı. Var olunuz, ömrünüz uzun olsun pek değerli sevgili Büyük Önderimiz. (Cumhuriyet Gazetesi 28 Ekim 1935, s.1-6)”*⁴⁰⁸

Yine Süryanilerin Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına olan bağlılıkları ile ilgili gösterilebilecek bir başka örnek de Türkçeyi her alanda kullanmalarıyla ilgilidir. Türkçenin dualarda ve vaazlarda kullanılmasına öncülük eden Süryani Patriği Abdülmesih, Elazığ’ı ziyaret ettiği bir sırada kendisine Süryanice dua okuyan birini, duayı Türkçe okuması konusunda uyarmıştır.⁴⁰⁹

Süryaniler için Soyadı Kanunu gereğince uygulanan soyadı verme ve bunların kütüğe kaydedilme görevi Aziz Günel tarafından yerine getirilmiştir.⁴¹⁰

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere Süryani toplumu Atatürk’e ve onun aldığı kararlara olan saygı ve bağlılıklarını her fırsatta göstermiş ve kanunları bir an önce hayata geçirme konusundaki öncülükleriyle Atatürk tarafından da tebriklerle

⁴⁰⁶ Serter, *Cumhuriyet Döneminde Süryaniler*, 70.

⁴⁰⁷ Serter, *Cumhuriyet Döneminde Süryaniler*, 70.

⁴⁰⁸ Serter, *Cumhuriyet Döneminde Süryaniler*, 71.

⁴⁰⁹ Serter, *Cumhuriyet Döneminde Süryaniler*, 71.

⁴¹⁰ Serter, *Cumhuriyet Döneminde Süryaniler*, 71-72.

karşılanmışlardır. Atatürk Patriklerin bu sadakatlerine teşekkür etmiş ve Süryanilere her türlü kolaylığın sağlanması konusunda talimat vermiştir.⁴¹¹

Süryani toplumu yeni kurulan devletin kanunlarına sadakatle bağlılık göstermiş, uluslaşma süreci çerçevesinde hazırlanan düzenlemelere destek olmuş, hem sosyal hayatta, hem dinî kurumlarda, hem hukukî durumlarda ve mahkemelerde Türkçe konuşmayı, Türkçe ibadet etmeyi ve Türk Medeni Kanunu'na yargılanmayı kabul etmişlerdir. Süryaniler yeni kurulan devletin dönüşümüyle birlikte karşılaşılan her yeniliği, her kanun ve hükmü uygulamada pratik davranmışlar, büyük dönüşüme ayak uydurmuşlardır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Süryaniler ile devlet arasındaki ilişkiler iyi olmuş ve Süryanilerce Deyrulzafaran Manastırı Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında en parlak zamanını yaşamıştır.⁴¹²

Bütün bu gelişmelere rağmen Cumhuriyet döneminde gayrimüslimler açısından olumsuz değerlendirilebilecek hususlar da meydana gelmiştir.

Cumhuriyetin ilanından sonra geçilen ulus devlet modeli, gayrimüslimler tarafından her ne kadar uygulanmaya çalışılsa da zaman içerisinde bazı problemlerin doğmasına sebep olmuştur. Örneğin 1926 tarihinde 788 sayılı Memur Kanunu'nun 4. maddesi gereğince memur olabilmek Türk olma zorunluluğuna bağlanmıştır. Bu hüküm 1965 yılında T.C vatandaşı olmak şeklinde değiştirilmiştir. Yine Osmanlı döneminden farklı olarak gayrimüslimlerin devlet dairelerine alınmamaları gibi sorunlar söz konusu olmuştur.⁴¹³

Cumhuriyet döneminde azınlıklar ile devlet arasında sorun oluşturan bir diğer uygulama ise 1936 yılına ait çıkarılan yasaya dayanarak cemaatlerin mallarına vakıflar dairesi tarafından el konulması şeklindedir. Daha sonra azınlıkların mal edinmesine de engel olunmuştur. Bu durum birçok azınlığın mallarını miras olarak bırakmalarını veya bağışlamalarını engellemiştir. Azınlıklarla birlikte Süryaniler de vakıflar konusunda aynı kurala uymak zorunda kalmışlardır. 1974 yılında Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun kabul ettiği bir karar ile mal edinme daha da zor duruma getirilmiştir. Buna göre 1936 yılındaki beyannamelerdeki satış, bağış veya vasiyet

⁴¹¹ Serter, *Cumhuriyet Döneminde Süryaniler*, 71.

⁴¹² Serter, *Cumhuriyet Döneminde Süryaniler*, 71.

⁴¹³ Öztemiz, *Süryaniler*, 2012, 59.

gibi tasarruflarında mal edinebileceklerine dair bir hüküm mevcut değilse vakıfların taşınmaz mal edinmeleri olanaksız duruma getirilmiştir. Bu kanun 2002'ye kadar uygulanmış olup AB'ye uyum süreci ile yapılacak iyileştirmeler neticesinde değiştirilmiştir. Bakanlar Kurulu'nun izniyle yapılan değişikliğe göre Cemaat vakıfları, vakfiyeleri olup olmadığına bakılmaksızın Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün izniyle dinî, hayrî, sosyal, eğitsel, sıhî ve kültürel alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere taşınmaz mal edinebilirler ve taşınmaz malları üzerinde tasarrufta bulunabilirler. Yine 1938 yılında gayrimüslim avukatların barodan çıkarılması istenmiştir. Buna gerekçe olarak ise işgal yıllarında gayrimüslim avukatların kendi barolarını kurmak istedikleri gösterilmiştir ancak bu uygulanmamıştır.⁴¹⁴

Süryaniler gerek Osmanlı döneminde gerek Kurtuluş Mücadelesi'nde gerekse de Türkiye Cumhuriyeti döneminde devlete bağlılıklarını sadakatleriyle ve maddî-manevî destekleriyle göstermişlerdir. Esasen Süryani Kadim cemaati özelde de Süryani Kadim liderleri gerek Atatürk'e olan sevgilerini gerek de Türk olma özelliklerini her fırsatta dile getirmişlerdir. Pek çok Süryani liderin eserlerinin başına Atatürk'ün resmini koymaları ve kendisinden 'Ebedî Şef' diye bahsetmeleri bunun göstergesidir. Süryani liderlerinin her fırsatta Türklükleriyle övünmeleri Süryaniler için istisna değildir. Patrik İlyas Şakir, Yuhanna Dolabeni, Aziz Günel, Gabriel Aydın gibi pek çok Süryani Kadim Cemaati büyüklerinin Türk diline ve Türkiye Cumhuriyeti'ne olan bağlılıkları her fırsatta dile getirilmiştir.⁴¹⁵

Cumhuriyet dönemi içinde bilhassa Atatürk döneminde Süryanilerin devletle olan ilişkileri genel olarak olumlu yönde ilerlemiştir. Bu dönemde gerçekleşen Şeyh Sait İsyanı mesullerinin yargılanması için Diyarbakır'da Şark İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur. Bu mahkemenin reisi Mazhar Müfit Kansu ile mahkeme üyeleri olan Ahmet Süreyya, Lutfi Müfit, Ömer Cihat, Avni Doğan Beyler ile Vakıf Gazetesi muharriri Naşit Hakkı, Mardin'de bulunduğu sırada 22 Nisan 1922 tarihinde Süryani Kadim Patriği tarafından ziyaret edilmiş, buna karşılık olarak mahkeme üyeleri ile Mardin Valisi Avni Doğan, patriği Deyrul'zafaran Manastırı'nda bulunan makamında ziyaret etmişlerdir. Bu ziyaretinde Mazhar Müfit Kansu manastır hatıra

⁴¹⁴ Öztemiz, *Süryaniler*, 2012, 60.

⁴¹⁵ Oral, "Mardin'in Son Süryani Kadim Patriği", 4/293; Serter, *Cumhuriyet Döneminde Süryaniler*, 70.

defterine şu sözleri yazmıştır: “Patrik Efendi ne kadar Türk enzarı ile müzehhep ve Türk mahiyetine gönülden merbut ise muhiti de o kadar sade ve nezih görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti milli hudutları içinde kalan kudsî vatanın bütün evladı hakikisi Türk vatandaşı unvanı mefharatı altında müstemi görmekten ne kadar haz ve saadet duyulursa bu ziyaretten de o kadar mahzûz olduk. Süryani Kadim zümresi Türk vatandaşlığının en şerefli bir sıfat ve saadet bahş bir mensubiyeti asilesi olduğunu bir zaman tehattürden hali kalmayacaktır. Bundan emin olarak Deyrulzafaran’dan avdet ediyoruz. Bu ümit ve emniyetin en kuvvetli kefilî Patrik İlyas Şakir Efendi hazretleridir.”⁴¹⁶

Yine Cumhuriyet Hükümeti yetkililerinden Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak 14 Ekim 1930’da Mardin’i ziyareti sırasında Deyrulzafaran Manastırı’nı da ziyaret etmiştir. Mareşal ve beraberindekiler Manastır Vakıf Yönetim Kurulu ile Süryani Kadim cemaati ruhanî lideri Yuhanna Dolabeni tarafından karşılanmıştır. Yuhanna Dolabeni cemaati adına “hoş geldiniz” konuşması yaparak bu ziyaretten memnun olduklarını belirtmiştir. Daha sonra Dolabeni kısaca manastırın tarihçesini anlatmış ve manastırın korunup şimdiye kadar ayakta kalması için destek olan Türkiye Cumhuriyeti’ne minnettar olduklarını bildirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nin ayakta kalması için dualar okumuş daimî mutluluğunu dilemiştir. Bunun üzerine Mareşal Fevzi Çakmak da kendilerine gösterilen nezaket için teşekkür etmiş ve manastırın hatıra defterini imzalayarak oradan ayrılmıştır.⁴¹⁷

Fakat Cumhuriyet’in ilânıyla yeni dönemde geçilen ulus millet anlayışı ve düzeni, Süryaniler açısından bazı sorunlar doğurmuştur. Bunlardan en önemlisi Patriklik merkezinin Türkiye’den Humus’a taşınması konusudur. Patrik III. İlyas Şakir dönemine kadar Deyrulzafaran’da bulunan Patriklik Merkezi patriğin ölümünden sonra 1932’de Humus’a, 1957’de ise Humus’tan Şam’a taşınmıştır. Bu tarihten sonra patriklik makamı Suriye’de kalmıştır.⁴¹⁸

2.1.5. Süryani Kadim Patriklik Merkezi’nin Suriye’ye Taşınması

1293 yılından 1932 yılına kadar Süryani Kadim Patriklik Merkezi Mardin Deyrulzafaran Manastırı olmuştur. Süryani Kadim Patriklerinden 118. Patrik olan III.

⁴¹⁶ Oral, “Mardin’in Son Süryani Kadim Patriği”, 4/290.

⁴¹⁷ Dolebeni, *Tarihte Mardin*, 115.

⁴¹⁸ Serter, *Cumhuriyet Döneminde Süryaniler*, 73.

İlyas Şakir Efendi 1932 yılında Mardin'den Musul'a gitmiş ve orada bulunan Süryani Kadim cemaatini ziyaret etmiştir. Buradaki ziyaretinden sonra Hindistan'ın Kerela şehrine giden İlyas Şakir burada vefat etmiştir. İlyas Şakir'in vefatı üzerine yerine halefi olarak Patriklik kürsüsüne Patrik Afram Barsavm geçmiştir (1933). Bu tarihe kadar Türkiye'de olan Patriklik merkezi Afram Barsavm ile birlikte önce Humus'a daha sonra 1959'da Humus'tan Şam'a taşınmıştır. Patriklik Merkezi'nin taşınmasıyla ilgili söz konusu görüşlere göre bu durum Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923 yılından itibaren aldığı kararlarla ilgilidir. Buna göre Türkiye Cumhuriyeti'nin, İslâm'ın Hilâfet kurumu ile diğer ruhanî makamlara karşı olan tavrı gereği ve daha genel anlamda laiklik çerçevesinde aldığı kararlara bağlı olarak Süryani Kadim Patrikliğinin taşınması uygun görülmüştür. Atatürk Mayıs 1924 yılında vermiş olduğu demeçte ruhanî kurumların tek hukuklu devlet sistemiyle uyumsuz nitelikte olduğunu şu sözleriyle aktarmaktadır: *“Hilafetle beraber Türkiye’de mevcut olan Ortodoks ve Ermeni kiliseleri ile Musevi hahamhanelerinin ortadan kalkması lazımdır. Hilafet ve muhtelif patriklikler asırlardan beri ruhanî daireyi salâhiyetleri haricinde muazzam imtiyazat topladılar. Halkın mütaalasına müsteniden bahşedilen hukuk haricinde imtiyazat ile Cumhuriyet idaresinin tatbiki kabil değildir. Mazide bilhassa Abdülhamit’in hal’inden Kanun-i Esasimizi ve Meşrutiyet kavaninimizi Garp’in medeniyet makinesine imtisalen tadil etmeye çok çalıştık. Fakat bu teşebbüsümüz akim(yarım) kaldı. Zira her havtede patrikhaneler ve hilafet gibi siyasi, dinî müessesatın hukuku ile karşı karşıya geldik.”*⁴¹⁹

Burada da görüldüğü gibi Süryani Kadim Patrikliği'nin Mardin'den Suriye'ye taşınması bir keyfiyet durumu değil zorunluluk durumudur. Bu, benzeri ruhanî kurumların durumlarından da anlaşılabilir. Örneğin 30 Kasım 1925'te çıkarılan Tekke, Zaviye ve Türbelerin kapatılmasına ilişkin kanun gereği Mevlevîlerin merkezî tekkesi olan Konya Dergâhı yerine Halep'teki Mevlevî Tekkesi merkez sayılmaya başlamıştır. Mehmet Bakır Çelebi de, babası Abdülhalim Çelebi tarafından Halep Dergâhına Postnişin olarak tayin edilmiştir. Bu durumdan Mustafa Kemal de haberdar edilmiştir. Bu gelişmelerden de anlaşıldığı üzere Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren çıkarılan kanunlarla yönetimi ve toplumu

⁴¹⁹ Oral, “Mardin'in Son Süryani Kadim Patriği”, 4/295.

laikleştirme yoluna gidilmiştir. Bu yolda da devlet ve toplum arasında aracı konumunda olan başta dinî nitelikli kurumlar olmak üzere her türlü aracı konumunda olanlar etkisizleştirilmek istenmiştir. Bu durum hem Müslümanların dinî kurumları için hem de gayrimüslimlerin dinî kurumları için geçerli olmuştur.

Süryani Kadim toplumu Patriklik makamının Türkiye’den ayrılmasının sebebini 1924 anayasasına bağlı görmüşlerdir. Buna göre Türkiye Cumhuriyeti’nin çıkarmış olduğu bir kanunla Türkiye’de görev yapacak ruhanîler Türk uyruklu olma şartına bağlanmıştır. Bu durumda Patrik İlyas Şakir’den sonra patriklik makamına gelecek olan Afram Barsavm Irak uyruklu olduğu için Türkiye’de görev yapması hukuken mümkün değildir.⁴²⁰ Gabriel Akyüz’e göre patriklik merkezinin tekrar Türkiye’ye gelmesi Türk kimlikli birinin patrik seçilmesiyle mümkün olacaktır.

Şimdiki patrik ise Antakya ve bütün Doğu’nun Elçisel Kürsüsü Patriği ve bütün dünyadaki Süryani Ortodoks Kilisesi’nin reisi olan 122. Patrik Moran Mor İgnatios I. Zekka Ayvaz’dır.⁴²¹

2.5.2. Patrik İlyas Şakir’in Türk Vatandaşlığından Çıkarılması

Her ne kadar Süryani Kadim Patrikhanesi’nin Türkiye’den Suriye’ye taşınması genel olarak Türkiye Cumhuriyeti’nin Laiklik çerçevesinde almış olduğu kararlara bağlı görülse de bu ayrılış ile ilgili başka nedenler de söz konusu olmuştur. Bu konuda Patrik İlyas Şakir’in 1925 yılının sonunda Halep’e gittiği daha sonra da bir daha Türkiye’ye dönmediği bilinmektedir. Patrik İlyas Şakir’in Lozan Antlaşmasından sonra Türkiye’de fazla kalmayıp buradan ayrılması ve yerine gelen Patrik Efrem Barsavm’ın da patriklik merkezini 1932’de Türkiye’den Suriye’ye taşıması elbette dikkat çekmektedir. Osmanlı’nın son dönemlerinde ve Milli Mücadele yıllarında vatana sadakatiyle bilinen, Atatürk ile iyi ilişkiler kurmuş olduğu görülen Süryani Kadim cemaat lideri Patrik İlyas Şakir’in 1925 tarihinden sonraki süreçte yönetimle olan stratejisinde değişiklikler olduğu görülmektedir.

Süryani toplumunu İngiliz ve Fransızların kışkırtmalarına karşı koruyup, onların sadık millet olmalarında payı büyük olan İlyas Şakir’in daha sonradan tavır değiştirmesi yine İngiltere’nin siyasi plânlarıyla bağlantılı görülmektedir. Patrik İlyas Şakir’in zamanla değişen stratejisini gösteren bir gelişme, Bağdat’a gittiği sırada o

⁴²⁰ Oral, “Mardin’in Son Süryani Kadim Patriği”, 4/296.

⁴²¹ Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, 200.

zamanlar İngiliz mandası altında bulunan Irak Kralı Faysal'ı ziyaret etmesi yine bu ziyareti sırasında Irak'ta bulunan İngiliz Kralı'nı temsil eden Lord İrvin'i ziyaretine etmesidir. Süryani Kadim cemaatinin Millî Mücadele döneminde Türklerin yanında olarak diğer azınlıklardan farklı bir tavır içinde olmalarına rağmen şimdi İngilizlerle yakın ilişkiye girmeleri İngilizlerin dikkatini çekmiştir. Dolayısıyla İngilizler de Süryani Patriği İlyas Şakir'e diğer azınlıkların liderlerine göre daha fazla ilgi göstermişlerdir.⁴²²

Türkiye'den izin almaksızın başka bir ülkenin tabiiyeti altına girmek vatandaşlıktan çıkarılma sebebidir. İlyas Şakir resmî izin almadan Irak vatandaşlığına geçmiştir. İlyas Şakir'in bu hareketi üzerine Türkiye Cumhuriyeti 1312 numaralı 9. maddesi hükmüne göre Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından çıkarılmasına karar verilmiştir. Bu karar Dahiliye Vekaletinin 31/12/1930 tarih ve 3541/1114 sayılı teskeresi ile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti'nin 07/01/1931 toplantısında onaylanmış ve kabul edilmiştir. İlyas Şakir'in İngilizlerin etkisinde kalarak Türkiye'ye karşı tavrını değiştirmesi bundan sonraki süreçte Türkiye ile Süryani Kadim cemaati ilişkilerini etkilemiş olacaktır. Öncelikle bu gelişmeye göre artık Türkiye vatandaşı olmayan Patrik İlyas Şakir Türkiye'de bulunan Patriklik merkezinde bulunamazdı, çünkü Cumhuriyet döneminde getirilen kanuna göre Türkiye'de din adamı olabilmek için Türk vatandaşı olma zorunluluğu vardı. Yine Irak uyruklu Efrem Barsavm da Türk vatandaşlığı bulunmadığı için Patrik İlyas Şakir'den sonra Türkiye'de görev yapamazdı. İlyas Şakir Halep'te bulunduğu sırada 7 Aralık 1925 tarihinde Mar Afram adında bir kilise takdis ettikten sonra burayı kendisinden sonra Patriklik makamına gelecek olan Efrem Barsavm'a tevdi etmiştir.⁴²³

Patrik Kudüs'ü ziyaret ettiği sırada, Yuhanna Dolabeni tarafından 1913'te Mardin'de ilk birkaç sayı çıkarıldıktan sonra yayımlanmayan Süryani dergisini Hikmet adıyla Kudüs'te yeniden yayımlamaya başlamıştır. Patrik Efendi daha sonra Musul'a doğru hareket ederek Musul'a yakın bölgede bulunan Mar Matta Manastırı'nda patriklik makamına benzer bir makam odası inşa ettirmiştir. Böylece Patrik İlyas, patriklik merkezinin Mardin'den yani Türkiye'den ayrılma

⁴²² Erdoğan, 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler, 123-124.

⁴²³ Erdoğan, 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler, 124-126.

hazırlıklarının sinyallerini vermiştir. Şimdiye kadar Süryani Kadim ruhanî toplantıları Mardin Deyrulzafaran Manastırında yapılırken, bu kongre ilk defa Türkiye dışında yapılmıştır. Bu da Süryani Kadim Patriklik Merkezi'nin Türkiye Cumhuriyeti'nden ayrılıp yeni yer bulma arayışı ve bu yeniliğin provası şeklinde değerlendirilmiştir.⁴²⁴ 1930'da Mar Matta Manastırı'nda toplanan bu kongrede İlyas Şakir Hindistan'ın Malabar bölgesini ziyaret etme kararı almıştır. Ocak 1931 tarihinde Türk vatandaşlığından çıkarılan İlyas Şakir, Şubat 1931'de Bağdat üzerinden Hindistan'a gitmiş ve burada büyük bir merasim ile karşılanmıştır.⁴²⁵

Patrik İlyas Şakir 13 Şubat 1932 tarihinde Hindistan'da vefat etmiş ve yerine Patrik olarak Efrem Barsavm gelmiştir. Patrik İlyas Şakir'in yerine aslen Mardinli olan ve Türklere sempatiyle yaklaşan, bilim ve kültür adamı olan Yuhanna Dolabeni'nin seçilmemesi de Süryani Kadim cemaatinin Türkiye ile Anglo-Sakson dünyasına yaklaşımını ve gelecekteki ilişkilerini belirler niteliktedir.⁴²⁶

Patriğin Türkiye'den ayrılışı ile ilgili Süryaniler arasında yayılan sözlü tarih geleneğine göre, Mardin Valisi'nin Atatürk'ten gelen bir telgrafi kendisine ulaştırması üzerine Patriğin apar topar Türkiye'den ayrıldığını ve hatta Irak'ta bile durmayıp buradan ayrılmasını Iraklı yöneticilerin istediği söylenir.⁴²⁷

Süryani Kadim Patriği Efrem Barsavm görevine başlayınca, Yuhanna Dolabeni, Mardin Süryani Kadim cemaatini temsilen Humus'a gidip Efrem Barsavm'ı ziyaret etmiş, tebriklerini iletmiştir.⁴²⁸ Her ne kadar Patriklik merkezi Mardin'den ayrılmış olsa da Süryani Kadim Patriği Efrem Barsavm Türkiye'de bulunan cemaat üyelerine devamlı olarak mesajlar göndermiştir. Süryani toplumunun büyük bir alim olarak gördüğü Efrem Barsavm, Süryani Kadim Patrikliğinin bütün dinsel, tarihsel, sosyal ve kültürel faaliyetlerini aktardığı Süryani Patrikliği Dergisi'ni çıkarmıştır. Bu dergi 1933'ten bugüne üç patrik değişmesine rağmen düzenli bir şekilde yayına devam etmektedir.⁴²⁹ Fakat derginin Türkiye'de bulunan Süryaniler için tahrik edici olma ihtimaline karşın, Türkiye'de yayımı yasaklanmıştır. 7 Haziran

⁴²⁴ Erdoğan, 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler, 126.

⁴²⁵ Günel, *Türk Süryanileri Tarihi*, 188; Erdoğan, 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler, 127.

⁴²⁶ Erdoğan, 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler, 128.

⁴²⁷ Erdoğan, 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler, 129.

⁴²⁸ Atalay, "Yuhanna Dolabani", 4/238.

⁴²⁹ Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, 308.

1937 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk imzalı bir kararnamede Efram Barsavm'ın yayınlamış olduğu beyannamenin zararlı içeriğine karşı matbuat kanununun 51. maddesine dayanarak yurda sokulmasının yasaklanmasının icra vekilleri heyetince onaylandığı belirtilmektedir.⁴³⁰

Süryani Kadim Patriklik Merkezi'nin Türkiye'den Suriye'ye taşınmasından sonra devlet temsilcilerinin Mardin'i ziyaretleri sırasında Deyrulzafaran Manastırına bir süre gelmedikleri görülmüştür. Cumhuriyetin ilk yıllarında Mardin'e yapılan ziyaretlerde mutlaka Süryani temsilcileri de ziyaret edilirken, 1932 yılından 1944 yılına kadar manastır hiçbir devlet adamı tarafından ziyaret edilmemiştir. İsmet İnönü 4 Temmuz 1935 yılında Mardin'i ziyaret ettiği sırada Deyrulzafaran Manastırına gitmemiştir. Devlet erkanının bu ziyaretlerindeki kesintisi Patriğe olan kırgınlıklarından olabilir. Fakat bu durum böyle devam etmemiş, muhtemelen Yuhanna Dolabeni'nin de çabalarıyla 1944'te sona ermiştir.⁴³¹ Zira 4 Eylül 1944 tarihinde Deyrulzafaran Manastırını ziyarete gelen Emniyet Müfettişi Manastırın hatıra defterine şunları yazmıştır:

*“Örf, adet ve her şeyleriyle Türk, Türkiye Cumhuriyeti'nin öz evlatları olan Süryani yurttaşlarım Deyrulzafaran Manastırı ziyaretinde Türklüğe has misafirperverlikleriyle tanıdığım terbiyeli rahipleri ve bilhassa Başrahip Hanna Dolapönü'nün kıymetli şahsiyetinde ve takdirle selamlamaktan en büyük hazlarımdan birini duymuş oldum.”*⁴³²

Bu ziyaretin hemen ardından 21 Eylül 1944 yılında dönemin Mardin Milletvekili Aziz Uras ve Mardin Valisi Cavit Kınay'ın Deyrulzafaran'ı ziyaret ettikleri görülür. Bu ziyaretten memnuniyetlerini ise manastır defterine şu sözlerle aktarmışlardır.

“Bugün Deyrulzafaranı görmeye geldik. Bu mühim ruhanî merkezde Süryani Kadim cemaati mensuplarının Türk Milleti ve Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı göztermekte oldukları muhabbet, sadakat, bağlılık ve gördüğüm nezahat ve

⁴³⁰ Erdoğan, 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler, 130.

⁴³¹ Erdoğan, 20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler, 134-135.

⁴³² Dolebeni, Tarihte Mardin, 173.

*nezaketleri dolayısıyla buradan kendilerinden ve Sayın Rahip Hanna'nın yanından çok iyi bir hisle ayrılıyoruz.*⁴³³

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere Patrik İlyas ile birlikte Süryani Kadim cemaatinin Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerinde yaşanan duraksamanın, Rahip Yuhanna Dolabeni tarafından tekrar giderilmeye çalışıldığı ve bu konuda başarılı olduğu görülür.

Deyrulzafaran Manastırı'nı ziyaret eden bir başka isim de eski Milli Eğitim Bakanı olan Hasan Ali Yücel'dir. 30 Mart 1946 tarihinde Mardin Deyrulzafaran Manastırını ziyaret eden Hasan Ali Yücel bu ziyaretinde manastırdan memnuniyet ile ayrıldığını belirtmiştir.⁴³⁴

2.5.3. Varlık Vergisi ve Süryaniler

Türkiye II. Dünya Savaşı'na fiili olarak katılmamış olsa da yaklaşık bir milyon kişinin silâh altına alınmasıyla sosyal, ekonomik ve daha birçok açıdan zor duruma düşmüştür. Türkiye vatandaşlarının yaşam koşulları büyük oranda gerilemeye başlamış, buna bağlı olarak tarımdaki çalışan nüfus azalmış, tarımsal malların üretiminde düşüşler yaşanmıştır. İthal ürünlerin ülkeye girişinin azalmasıyla tüccarlar ellerindeki malları yüksek fiyatlara satmış böylece karaborsa ve vurgunculuk başlamıştır.⁴³⁵

Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik açıdan zor günler geçirdiği bu dönemde çözüm yolu olarak "Varlık Vergisi" görülmüştür. Varlık vergisi fikrine dönemin başbakanı Dr. Refik Saydam sıcak bakmamıştır. Saydam bütçe açığını kapatmak için yeni bir vergi çıkarmak yerine var olan vergilerin oranlarını arttırmayı uygun görmüştür. Ancak 1942 yılında Refik Saydam'ın vefat etmesi üzerine Varlık Vergisi kanununun hazırlanmasına hız verilmiştir.⁴³⁶

Refik Saydam'dan sonra hükümetin başına gelen Şükrü Saraçoğlu Varlık Vergisiyle ilgili düşüncelerini şu sözlerle açıklamıştır.

"Bu kanun aynı zamanda bir devrim kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşısındayız. Piyasamıza egemen olan yabancıları böylece ortadan kaldırarak Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz."

⁴³³ Dolebeni, *Tarihte Mardin*, 174.

⁴³⁴ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler*, 136.

⁴³⁵ Serter, *Cumhuriyet Döneminde Süryaniler*, 81.

⁴³⁶ Serter, *Cumhuriyet Döneminde Süryaniler*, 82.

Nadir Nadi de Şükrü Saraçoğlu'nun Varlık Vergisi hakkındaki düşüncelerini desteklemiş ve Varlık Vergisi hakkındaki görüşlerini şu sözlerle dile getirmiştir.

*“Hep biliyoruz ki Varlık Vergisi şu veya bu azlık zümresini ezmek gayesiyle çıkarılmış bir vergi değil fakat sadece varlıklı vatandaşların hisselerine düşen bir fedakârlık borcundan ibarettir. İzahatını rakamlara dayayan Sayın Saraçoğlu bunun böyle olduğunu kesin bir mantıkla ispat etmiş bulunuyor. Bu memleketin asıl yükünü halis memleket çocukları taşımıştır ve taşıyacaktır. Fakat ileride lüzum görülürse azlık adı altında yahut yabancı sıfatıyla bu topraklarda rahatını ve kazancını bulan insanlara da fedakârlıklar yüklenecektir.”*⁴³⁷

Varlık Vergisi 10 Kasım 1942’de taslak olarak kabul edilip bir gün sonra ise kanunlaştırılmıştır. Kanun’a göre karar kesin şekilde uygulanacak, 15 gün içinde borcunu ödemeyenden 2 hafta içinde yüzde 1 ve 2 fazlasıyla tahsilât yapılacaktır. Bir ay içinde borcunu ödemeyenler ise tamamını ödeyinceye kadar memleketin herhangi bir yerinde bedenî kabiliyetine göre askerî mahiyeti haiz olmayan genel ve belediye hizmetlerinde çalıştırılacaklardı. Varlık vergisi sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda Türkiye Cumhuriyeti’ni olumsuz yönde etkileyecek sonuçlar doğurmuştur. Gayrimüslim halka yüklenen vergiler ile Müslümanlara yüklenen vergiler eşit oranda olmamış, Müslüman kesim vergisini ödemek için gayrimenkul satışına zorlanmazken gayrimüslimler büyük oranda mal varlıklarını kaybetmişlerdir.⁴³⁸

Bu kanun piyasaya egemen olan yabancı unsurları uzaklaştırmak için çıkarılmıştır, ancak zamanla iktisadî güven ortamının kaybedilmesine neden olmuştur. Haczedilen malların düşük fiyata satılması Anadolu’dan İstanbul’a göçü hızlandırmış, ülke içinde nüfus değişimleri başlamıştır. Varlık Vergisi A.B.D. ve İngiltere’nin baskısı üzerine Mart 1944’te kaldırılmıştır.⁴³⁹

Devlet o zamana kadar alınmamış tüm alacaklardan vazgeçmiştir. Türkiye’de toplam verginin %53’ünü İstanbul’da ise %85’ini gayrimüslimler ödemişlerdir. Mardin’de oluşturulan Varlık Vergisi Komisyonu’nun bu şehirde toplanılmasını öngördüğü miktar 324.250 lira iken toplanan miktar 322.282’dir. Buna göre Mardin’de hedeflenen miktara yaklaşıldığı görülmektedir. Mardin’de Süryaniler

⁴³⁷ Serter, *Cumhuriyet Döneminde Süryaniler*, 82.

⁴³⁸ Serter, *Cumhuriyet Döneminde Süryaniler*, 83.

⁴³⁹ Öztemiz, *Süryaniler*, 2012, 62.

Ermenilerden sonra ikinci büyük gayrimüslim yoğunluğu oluşturmaktaydı. Dolayısıyla Süryanilerin de Varlık Vergisinden etkilendiğini söylemek mümkündür.⁴⁴⁰

Sonuç olarak bu kanun hükümet tarafından ekonomik tedbir olarak görülürken azınlıklar tarafından ayrımcı bir uygulama olarak görülmüştür. Türkiye’de yaşayan pek çok gayrimüslim Varlık Vergisi’nin sadece kendileri için çıkarıldığını ve bu kanundan yalnızca kendilerinin etkilendiğini düşünmektedir. Ancak vergilerin eşit şartlarda olmasa da varlıklı Müslümanlardan da alındığı ve bu Müslümanları da etkilediği bilinmektedir.⁴⁴¹

Varlık Vergisi Tek Parti Dönemi’nin azınlıklar karşıtı politikalarından biri olarak değerlendirilmiş⁴⁴², bundan sıkıntı duyan pek çok gayrimüslim Avrupa ve Amerika’ya göç etmişlerdir.⁴⁴³ Varlık Vergisi’nin oluşturduğu güvensizlik havası bireysel düzeyde göç kararında etkili olmuştur.

2.5.4. Süryani Göçü ve Diaspora

Göç her toplumu olduğu gibi Süryani toplumunu da önemli derecede etkileyen bir olgudur. Süryaniler yaklaşık bir yüzyıldır değişik nedenlerle kendi ülkelerinden, yaşadıkları topraklardan ayrılmak durumunda kalmışlardır. Bin yıldır aynı topraklarda yaşayan Süryaniler özellikle son kırk yıldır toplu halde Avrupa ülkelerine ve Amerika’ya göç etmişlerdir. Bu göçün pek çok nedeni vardır. Ancak göçün nedenleri ile ilgili farklı görüşler söz konusudur. Süryani göçünün nedenlerinin yıllara ve dönemlere göre değiştiğini belirten Öztemiz bu nedenleri şöyle sıralamıştır;

1. 1950’li yıllarda ortaya çıkan ve ekonomik nedene dayanan göç; o yıllarda Türkiye’nin genelinde görülen yoksulluğun, Süryaniler arasında da kendini hissettirmesi;

2. 1960’lı yıllarda ekonomik göçle birlikte Kürt aşiretlerinin dönemsel baskılarına maruz kalan Süryanilerin kendilerini güvenli bir ortamda hissetmemeleri;

⁴⁴⁰ Erdoğan, *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye’deki Süryaniler*, 160.

⁴⁴¹ Serter, *Cumhuriyet Döneminde Süryaniler*, 162.

⁴⁴² Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 136.

⁴⁴³ Aktar, *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*, 207.

3.1980 ve 1990'lı yılların ortalarına kadar Güneydoğu'da ortaya çıkan çatışmalar ve bu çatışma ortamının Süryanileri olumsuz etkilemesi ve bu ortamın doğurduğu güvensizlik sorunu;

4. Dinsel ve toplumsal baskının Süryani toplumu üzerinde etkileri ve bunun oluşturduğu psikolojik etkiler;

5. Bölgenin güvensizlik ortamının eğitime olan olumsuz yansıması ve eğitimde giderek belirginleşen eksiklikler.⁴⁴⁴

Yine Güneydoğu'da görülen göçün temelinde devlet, ağa, aşiret, şeyh ilişkilerinin söz konusu olduğu belirtilmiştir. II. Dünya savaşından sonra seçim sisteminde yapılan değişiklik ağalık sisteminin pekişmesinde etkili olmuştur. Zira o bölge sisteminin kendi seçmenini seçmesi hemşericiliğin gelişmesine fırsat vermiştir. Bu sistemin Süryanileri etkileyen boyutu, Süryanilerin bölgedeki hareketlerini kısıtlayan, denetleyen ve hatta sindiren bir ilişki sisteminin yerleşmiş olmasıdır.⁴⁴⁵

20. yüzyılın başından itibaren artan Süryani göçü Güneydoğu'da Süryani nüfusunun önemli boyutta azalmasına neden olmuştur. 1960'lı yıllarda Mardin nüfusunun %90'ı Hristiyan'dır.⁴⁴⁶ 1985 yılına gelindiğinde ise 23.546 olan nüfus, 2001 yılında 2110'a düşmüştür.⁴⁴⁷

Süryani toplumunun göç nedenlerinin esas olarak ekonomik sebeplere dayandığını savunanlar da vardır. 1960'larda başlayan göç hareketlerinin temel nedeni ekonomik olup, bu tarihte sadece Süryani toplumunda değil ülkenin genelinde göç hareketi söz konusudur. Aynı yıllarda Türkiye'nin farklı bölgelerinde pek çok insan Almanya'ya ve Avrupa ülkelerine çalışmak üzere gitmişlerdir. Genelde işçi olarak giden erkekler aile üyelerini de zamanla yanlarına almışlardır. Göç edenlerden zenginlikle Türkiye'ye dönenler Türkiye 'deki göç hareketinin hızlanmasına sebep olmuştur. Neticede Türkiye'nin ekonomik ve sosyal şartlarının kötü olması bu hareketin oluşmasında en önemli etkiye sahiptir.⁴⁴⁸

⁴⁴⁴ Mutay Öztemiz, *II. Abdülhamit'ten Günümüze Sosyolojik, Siyasal ve Hukuki Açından Süryaniler* (İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 209.

⁴⁴⁵ Öztemiz, *Süryaniler*, 2007, 209.

⁴⁴⁶ Öztemiz, *Süryaniler*, 2007.

⁴⁴⁷ Ahmet Taşgın, "Son Süryani Göçü", *Süryaniler ve Süryanilik*, ed. Ahmet Taşgın vd. (Ankara: Orient Yayınları, 2005), 4/78.

⁴⁴⁸ Özdemir, *Süryanilerin Dünyü Bugünü 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 219.

2.5.5. Süryani Diasporası

Süryani Diasporası olarak isimlendirilen olgu bazı grupların din eksenli bir kimlik tanımını reddedip, etnik kökene dayalı daha kapsayıcı bir kimlik tanımı oluşturmak için uğraş vermesidir. Bu gruplara göre Süryani toplumunu bölen ve ayrıştıran Hıristiyanlığın kimlik olarak reddedilmesi mezhep ayrışmaların sona erdirecek ve etnik kimlik bağlamında birliği sağlayacaktır.

Süryani Diasporasının temelleri Birinci Dünya Savaşı sonrasında Nesturilerin topraklarını kaybetmeleri ve sığınmacı olarak Irak topraklarında yaşamalarına dayanmaktadır. Daha sonra bu topluluğun yaşadıkları ülkelerden Avrupa, Amerika, İsveç, Almanya, Avusturalya ve Kanada olmak üzere pek çok farklı ülkeye göç etmeleri ve bu göçlerin önemli sayıya dönüşmesi söz konusu olmuştur.⁴⁴⁹

Gittikleri ülkelerde küçük gruplar halinde bir arada yaşayan Süryaniler zaman içerisinde pek çok alanda örgütlenme yoluna gitmişleridir. İlk olarak geleneksel kimliklerini belirleyen en önemli unsur olan kilise etrafında örgütlenmelerini sağlamışlardır. Zaman içerisinde geldikleri ülkelerde edindikleri yeni değerler ve aldıkları eğitimin de etkisiyle kimliklerini koruma, sorgulama ve derinleşme eğilimi göstermişlerdir. Tarihin yeniden okunması ve geleneğin sorgulanması ise yeni oluşumları ve örgütlenmeleri ortaya çıkarmıştır. Hıristiyanlık ve Kilise dışında Asurculuk adıyla yeni kimlik oluşumu söz konusu olmuştur.⁴⁵⁰ Böylece Süryanilik dinî kimlikten etnik kimliğe doğru evrilme sürecine girmiştir.

⁴⁴⁹ Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 219.

⁴⁵⁰ Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, 220-221.

SONUÇ

I. yüzyılda Roma'nın, Hristiyanlığın merkezi olan Kudüs'ü tahrip etmesiyle birlikte Hristiyan dünyası için yeni merkez Antakya olmuştur. Yukarı Mezopotamya halkları Hristiyanlığı kabul edip, kendilerini eski dinlerinden ayırarak Süryani adı ile Antakya Kilisesi etrafında bütünleşmişlerdir.

Yüzyıllarca kendilerini “*Tanrı'dan en çok korkan millet*” olarak tanımlayan Süryaniler, devlet kurma iddiasından ve hevesinden uzak kalarak yalnızca dinlerini rahatça yaşayabilecekleri bir ortam talebinde bulunmuşlardır. Hâkimiyeti altında bulundukları devlet ile her zaman uyum içerisinde yaşamaya özen gösteren bu halk genelde kapalı bir toplum olma özelliği göstermiş ve etnik kimlikten ziyade dini kimlikleriyle tanınmıştır.

Mezopotamya'nın kadim halklarından olan Süryaniler Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi dönüşünde bu coğrafyayı Osmanlı topraklarına katmasıyla birlikte Osmanlı vatandaşı olmuşlardır. Süryaniler Hz. Ömer'in Kudüs'ü fethettiği zamandan beridir Ermeni Kilisesi bünyesinde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Osmanlı hâkimiyetine girdikleri zaman Süryaniler için Ermeni Patrikliği bünyesine bağlılık devam etmiştir. Ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru Süryaniler Ermeni Patrikliğinden ayrılmak için devlet idaresine gerekli başvurularda bulunmaya başlamışlardır. Ve nihayet bu dönemden sonra bağımsız bir millet olarak kabul görmüşlerdir. 19. yüzyıla kadar kilise etrafında şekillenmiş dini bir topluluk olarak görülen Süryaniler, misyonerlerin de etkisiyle milliyetçilik fikrinden etkilenmişlerdir.

Bu yüzyılda bütün devletleri etkileyen ulus devlet anlayışı Osmanlı'yı da etkilemiş ve yüzyıllardır Osmanlı'da uyum içerisinde yaşayan gayrimüslimlerin birer birer bağımsız ulus devletlerini kurma süreçleri başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonunda Batı devletlerinin desteğiyle bir bir bağımsızlığını ilân eden gayrimüslimler arasında Süryanilerin kendi içlerinde farklı tutumları olmuştur. Süryaniler arasında Nasturi Süryaniler, Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya ve İngiltere'nin yanında, Osmanlı'ya karşı savaşırken, Süryani Kadimler sadakatle Osmanlı'nın yanında kalmıştır.

Fakat Süryani Kadimler ülke içinde gelişen gayrimüslimlere karşı güvensizlik duygusundan ve yıllarca Ermeni bünyesine bağlı oldukları için Ermeni sayılmaktan

olumsuz etkilenmişlerdir. Savaş sonrası ortamın sebep olduğu hatalı uygulamalardan dolayı Ermeni sanılıp isyan eden Ermeniler ile birlikte tehciye zorlanan, öteki muamelesi gören pek çok Süryani ailesi olmuştur.

Her ne kadar bu durum bütün Süryaniler için söz konusu olmasa da gerek Osmanlı'ya ihanet ettiği için ülkeden sürülen Nasturi Süryaniler, gerek de savaş ortamının buhranından ülkeyi terk etmek durumunda kalan Süryaniler bir göç harekâtına sebep olmuşlardır. Bugün dünyanın dört bir tarafına yayılan Süryaniler arasında bu dağılmanın sorumlusu olarak Osmanlı'yı ve Türkiye Cumhuriyeti'ni görenler vardır.

Özellikle Avrupa ülkelerine ve Amerika'ya göç edip burada kimlik problemi yaşayan Süryaniler, kilise dışında yeni örgütlenmeler kurmuşlardır. Kendilerini mezhepsel farklılıklardan sıyrıp daha kapsayıcı ve daha eski bir tarihe dayandırmak amacıyla Süryaniliğin Asurlara dayanan etnik bir kimlik olduğu tezini savunmuşlardır. Bunun devamı olarak ne yazık ki Ermeni soykırımı iddiasının bir benzeri olarak Süryani Diasporasını ortaya atmışlardır.

Bu düşüncayı destekleyen yurt dışındaki Süryani topluluğu özellikle Lozan Antlaşması'nda Süryanilerin diğer Hristiyanlar gibi azınlık sayılmayıp asli vatandaş olarak kabul edilmesini eleştirilmektedir.

Her ne kadar Türkiye'de yaşayan Süryaniler kendi vatanlarında azınlık sayılmamaktan memnuniyet duysa da uygulamada ötekilik ile karşılaşmaktadırlar. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus devlet kurma politikası ile birlikte bütün milletleri Türklük adında birleştirme uygulamaları, gayrimüslimlerin bu uygulamalar için tehdit olarak görülmesine neden olmuştur. Ülkenin zenginliklerinin birleşme adına tek potada eritilmeye çalışılması yeni problemlerin doğmasına neden olmuştur.

Milli ekonomiyi güçlendirme adına devre dışı bırakılan ve ağır vergilerle yükümlü tutulan azınlıklar mülksüzleştirilmiş bu durumdan Süryaniler de etkilenmiştir.

Bugün bu ülkenin asli vatandaşı olan ve ülkenin bir zenginliği olarak yaşayan Süryanilerin uygulamadaki hatalardan dolayı öteki olarak algılanmasının önüne geçilmeli ve sorunlarına kulak verilmelidir. Türkiye Cumhuriyeti'ni siyasi arenada zor duruma düşürüp birliğine zarar veren unsurlara, ülke içinde birlik sağlanarak karşılık verilmelidir. Sonuç olarak bu tez çalışmasında Türkiye Cumhuriyeti

Vatandaşı olan ve bu ülkenin zenginliğine katkı sağlayan Süryani Kadim topluluğunun tarihsel süreci göz önüne alınarak toplumsal sorunlarını dile getirmeye ve birliğimize katkı sağlamak ümidini içimizde yaşatmaya çalıştık.

BİBLİYOGRAFYA

- Aktar, Ayhan. *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Akyüz, Gabriel. *Osmanlı Devleti'nde Süryani Kilisesi*. İstanbul: Resim Ofset A.Ş., 2001.
- Akyüz, Gabriel. *Tüm Yönleriyle Süryaniler*. İstanbul: Anadolu Ofset, 2015.
- Albayrak, Kadir. *Keldaniler ve Nasturiler*. Ankara: Vadi Yayınları, 1997.
- Anzerlioğlu, Yonca. *Nasturiler*. Ankara: Tamga Yayıncılık, 2000.
- Atalay, Talip. "Yuhanna Dolabani". *Süryaniler ve Süryanilik*. ed. Ahmet Taşğın vd. 4/234-254. Ankara: Orient Yayınları, 2005.
- Aydın, Mehmet. "Süryaniler". *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*. 710-732. Konya: Din Bilimleri Yayınları, 2005.
- Aydın, Suavi. "Doğu ve Batı Hristiyanlığı Arasında Son Hesaplaşma: Modernleşme ve Doğu Hristiyanlığı Üzerinde Misyon Faaliyetleri". *Süryaniler ve Süryanilik*. ed. Ahmet Taşğın vd. 3/101-128. Ankara: Orient Yayınları, 2005.
- Bayburt, Deniz. *Türk Tarihi'nde Süryaniler (1880-1938)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Bilge, Yakup. *Süryaniler Anadolu'nun Solan Rengi*. İstanbul: Yeryüzü Yayınları, 2. Basım, 1996.
- Bozkurt, Gülnihal. *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- Çelik, Mehmet. *Süryani Kilisesi Tarihi*. İstanbul: Yaylacılık Matbaası, 1987.
- Çelik, Mehmet. *Süryani Tarihi (I)*. Ankara: Ayraç Yayınları, 1996.
- Çiçek, Kemal. "Birinci Dünya Savaşı ve Nesturi Süryaniler". *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyum Bildirileri*. ed. İbrahim Özcoşar - Hüseyin Haşimi Güneş. 539-546. İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi, 2006.
- Davison, Roderic. "Tanzimat Döneminde Osmanlı Diplomasisinin Modernleşmesi". çev. Hayrettin Pınar. *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. ed. Halil İnalcık - Mehmet Seyitdanlıoğlu. 189-198. Ankara: Phoenix Yayınevi, 1. Basım, 2006.
- Demirci, Fatih. *Islahat Fermanı ve Müsâvât Meselesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Dolebeni, Hanna. *Tarihte Mardin*. İstanbul: Resim Ofset Matbaacılık, 2. Basım, 1972.
- Durak, Nihat. "Süryani Ortodoks Kilisesi". *Süryaniler ve Süryanilik*. ed. Ahmet Taşğın vd. 1/187-210. Ankara: Orient Yayınları, 2005.
- Ercan, Yavuz. *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Erdoğan, Haşim. *20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye'deki Süryaniler*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Ergün, Ömer. "Lozan'daki Azınlık Anlayışı ve Süryaniler". *Süryaniler ve Süryanilik*. ed. Ahmet Taşğın vd. 2/239-256. Ankara: Orient Yayınları, 2005.
- Ergüney, Özgür Atılım. *Günümüzde Türkiye Ermenileri*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

- Eryılmaz, Bilal. *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*. İstanbul: Risale Yayınları, 1996.
- Eryılmaz, Bilal. *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1992.
- Güler, Ali. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Azınlıklar*. Ankara: TÜRKAR, 2. Basım, 2007.
- Gündüz, Şinasi. *Din ve İnanç Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları, 1998.
- Gündüz, Şinasi. "Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi". *Misyonerlik*. 30/193-199. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- Gündüz, Şinasi - Aydın, Mahmut. *Misyonerlik Hristiyan Misyonerler, Yöntemleri ve Türkiye'ye Yönelik Faaliyetleri*. İstanbul: Kaktüs Yayınları, 1. Basım, 2002.
- Günel, Aziz. *Türk Süryanileri Tarihi*. İstanbul: Oya Matbaası, 1970.
- İbiş, Hatice. *Suriyeli Süryanilerin Devlet ve İktidar İle Olan İlişkisi-1946'ya Kadar*. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- İleri, Cihangir. "Osmanlı Devleti'nde Nasturilerin Genel Durumu ve Nasturi İsyanları". *Süryaniler ve Süryanilik*. ed. Ahmet Taşgın vd. 1/141-160. Ankara: Orient Yayınları, 2005.
- İnalcık, Halil. "Tanzimat Nedir?" *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. ed. Halil İnalcık - Mehmet Seyitdanlıoğlu. 13-35. Ankara: Phoenix Yayınevi, 1. Basım, 2006.
- Kaymaz, İhsan Şerif. "Aldatılan Bir Halkın Trajedisi: Asuriler (Süryaniler)", 109-135.
- Küçük, Cevdet. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi ve Tanzimat". *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. ed. Halil İnalcık - Mehmet Seyitdanlıoğlu. 375-386. Ankara: Phoenix Yayınevi, 1. Basım, 2006.
- Meray, Seha L. *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 3. Basım, 2001.
- Oktar, Tiğince - Genç, Hamdi. "Osmanlı-ABD İlişkileri Bağlamında Mardin Sacağında Faaliyet Gösteren ABD'ye Ait Eğitim ve Sağlık Kurumları". *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyum Bildirileri*. ed. İbrahim Özcoşar - Hüseyin Haşimi Güneş. 493-502. İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi, 2006.
- Oral, Mustafa. "Mardin'in Son Süryani Kadim Patriği Mor İgnatios İlyas Şakir Efendi (1867-1932)". *Makalelerle Mardin IV*. ed. İbrahim Özcoşar. 4/269-297. İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi, 2007.
- Oran, Baskın. *Türkiye'de Azınlıklar Kavramalar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Ortaylı, İlber. *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1981.
- Ortaylı, İlber. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi". *Türkler*. 10/216-265. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Öke, M. Kemal. *İngiltere'nin Güneydoğu ve Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.W.C. Noel'in Faaliyetleri (1919)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1988.

- Ölçen, Yavuz. "Milli Mücadelede Mardin". *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyum Bildirileri*. ed. İbrahim Özcoşar - Hüseyin Haşimi Güneş. 655-666. İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi, 2006.
- Özcoşar, İbrahim. *19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Özcoşar, İbrahim. *Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat 19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2009.
- Özcoşar, İbrahim. "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler". *Süryaniler ve Süryanilik*. ed. Ahmet Taşğın vd. 2/209-238. Ankara: Orient Yayınları, 2005.
- Özcoşar, İbrahim. "Papalığın Müdahalesi ve Süryani Kiliselerinde Bölünme: Keldanî ve Süryani Katolik Patriklikleri". *Süryaniler ve Süryanilik*. ed. Ahmet Taşğın vd. 1/267-296. Ankara: Orient Yayınları, 2005.
- Özcoşar, İbrahim. "Şehir ve Cemaat: Mardin Süryanileri ya da Süryanilerin Mardin'i". *IDEALKENT* 9 (2013), 74-93.
- Özdemir, Bülent. *Süryanilerin Dünyü Bugünü 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Basım, 2014.
- Öztemiz, Mutay. *II. Abdülhamit'ten Günümüze Sosyolojik, Siyasal ve Hukuki Açından Süryaniler*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Öztemiz, Mutay. *Süryaniler*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Öztürk, Ayhan. "19. Yüzyıl Mardin'inde Müslim-Gayrimüslim İlişkilerine Örnekler". *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyum Bildirileri*. ed. İbrahim Özcoşar - Hüseyin Haşimi Güneş. 517-524. İstanbul: Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi, 2006.
- Öztürk, Levent. *İslam Toplumunda Hırsiyanlar*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2012.
- sami, şemseddin. *Kamus-ı Türki*. İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317.
- Serter, Yelda Tutar. *Cumhuriyet Döneminde Süryaniler*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Seyfeli, Canan. *İstanbul Ermeni Patrikliği (Kuruluşu ve Tarihten Günümüze İdari Yapısı)*. Ankara: Aziz Andaç Yayınları, 2005.
- Seyfeli, Canan. "Millet Sistemi ve Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryani Kadim Patrikliği (1847-1918)". *SBARD* 15/29 (2017), 17-45.
- Seyfeli, Canan. "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryaniler". *Süryaniler ve Süryanilik*. ed. Ahmet Taşğın vd. 1/49-140. Ankara: Orient Yayınları, 2005.
- Seyfeli, Canan. "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin İdari Yapısı: Süryani Kadim Kilisesi Örneği". *Süryaniler ve Süryanilik*. ed. Ahmet Taşğın vd. 1/251-265. Ankara: Orient Yayınları, 2005.
- Seyfeli, Canan. "Süryani Katolik Patrikliği'nin İdaresi ve Osmanlı Devlet Salnameleri (1847-1918)". *Dicle İlahiyat Dergisi* 19/2 (2019), 1-26.
- Seyfeli, Canan. "Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi". *İstanbul Ermeni Patrikhanesi*. 668-671. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.
- Sofuoğlu, Ebubekir - Akvarup, İlke Nur. "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Süryaniler". *Akademik İncelemeler Dergisi* 7/1 (2012), 71-87.
- Soysal, İsmail. *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasi Antlaşmaları I (1920-1945)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.

- Şahin, Naci. *Osmanlı Ermenileri ve İkinci Meşrutiyet*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2015.
- Şimşek, Mehmet. “Süryani Kadim Ortodoks Kilisesi Patrikhane Nizamnamesi”. *SBARD* 6 (2005), 725-742.
- Şimşek, Mehmet. *Süryaniler ve Diyarbakır*. İstanbul: Çiviyazıları Yayınevi, 2003.
- Tahincioğlu, Yakup. *Tarihleri, Kültürleri ve İnançlarıyla 5500 Yıldır Bu Topraklarda Yaşayan Süryaniler*. İstanbul: Butik Yayınları, 8. Basım, 2011.
- Taşgın, Ahmet. “Son Süryani Göçü”. *Süryaniler ve Süryanilik*. ed. Ahmet Taşgın vd. 4/73-94. Ankara: Orient Yayınları, 2005.
- Taşgın, Ahmet. “Süryani Kadim Ortodoks Kilisesinde Yenileşme Çabaları: Deyru’l Zafaran Manastırında Patriklik Matbaası”. *Süryaniler ve Süryanilik*. ed. Ahmet Taşgın vd. 4/1-26. Ankara: Orient Yayınları, 2005.
- Yıldız, Hatip. “Bedirhan Bey ve Nasturiler”. *Süryaniler ve Süryanilik*. ed. Ahmet Taşgın vd. 1/161-186. Ankara: Orient Yayınları, 2005.

EKLER

Resim 1: Mor Gabriel Manastırı (Deyru'l Umur)

Resim 2: Mor Gabriel Manastırı Avlusu

Resim 3: Mor Gabriel Manastırı

Resim 4: Mor Gabriel Manastırı

Resim 5: Mor Gabriel Manastırı Turabdin Metropoliti Mor Timotheos Samuel Aktaş ile yaptığımız görüşme sonrasında çekilen bir resimdir.

Resim 6: Mor Gabriel Manastırı Turabdin Metropoliti Mor Timotheos Samuel Aktaş ile yaptığımız görüşme sonrasında çekilen bir resimdir.

Resim 7: Deyru'l Zafaran Manastırı

Resim 8: Deyru'l Zafaran Manastırı Avlusu

Resim 9: Mardin Kırklar Kilisesi

Resim 10: Mardin Kırklar Kilisesi Horiepiskoposu Gabriel Akyüz ile yaptığımız görüşmede kendi kitabı olan Tüm Yönleriyle Süryaniler kitabını bizlere hediye etmiştir.

Resim 11: Mardin Kırklar Kilisesi'nde Hori episkopos Gabriel Akyüz ile görüşmemizden bir resim.

Resim 12: Mardin Kırklar Kilisesi Avlusu

Resim 13: Diyarbakir Meryem Ana Kilisesi Avlusu

Resim 14: Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi